

โครงการวิจัย

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม:
กรณีศึกษาชุมชนวัดโสมนัส

Community Participation in Knowledge Management of Arts and Culture:
A Case Study of Wat Sommanat Community

โดย

ปรีดา พูลสิน

โครงการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๔

โครงการวิจัย

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม:
กรณีศึกษาชุมชนวัดโสมนัส

Community Participation in Knowledge Management of Arts and Culture:
A Case Study of Wat Sommanat Community

โดย

ปรีดา พูลสิน

โครงการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนวัดโสมนัส 2. เพื่อเสนอแนะแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนวัดโสมนัส โดยศึกษาค้นคว้า รวบรวมข้อมูล จากแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมในชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก จากกลุ่มตัวอย่าง 4 กลุ่ม คือ กลุ่มตัวแทนชุมชน กลุ่มประชาชน กลุ่มเยาวชน และกลุ่มบุคคลภายนอก

ผลการวิจัยพบว่าชุมชนวัดโสมนัส มีทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย มีความโดดเด่นและทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ รวมถึงยังคงสืบทอดศิลปะ ประเพณี และศาสนปฏิบัติจนถึงปัจจุบัน ผลการศึกษาด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนแห่งนี้ผู้วิจัยพบว่า แหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมในชุมชน 4 แห่ง คือ 1. วัดโสมนัสราชวรวิหาร 2. ศูนย์ศึกษาพุทธศาสนวันอาทิตย์ 3. โรงเรียนวัดโสมนัส และ 4. ศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส

นอกจากนี้ ผลการศึกษายังพบว่าชุมชนเป็นผู้มีส่วนร่วมในการจัดการความรู้ผ่านรูปแบบกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ กิจกรรมการเรียนการสอน การฝึกอบรม และกิจกรรมส่งเสริมความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม ชุมชนมีการใช้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีในชุมชนร่วมกัน แหล่งเรียนรู้ทั้งหมดมีการจัดการองค์ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม และมีผู้นำชุมชนและเยาวชนเป็นผู้กำหนดแนวทางการดำเนินงาน ในขั้นตอนการวางแผน การจัดกิจกรรม วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่ชุมชน โดยแหล่งเรียนรู้ทั้ง 4 แห่งมีความร่วมมือในขั้นตอนการดำเนินงานเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยพบว่าแหล่งเรียนรู้ ยังมีปัญหาด้านงบประมาณ การจัดการพื้นที่ และการประชาสัมพันธ์ เพื่อให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

สำหรับข้อเสนอแนะแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม กล่าวคือ ชุมชนต้องมีการศึกษา ค้นคว้า ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมในเขตชุมชนและนำมาอนุรักษ์เผยแพร่ ตลอดจนนำความรู้มาส่งเสริมและพัฒนางานศิลปวัฒนธรรมของชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ อีกทั้งชุมชนควรต้องมีส่วนร่วมในการจัดการในด้านร่วมคิดวางแผนเพิ่มมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ เพื่อกำหนดวัตถุประสงค์ แนวทางการดำเนินงาน รวมถึงวิธีการใช้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมร่วมกันอย่างเหมาะสม

Abstract

This research aims to 1. study the Wat Sommanat Community participation in managing arts and cultural knowledge and 2. recommend guidelines for promoting greater community participation in managing arts and cultural knowledge by gathering and analyzing information from the people involved, local art and cultural sources. In-depth interview were conducted among four groups of people: representatives of the community, adults in the community, youths and others outside the community.

The results showed that the Wat Sommanat Community has diverse and remarkable cultural resources including a rich artistic and religious heritage handed down from past to present. The researcher found that there are four places which play an important role in managing the arts and cultural knowledge: 1. Wat Sommanat 2. Sunday Dhamma Center 3. Wat Sommanat School and 4. Wat Sommanat Youth Center.

Additionally, this study also found that the community is involved in knowledge management through teaching, training and conducting activities that encourage and strengthen the arts and culture. People within the community also share and use cultural resources together. All of the learning centers have adopted the practice of cultural management, and community leaders play an important role in planning, setting up activities, and transmitting cultural knowledge to other communities. However, the results showed that the learning centers have faced some barriers to effective and efficient operation in terms of budget, area management and public relations.

The study offers guidelines for promoting community participation in arts and cultural knowledge management. It is suggested that the community study and conduct research on knowledge about arts and cultural resources in their area and share that knowledge with others. That knowledge can be used to promote and develop the arts and culture in various forms. The community members should also participate more in planning, implementing strategies, and considering priorities for the management of their cultural resources.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีเพราะได้รับความกรุณาจาก ดร.เกรียงไกร วัฒนาศาสตร์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้ให้คำปรึกษา สละเวลาคอยติดตามความคืบหน้าอย่างสม่ำเสมอ ตลอดจนชี้แนะแนวทางการค้นคว้า จนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์ลุล่วงด้วยดี และขอขอบพระคุณ ดร. พิสิฐ เจริญวงศ์ ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และรองศาสตราจารย์ ดร. รัศมี ชูทรงเดช กรรมการสอบที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้ให้คำแนะนำและชี้แนะแนวทางการทำงานที่เป็นประโยชน์แก่การศึกษาเป็นอย่างมาก ผู้วิจัย ขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ ที่นี้

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ สาขาบริหารงานวัฒนธรรมทุกท่าน ที่เป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชา ให้ต้นกล้าทางวัฒนธรรมต้นนี้ได้เจริญงอกงามทางความคิด สติปัญญา และสามารถ ใช้ความรู้ต่อการดำเนินงานวัฒนธรรมนานาประการ

ขอขอบพระคุณผู้ใหญ่ใจดี กรมส่งเสริมวัฒนธรรม ที่พิจารณาเห็นความสำคัญ งานวิจัยและให้ทุนสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง ทำให้การวิจัยสามารถดำเนินไปได้อย่างสมบูรณ์ และขอขอบพระคุณ หัวหน้าศูนย์เยาวชนฯ และผู้นำชุมชนวัดโสมนัสทุกท่าน และพี่ ๆ น้อง ๆ ทุกคนที่ไม่ได้เอ่ยนาม ที่คอยให้ข้อมูลและกรุณามาร่วมแลกเปลี่ยนให้ความรู้ และช่วยเหลืออำนวยความสะดวกในการศึกษาด้วยดี

ขอบคุณกัลยาณมิตรทางปัญญา พี่ ๆ MCT4 เพื่อน ๆ MCT9 ผู้ร่วมอุดมการณ์ทางความคิดและการศึกษาและคอยให้กำลังใจ

ความสำเร็จนี้จะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าไม่ได้รับความเมตตาจากบุคคลที่รักยิ่ง คุณพ่อเจริญ คุณแม่ผ่อง พูลสิน และคุณพ่อสุรวิศร์ คุณแม่อภิพร ทองนิล ผู้ให้ความรักและกำลังใจเป็นต้นทุนที่หาค่ามิได้ ผู้ที่คอยดูแลทั้งร่างกายและแรงใจ เคียงข้างผู้ศึกษาตลอดมา

นางสาวปรีดา พูลสิน

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พ.ศ. 2555

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(1)
กิตติกรรมประกาศ	(3)
สารบัญตาราง.....	(7)
สารบัญภาพประกอบ	(8)
บทที่	
1. บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญ.....	1
วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	3
ขอบเขตการศึกษา	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
นิยามศัพท์เฉพาะ	5
2. แนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	7
แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนและการมีส่วนร่วมของชุมชน.....	7
แนวคิดการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรม.....	13
แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม.....	16
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	22

3.	ระเบียบวิธีวิจัย.....	26
	กลุ่มประชากร.....	26
	กรอบแนวคำถามในการวิจัย.....	35
	เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาและการเก็บรวบรวมข้อมูล	35
	การวิเคราะห์ข้อมูล	35
4.	ข้อมูลทั่วไปของชุมชน.....	36
	บริบทของพื้นที่ศึกษา	36
	แหล่งเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมในชุมชน	42
	กิจกรรมด้านประเพณี วัฒนธรรมชุมชน.....	64
5.	ผลการวิจัย	67
	ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการจัดการความรู้	67
	ทางศิลปวัฒนธรรม	
	ทรัพยากรทางวัฒนธรรมในชุมชน	69
	การจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชน.....	74
	ปัจจัยสนับสนุนที่ส่งผลให้ชุมชนควรจัดการความรู้	102
	ทางศิลปวัฒนธรรมในปัจจุบัน	
	ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของชุมชน.....	104
	ข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมในชุมชน.....	106
6.	สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ	109
	การจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมของชุมชนวัดโสมนัส	110
	การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม.....	112

ของชุมชนวัดโสมนัส	
ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป.....	117
รายการอ้างอิง.....	118
ภาคผนวก	
ก. โครณำถามในการสัมภาษณ์ชุมชน.....	123
ข. แบบเรียนประวัติศาสตร์ชุมชน	126
ค. ตารางการอบรมกรรมฐานและศาสนกิจ วัดโสมนัส	142
ง. โครงการพัฒนาคุณธรรม และสร้างจิตสำนึกความเป็นไทย.....	149
โรงเรียนวัดโสมนัส	
ประวัติผู้ศึกษา.....	154

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
2.1	สรุปแนวคิดขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชน.....	12
3.1	รายชื่อกลุ่มประชากรศึกษา กลุ่มตัวแทนชุมชน	28
3.2	รายชื่อกลุ่มประชากรศึกษา กลุ่มประชาชนทั่วไป.....	30
3.3	รายชื่อกลุ่มประชากรศึกษา กลุ่มเยาวชน	32
3.4	รายชื่อกลุ่มประชากรศึกษา กลุ่มบุคคลภายนอก	34
5.1	ประเภทของทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และจับต้องไม่ได้.....	74
5.2	การจัดการองค์ความรู้ที่มีอยู่ในวัดโสมนัสราชวรวิหาร	77
5.3	การจัดการองค์ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส.....	80
5.4	การจัดการองค์ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของศูนย์ศึกษา พุทธศาสนานานาชาติ.....	84
5.5	การจัดการองค์ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของ โรงเรียนวัดโสมนัส	88
5.6	กิจกรรมการเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมภายในชุมชน วัดโสมนัส.....	94
5.7	กิจกรรมทางวัฒนธรรมของชุมชนที่ยังดำเนินการในปัจจุบัน.....	95

สารบัญภาพประกอบ

ภาพประกอบที่	หน้า
4.1 ภาพวาดวัดโสมนัสในอดีต	37
4.2 คลองผดุงกรุงเกษมสมัยรัชกาลที่ 6	38
4.3 คลองผดุงกรุงเกษมสมัย พ.ศ. 2516	38
4.4 ชุมชนโดยรอบวัดโสมนัส	39
4.5 อาณาเขตทางกายภาพของชุมชนวัดโสมนัส	41
4.6 สัดส่วนของการประกอบอาชีพในชุมชน	42
4.7 วัดโสมนัสในอดีต	44
4.8 แผนผังภายในวัดโสมนัสราชวรวิหาร	45
4.9 เจ้าอาวาสองค์แรก สมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริมหาเถร)	46
4.10 เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จีตฺตวณฺโณ)	46
4.11 บรรยากาศภายในวัด	47
4.12 อาคารศาลาลักษณะคล้าย	48
4.13 กิจกรรมวิปัสสนากรรมฐาน	50
4.14 พระพุทธรูป	51
4.15 จิตรกรรมฝาผนัง	52
4.16 จิตรกรรมฝาผนัง ปรีศนาธรรมจากวรรณคดีเรื่องอิเหนา	52
4.17 จิตรกรรมที่เสาศระวิหารด้านซ้าย	53
4.18 จิตรกรรมที่เสาศระวิหารด้านขวา	53
4.19 จิตรกรรมที่บ้านประตูหน้าต่างพระวิหาร	54
4.20 พระเจดีย์องค์ใหญ่	55
4.21 พระเจดีย์องค์เล็ก	55
4.22 พระอุโบสถ	56
4.23 พระโพธิ์สีนาค	57
4.24 หอกลองและหอรฆัง	57
4.25 ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนวันอาทิตย์	58
4.26 การศึกษาธรรมะของพระภิกษุสงฆ์	59

สารบัญภาพประกอบ (ต่อ)

4.27	การเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์	60
4.28	โรงเรียนวัดโสมนัส.....	61
4.29	กิจกรรมศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส.....	62
4.30	กิจกรรมสอนดนตรีไทยของศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส.....	63
4.31	กิจกรรมงานศิลปวัฒนธรรมศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส.....	64
4.32	กิจกรรมการทำบุญชุมชนและวันผู้สูงอายุ	65
4.33	ขนมจีนน้ำยาป่าสุตรป่าพุง.....	66
5.1	ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการดำเนินงานจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม ในชุมชน.....	69
5.2	ข้อมูลเปรียบเทียบทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้	70
5.3	ข้อมูลทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้.....	71
5.4	แผนที่แสดงที่ตั้งของทรัพยากรทางวัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนวัดโสมนัส.....	72
5.5	การจัดกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรมภายในวัดโสมนัส	75
5.6	การจัดกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรมของศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส	79
5.7	การจัดกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรมของศูนย์ศึกษาพุทธศาสนา วันอาทิตย์.....	83
5.8	การจัดกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรมของโรงเรียนวัดโสมนัส.....	87
5.9	กระบวนการจัดการความรู้ของแหล่งเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม ในชุมชน.....	92
5.10	กระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชน.....	96
5.11	ความสัมพันธ์การมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งเรียนรู้ด้านศิลปะ วัฒนธรรมในชุมชน.....	100

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญ

ในยุคโลกาภิวัตน์ที่สังคมโลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดการหลั่งไหลทางวัฒนธรรมข้ามพรมแดนอยู่ตลอดเวลา มรดกทางวัฒนธรรมบางอย่างของประเทศจึงสูญหายและถูกลบเลือนไป โดยเฉพาะศิลปวัฒนธรรมในระดับชุมชน อันเป็นรากฐานและองค์ประกอบสำคัญทางวัฒนธรรมที่ทำให้ประเทศยังคงมีตัวตน มีเอกลักษณ์ความเป็นชนชาติที่ชัดเจน ซึ่งการรักษาศิลปวัฒนธรรมของชุมชนทั้งทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้นั้นถือเป็นทุนทางสังคม และมีศักยภาพที่สำคัญยิ่งต่อชุมชนท้องถิ่นและสังคมไทย ที่ได้แสดงออกในรูปแบบและวิธีการต่าง ๆ ทั้งในรูปแบบของขนบธรรมเนียม ประเพณี ภูมิปัญญา ความเชื่อ โบราณสถานศิลปวัตถุ แหล่งวัฒนธรรม และเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำมาหากิน รวมทั้งเป็นแหล่งรวมภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่กล่าวมานี้สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของศิลปวัฒนธรรม ซึ่งมีศักยภาพและเป็นทุนทางสังคม จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยความร่วมมือของประชาชน ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการบริหารจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมของตน แต่ทั้งนี้การมีส่วนร่วมของชุมชนจะดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพได้นั้นนอกจากชุมชนจะมีความเข้าใจในคุณค่าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมของตนแล้ว ชุมชนต้องมีแนวทางในการร่วมจัดการงานวัฒนธรรมว่าควรทำอย่างไรและด้วยวิธีใด เพื่อให้เกิดภาพความร่วมมือในทุกส่วนของชุมชน และส่งผลต่อการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ ต่อไป

ปัจจุบันหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนด้านบริหารจัดการองค์ความรู้มรดกทางศิลปวัฒนธรรมในระดับนานาชาติ คือ องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) และองค์กรที่ให้การสนับสนุนในระดับประเทศ คือ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม สังกัดกระทรวงวัฒนธรรม ทั้งสององค์กรนี้มีจุดมุ่งหมายในการสนับสนุนและฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ที่มีอยู่ในชุมชน และให้ชุมชนมีบทบาทในการอนุรักษ์ และสงวนรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเอง โดยองค์การยูเนสโกจะเป็นองค์กรกลางในระดับนานาชาติที่ให้การสนับสนุนช่วยเหลือ ทั้งด้านนโยบายแนวทาง องค์ความรู้ งบประมาณ รวมไปถึงการขึ้นทะเบียนมรดกโลก เพื่อสิทธิในการ

คุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรม นอกจากนี้องค์การยูเนสโกยังได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนและฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่ในแต่ละชุมชนด้วย

ภายหลังจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ที่ได้บัญญัติรับรองให้บุคคล ชุมชน และรัฐ มีสิทธิและหน้าที่ ในการคุ้มครอง และบำรุงรักษา ศิลปวัฒนธรรมของชาติ ให้ชุมชน ท้องถิ่น มีสิทธิอนุรักษ์ หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดี รวมทั้งสืบสานศิลปวัฒนธรรมของชาติ และภูมิปัญญา ท้องถิ่น รวมไปถึงการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น จึงทำให้ในปี พ.ศ. 2492 ได้มีการจัดตั้งหน่วยงานเพื่อประสานงานกับยูเนสโก คือ สำนักเลขาธิการคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม แห่งสหประชาชาติขึ้น เพื่อให้ประเทศไทยสามารถดำเนินไปตามกฎระเบียบของยูเนสโกได้อย่างถูกต้อง

การจัดการงานวัฒนธรรมของชุมชน จึงจำเป็นต้องสร้างความร่วมมือของสถาบันหลักในชุมชน ได้แก่ วัด บ้าน โรงเรียน และสมาชิกในชุมชน เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนางานศิลปวัฒนธรรมในชุมชนร่วมกัน ซึ่งการนำสถาบันสำคัญในชุมชน มาเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนาขึ้นต่าง ๆ นั้น จะก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมแบบ “มนตรี บวร” ได้แก่ สถาบันการปกครอง (บ = บ้าน) สถาบันศาสนา (ว = วัด) สถาบันการศึกษา (ร = โรงเรียน) ที่ต่างให้ความสำคัญต่อกันในการตัดสินใจและแก้ปัญหาของชุมชน และเป็นแกนกลางในการบริหารชุมชนในทุกด้าน

ชุมชนวัดโสมนัส แขวงโสมนัส เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร เป็นชุมชนเก่าแก่อายุประมาณ 100 ปี มีความโดดเด่นด้านศิลปวัฒนธรรมมาอย่างยาวนาน ทั้งที่เป็นศิลปวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ เช่น ศิลปะจิตรกรรม ประติมากรรม ประเพณี และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน และยังคงมีการสืบสาน ถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่มาจนถึงปัจจุบัน โดยชุมชนนี้มีอารามหลวงที่สำคัญคือ วัดโสมนัสราชวรวิหาร อารามหลวงชั้นโท สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 อายุมากกว่า 100 ปี ซึ่งนอกจากจะมีชื่อเสียงด้านธรรมะปฏิบัติ การฝึกวิปัสสนากรรมฐาน ที่วัดยังคงเคร่งครัดและสืบทอดวิธีการมาแต่เริ่มตั้งวัดแล้ว วัดแห่งนี้ยังมีศิลปะและวัฒนธรรมที่งดงาม เช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ที่มีลักษณะสมจริงตามแบบตะวันตก เช่น ภาพการปลงอสุรกรรมฐาน ภาพการถือปฏิบัติจุดดวงควัตร ภาพประเพณี และวิถีชีวิตชาวบ้าน สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวพุทธ โดยเฉพาะปรัชญาตามหลักคำสอนของพุทธศาสนาสังฆธรรมที่ชี้แนวทางให้เกิดการรู้แจ้งเห็นจริง และบอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ชุมชนในแต่ละช่วงเวลาที่ผ่านมา นับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

จากความสำคัญของศิลปวัฒนธรรมที่แสดงถึงความเจริญของงาม เป็นมรดกที่ล้ำค่าของชุมชนวัดโสมนัส กอปรกับแนวทางการดำเนินงานขององค์การยูเนสโกที่ได้มีการผลักดันการออกกฎหมายเพื่อส่งเสริมและคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรม รวมทั้งคุ้มครองการใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมเพื่อรักษาวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน ทำให้นานาประเทศหันกลับมาองถึงกระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของตนเองอย่างจริงจัง เกิดการศึกษา ค้นคว้า และพัฒนา งานศิลปวัฒนธรรมของชุมชนมากยิ่งขึ้น

สำหรับประเทศไทยการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมนับเป็นบทบาทหน้าที่ของประชาชนทุกคน การมีส่วนร่วมดังกล่าวปรากฏในกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 66

“ชุมชนและรัฐ ล้วนมีสิทธิ และหน้าที่ ในการคุ้มครองและบำรุงรักษาศิลปวัฒนธรรมของชาติ โดยมีหน่วยงานรัฐอย่างกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม เป็นผู้ทำหน้าที่หลักในการสนับสนุน ฟื้นฟู รักษา ศิลปวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ที่มีอยู่ในทุกชุมชน ให้เกิดการอนุรักษ์ สงวน รักษา วัฒนธรรมของตนเองให้คงอยู่สืบไป” (รัฐธรรมนูญปี 2550, น. 12)

จากแนวคิดข้างต้นนี้ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนวัดโสมนัส เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะและแนวทางในการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน อันจะเป็นประโยชน์ต่อการบริหารจัดการงานศิลปวัฒนธรรมของชาติสืบไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1) เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนวัดโสมนัส
- 2) เพื่อเสนอแนะแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนวัดโสมนัส

1.3 ขอบเขตการศึกษา

ในการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนวัดโสมนัสครั้งนี้ ผู้วิจัยได้จำกัดขอบเขตการศึกษาไว้ดังนี้

1.3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

ศึกษาพื้นที่เฉพาะที่อยู่ในชุมชน โรงเรียน วัด ศูนย์เยาวชน ซึ่งเป็นสถานที่ให้ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม ในเขตชุมชนวัดโสมนัส แขวงวัดโสมนัส เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร

1.3.2 ขอบเขตด้านประชากร

การศึกษานี้ได้กำหนดกลุ่มตัวแทนผู้ให้ข้อมูลไว้ 4 กลุ่ม ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องในการมีส่วนร่วมในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม รวมทั้งสิ้น 37 คน โดยมีการจำแนกกลุ่มตัวอย่างดังนี้

- 1) กลุ่มตัวแทนชุมชน คือ ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบดูแลและดำเนินการจัดการความรู้และกิจกรรมในชุมชน จำนวน 11 คน
- 2) กลุ่มประชาชนทั่วไป คือ ชาวบ้านที่อาศัยในเขตพื้นที่ชุมชนวัดโสมนัสที่เคยเข้าร่วมกิจกรรม โดยคัดเลือกสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างแบบสุ่ม (Random sampling) โดยสุ่มครั้ง จำนวน 9 คน
- 3) กลุ่มเยาวชน คือ ผู้เข้าร่วมศึกษาเรียนรู้และช่วยเหลือกิจกรรมของชุมชนวัดโสมนัสเป็นประจำ จำนวน 12 คน
- 4) กลุ่มบุคคลภายนอกหรือหน่วยงานภาครัฐซึ่งมีส่วนร่วมในการส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชนวัดโสมนัส จำนวน 5 คน

1.3.3 ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษานี้มุ่งศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของคนในชุมชนวัดโสมนัสครั้งนี้ โดยแบ่งขอบเขตของเนื้อหา 4 ประเด็น ดังนี้

- 1) ศึกษาเฉพาะปัญหาของประชาชนในพื้นที่เขตชุมชนวัดโสมนัส

- 2) ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการความรู้ของชุมชนวัดโสมนัส
- 3) ศึกษาเฉพาะความต้องการในการมีส่วนร่วมของชุมชน ในพื้นที่เขตชุมชนวัดโสมนัส
- 4) ศึกษาข้อเสนอแนะทั้งจากเจ้าหน้าที่ผู้ดูแลรับผิดชอบ และจากการค้นคว้าศึกษา ข้อมูลของผู้ศึกษา

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) ทราบลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมในชุมชนวัดโสมนัส
- 2) ทราบความต้องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมในชุมชนวัดโสมนัส
- 3) ทราบแนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมในศูนย์เยาวชนในชุมชนวัดโสมนัส
- 4) เป็นแนวทางสำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมในประเด็นอื่น ๆ ต่อไป

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ

คำศัพท์สำคัญที่ใช้ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้และสมควรที่จะได้ทำความเข้าใจให้ถูกต้องตรงกัน มีดังต่อไปนี้

ชุมชนวัดโสมนัส หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่รวมกันในการทำเลที่ตั้งหนึ่ง สมาชิกในชุมชนมีการติดต่อเชื่อมโยงและเกื้อกูลระหว่างกันตามสภาพและบทบาท รวมทั้งมีวัฒนธรรมของตนเอง ก่อให้เกิดความสัมพันธ์กันทางสังคมในด้านต่าง ๆ มีความผูกพันในถิ่นที่อยู่และมีการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ซึ่งในการศึกษาชุมชนครั้งนี้ หมายถึง ชุมชนวัดโสมนัส แขวงวัดโสมนัส เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร

แหล่งการเรียนรู้ หมายถึง แหล่งข้อมูล ข่าวสาร สารสนเทศประสบการณ์ และการถ่ายทอดองค์ความรู้ของคน ชุมชนในด้านการส่งเสริมงานศิลปวัฒนธรรม การสืบสานขนบธรรมเนียมประเพณี ให้เกิดการอนุรักษ์ รักษา สืบทอดวิธีการปฏิบัติงานด้านศิลปวัฒนธรรม

ในชุมชน ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ แสวงหาความรู้อย่างกว้างขวางและต่อเนื่องโดยการมีส่วนร่วมของคน กลุ่มคน และองค์กรด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชน ซึ่งในการศึกษาพื้นที่ชุมชนวัดโสมนัสมีแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรม 4 แห่ง ประกอบด้วย วัดโสมนัส โรงเรียนวัดโสมนัส ศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์

การจัดการความรู้ หมายถึง การรวบรวม การจัดเก็บ การจัดระบบ และการเข้าถึงข้อมูลด้านศิลปวัฒนธรรมที่มีในชุมชน เพื่อสร้างเป็นความรู้ รวมถึงกิจกรรมที่มีการแบ่งปันความรู้ เพื่อให้เกิดความเข้าใจวิธีการ กระบวนการ และองค์ความรู้นั้น ๆ โดยจะต้องมีผู้มีความรู้ความสามารถในการตีความ และประยุกต์ใช้ความรู้ ผ่านวิธีการถ่ายทอดเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างผู้ถ่ายทอดและผู้รับเพื่อเป็นการสืบสานความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน

ศิลปวัฒนธรรม หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวของชาติและศีลธรรมอันดีงามของประชาชน ศิลปวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ขั้นพื้นฐานและมีความเจริญงอกงามตาม ภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ โดยคนส่วนใหญ่ยอมรับและปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นพฤติกรรมของคนในสังคม หรืออาจกล่าวได้ว่าศิลปวัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของผู้คนในสังคม อันรวมถึง ความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศีลธรรม กฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนศักยภาพ และนิสัยของมนุษย์ที่ได้สร้างสรรค์ขึ้นมาจากการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาคำกรมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม กรณีศึกษา ชุมชนวัดโสมนัส ได้กำหนดกรอบแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องดังนี้

- 1) แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนและการมีส่วนร่วมของชุมชน
- 2) แนวคิดการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรม
- 3) แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม
- 4) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนและการมีส่วนร่วมของชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนและการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นการศึกษาถึงองค์ประกอบของชุมชนเพื่อแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงกันในการจัดกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรมของชุมชน รวมถึงการมีส่วนร่วมระหว่างกันในการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมต่อไป

2.1.1 ความหมายของ “ชุมชน”

ความหมายของคำว่า “ชุมชน” มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายไว้อย่างน่าสนใจและสอดคล้องกับแนวทางการศึกษาดังนี้

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (ราชบัณฑิตยสถาน 2549, น.112) ให้ความหมายว่า ชุมชน คือ เขตพื้นที่ระดับของความคุ้นเคย และการติดต่อระหว่างบุคคล ตลอดจนพื้นฐานความยึดเหนี่ยวเฉพาะบางอย่างที่ทำให้ชุมชน ต่างไปจากกลุ่มเพื่อนบ้าน ชุมชนมีลักษณะเศรษฐกิจเป็นแบบเลี้ยงตัวเองที่จำกัดมากกว่าสังคม แต่ภายในวงจำกัดเหล่านั้นย่อมมีการสังสรรค์ใกล้ชิดดีกว่า และความเห็นอกเห็นใจลึกซึ้งกว่า อาจจะมีสิ่งเฉพาะบางประการที่ผูกพันเอกภาพ เช่น เชื้อชาติ ต้นกำเนิดเดิมของชาติหรือศาสนา

พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 (เพิ่มทอง ต้นสกุลรุ่งเรือง, 2554, น.166) ได้ให้ความหมายของคำว่า “ชุมชน” ไว้ในมาตรา 3 “ชุมชน” หมายความว่า กลุ่มคนที่รวมตัวกันโดยมีผลประโยชน์และวัตถุประสงค์ร่วมกัน เพื่อช่วยเหลือสนับสนุนกัน หรือทำกิจกรรมอันชอบด้วย

กฎหมายและศีลธรรมร่วมกัน หรือดำเนินการอื่นเป็นประโยชน์ร่วมกันของสมาชิก มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องและมีระบบบริหารจัดการและเจตนาแทนกลุ่มได้

แมคไกวเวอร์ (MacIver, 2009, p. 964) ให้ความหมายในหนังสือ Society, Its Structure and changes ว่า ชุมชน คือ กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันและสมาชิกทุกคน ได้ให้ความสนใจในเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้นร่วมกัน มิเพียงแต่ให้ความสนใจโดยบังเอิญเฉพาะ แต่ให้ความสนใจโดยทั่วไป ซึ่งมีขอบเขตมากพอที่จะอยู่ร่วมกันในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้แล้วชุมชนนั้นอาจหมายถึง การอยู่ร่วมกันอย่างง่าย ๆ เช่น หมู่บ้านหนึ่ง ชนเผ่าหนึ่ง หรือการอยู่ร่วมกันขนาดใหญ่ เช่นเมืองหนึ่ง ๆ หรือประเทศหนึ่ง

วอร์เรน (Warren, 1963, ออนไลน์, 2554) ให้ความหมายไว้ว่า “ชุมชน” หมายถึง กลุ่มบุคคลหลาย ๆ กลุ่มมารวมกันอยู่ในอาณาเขตและภายใต้กฎหมาย หรือข้อบังคับอันเดียวกัน มีการสังสรรค์กันมีความสนใจร่วมกันมีผลประโยชน์คล้าย ๆ กัน มีแนวพฤติกรรมเป็นอย่างเดียวกัน เช่น ภาษาพูด ขนบธรรมเนียมประเพณี หรือพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือมีวัฒนธรรมร่วมกันนั่นเอง

กนกวรรณ ชูชาญ (2552, น. 52) ให้ความหมาย “ชุมชน” หมายถึง กลุ่มทางสังคมที่อยู่อาศัยร่วมกันในอาณาบริเวณเดียวกัน เช่น ครอบครัว ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล หรือเรียกเป็นอย่างอื่นภายใต้บรรทัดฐานและวัฒนธรรมเดียวกัน ร่วมมือ และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

กล่าวโดยสรุป ชุมชน หมายถึง กลุ่มบุคคลที่อยู่ร่วมกันในพื้นที่หรืออาณาเขตเดียวกัน มีทัศนคติเหมือนหรือแตกต่างกัน มีการดำเนินวิถีชีวิตในรูปแบบเดียวกัน เช่น ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมเดียวกัน ชุมชนวัดโสมนัส แขวงวัดโสมนัส เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร นับเป็นชุมชนที่มีความโดดเด่นในด้านการส่งเสริมงานศิลปวัฒนธรรม การสืบสานขนบธรรมเนียมประเพณี และการถ่ายทอดองค์ความรู้ของคนชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของคนกลุ่มคน และองค์กรด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชน

2.1.2 การมีส่วนร่วมของชุมชน

2.1.2.1 ความหมายการมีส่วนร่วมของชุมชน

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 ได้กล่าวไว้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชนบท โดยมุ่งเน้นคนเป็นสำคัญกว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจ นักวิชาการได้อธิบายและให้ความหมายปัจจัยและขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชนสอดคล้องกับแนวทางการศึกษา ซึ่งผู้วิจัยได้นำมากล่าวไว้เท่าที่จำเป็นดังนี้

โคเฮนและอัฟฮอฟ (Cohen and Uphoff, 1981, p. 6) ได้ให้ความหมายถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า สมาชิกของชุมชนต้องเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องใน 4 มิติ ได้แก่

- 1) การมีส่วนร่วมการตัดสินใจว่าควรทำอะไรและทำอย่างไร
- 2) การมีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนารวมทั้งลงมือปฏิบัติตามที่ได้ตัดสินใจ
- 3) การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน
- 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ

รีเดอร์ (Reeder, 1974, p. 39) ได้ให้ความหมายเจาะจงถึงการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วมเป็นการพบปะสังสรรค์ทางสังคม ทั้งในลักษณะการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคล และการมีส่วนร่วมของกลุ่ม

สุชาติ จักรพิสุทธิ์ (2547, น. 18-23) ศึกษาเรื่องชุมชนกับการมีส่วนร่วมจัดการศึกษา สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนแบ่งได้ออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่

1) ลักษณะการมีส่วนร่วมจากความเกี่ยวข้องทางด้านเหตุผล โดยการเปิดโอกาสให้สังคม องค์การต่าง ๆ ในชุมชน ประชาชนมีบทบาทตามหลักสิทธิหน้าที่ในการเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ตั้งแต่การคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจวางแผน การร่วมปฏิบัติ และการรับผิดชอบในผลกระทบที่เกิดขึ้น รวมทั้งส่งเสริม ชักนำ สนับสนุนให้การดำเนินงานเกิดผลประโยชน์ต่อชุมชนตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดด้วยความสมัครใจ

2) ลักษณะการมีส่วนร่วมจากความเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ เป็นการมีส่วนร่วมของชุมชนที่เกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ อารมณ์ รวมทั้งค่านิยมของประชาชน เป็นเครื่องชี้นำตนเอง ให้เข้ามามีส่วนร่วมแสดงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การกระทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ ที่กำหนดไว้ ทำให้ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมเกิดความผูกพัน มีความรู้สึกรับผิดชอบต่อกิจกรรมที่ดำเนินงานด้วยความสมัครใจ

จากแนวคิดข้างต้นสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดขึ้นจากเป้าหมาย วิธีการดำเนินชีวิต หน้าที่ ความรับผิดชอบ ค่านิยม วัฒนธรรมประเพณี ทศนคติ ความผูกพัน ความเชื่อ จิตใจ อารมณ์ ความสำนึกห่วงใยในศิลปวัฒนธรรม โดยมีพื้นฐานของการมีส่วนร่วม ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมบนพื้นฐานของเหตุผล
2. การมีส่วนร่วมบนพื้นฐานของค่านิยม
3. การมีส่วนร่วมบนพื้นฐานของประเพณี
4. การมีส่วนร่วมบนพื้นฐานของความผูกพัน ความสนใจ

การมีส่วนร่วมของชุมชนสรุปได้ว่าเกิดจากสภาวะจิตใจที่ต้องการเข้าร่วมในกิจกรรม เป็นสำคัญ เพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ของกลุ่มคนที่มีความสอดคล้องกันด้านความคิด เพื่อการ สืบทอด พื้นฟูประเพณี และวัฒนธรรมในชุมชนของตน ซึ่งการกระตุ้นให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วน ร่วมกันนั้น ผู้ดำเนินงานจะต้องมีความเข้าใจในวิถีการดำเนินชีวิต หน้าที่ ความรับผิดชอบ ค่านิยม วัฒนธรรมประเพณี ทศนคติโดยรวมของคนในชุมชนเพื่อให้เกิดความสมัครใจในการเข้าร่วม กิจกรรมต่าง ๆ

2.1.2.2 ปัจจัยของการมีส่วนร่วมของชุมชน

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในชุมชน ที่ส่งผลให้ประชาชนตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วม ดำเนินกิจกรรมด้านวัฒนธรรม นักวิชาการได้เสนอแนวคิดดังนี้

คูฟแมน (Koufman, 1949, p. 7) ศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนในชนบท พบว่า อายุ เพศ การศึกษา ขนาดของครอบครัว อาชีพ รายได้และระยะเวลาการอยู่อาศัยใน ท้องถิ่นมีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน

ประยูร ศรีประสาธน์ (2542, น. 5) ได้นำเสนอปัจจัยของการมีส่วนร่วมว่าปัจจัยที่ส่งผล ต่อการมีส่วนร่วม มีด้วยกัน 3 ปัจจัย คือ

- 1) ลักษณะส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์ต่าง ๆ
- 2) ลักษณะทางเศรษฐกิจ ได้แก่ อาชีพ รายได้
- 3) การได้รับข้อมูลข่าวสาร ได้แก่ ความถี่ในการรับรู้ข่าวสาร และแหล่งที่มาของ ข่าวสาร

จากแนวคิดที่ได้กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า ปัจจัยลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ และ การรับข้อมูลข่าวสารเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเข้าร่วมกระทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งให้เกิด ประโยชน์ต่อชุมชน

2.1.2.3 ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของชุมชน

นักวิชาการได้เสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินงานด้าน ศิลปวัฒนธรรมดังนี้

อภิญา กังสนารักษ์ (2544, น.14-15) ได้นำเสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า ชุมชนต้องมีส่วนร่วมใน 4 ขั้นตอน คือ

- 1) การมีส่วนร่วมในการริเริ่มโครงการ ร่วมค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหา ภายในชุมชน ร่วมตัดสินใจกำหนดความต้องการ และร่วมลำดับความสำคัญของความต้องการ
- 2) การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการวางแผน กำหนดวัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงาน รวมถึงทรัพยากร และแหล่งวิทยาการที่จะใช้ในโครงการ
- 3) การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินโครงการทำประโยชน์ให้แก่โครงการ โดยร่วมช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน
- 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการเพื่อให้รู้ว่าผลจากการดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ โดยสามารถกำหนดการประเมินผลเป็นระยะต่อเนื่องหรือประเมินผลรวมทั้งโครงการในคราวเดียวกันได้

อคิน รพีพัฒน์ (2547, น. 49) ได้แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

- 1) การกำหนดปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการนั้นๆ
 - 2) การตัดสินใจเลือกแนวทาง และวางแผนพัฒนา แก้ไขปัญหา เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน กำหนดทรัพยากรและแหล่งของทรัพยากรที่จะใช้ในโครงการ เป็นต้น
 - 3) การปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผน เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำประโยชน์ให้แก่โครงการร่วมช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือโดยการบริหารงานและประสานงาน ตลอดจนการดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นต้น
 - 4) การประเมินผลงานกิจกรรมการพัฒนา เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินว่า โครงการพัฒนาที่พวกเขาดำเนินการนั้นบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่
- ขั้นตอนการมีส่วนร่วมแต่ละขั้นตอนนี้ ล้วนต้องใช้บุคคลเป็นปัจจัยสำคัญในการร่วมกำหนดปัญหาและแนวทางการดำเนินงาน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการทางความคิด และนำไปสู่การกำหนดหน้าที่รับผิดชอบในขั้นการปฏิบัติงาน ซึ่งแต่ละขั้นตอนความร่วมมือนั้นมีความเชื่อมโยงกันอยู่เสมอ ทั้งนี้การประเมินผลสำเร็จการดำเนินงานจะขึ้นอยู่กับความร่วมมือของบุคคลและชุมชนเป็นสำคัญ

จากแนวคิดการมีส่วนร่วม มีความเกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้ในด้านการพัฒนางาน ศิลปวัฒนธรรม โดยมีเด็กเยาวชน และประชาชนเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ และบุคคลในพื้นที่เขต (ชุมชน) ซึ่งการมีส่วนร่วมของชุมชนจะช่วยผลักดันให้วัดโสมนัสราชวรวิหาร ชุมชนวัดโสมนัส ศูนย์เผยแพร่ศึกษาพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โรงเรียนวัดโสมนัส และศูนย์เยาวชน วัดโสมนัส ให้มีการพัฒนามุ่งไปสู่วัตถุประสงค์ตามเป้าหมายที่กำหนดได้อย่างเหมาะสมกับสภาพ ความต้องการอย่างแท้จริง จากการศึกษาได้สรุปแนวความคิดขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชนได้ ดังตาราง 2.1

ตารางที่ 2.1 สรุปแนวความคิดขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชน

ขั้นตอน	โคเฮนและอัฟฮอฟ (1981)	อคิน รพีพัฒน์ (2531)
จำนวน	4 ขั้นตอน	5 ขั้นตอน
ขั้นตอน	<ol style="list-style-type: none"> 1. การมีส่วนร่วมการตัดสินใจว่าควรทำอะไรและทำอย่างไร 2. การมีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนา รวมทั้งลงมือปฏิบัติตามที่ได้ตัดสินใจ 3. การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน 4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา การพิจารณาปัญหาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา 2. มีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุแห่งปัญหา 3. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหา และพิจารณาแนวทางวิธีการในการแก้ปัญหา 4. มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนา 5. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการประเมินผลของกิจกรรมการพัฒนา
ขั้นตอน	อภิญญา กังสนารักษ์ (2544)	สุชาดา จักรพิสุทธิ์ (2547)
จำนวน	4 ขั้นตอน	4 ขั้นตอน
ขั้นตอน	<ol style="list-style-type: none"> 1. การมีส่วนร่วมในการริเริ่ม 2. การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผน 3. การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินโครงการ 4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. การมีส่วนร่วมคิดริเริ่มกิจกรรม 2. การมีส่วนร่วมตัดสินใจวางแผน 3. การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ รับผิดชอบงาน และผลที่ได้รับ 4. การมีส่วนร่วมส่งเสริม ชักนำ สนับสนุน ให้เกิดการดำเนินงาน

จากแนวคิดเกี่ยวกับขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชน สามารถสรุปเป็นขั้นตอนการดำเนินงานด้านบริหารจัดการงานศิลปวัฒนธรรมของชุมชน ได้ดังนี้

- 1) ค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหา และลำดับความสำคัญของปัญหา
- 2) ตัดสินใจกำหนด วัตถุประสงค์ ความต้องการ และวางแผนแนวทางแก้ไข
- 3) กำหนดแนวทางการดำเนินโครงการ และทรัพยากร
- 4) ดำเนินงานตามโครงการ และ/หรือ สนับสนุนการดำเนินงาน
- 5) สรุปและประเมินผลการดำเนินงาน

การศึกษาแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนสามารถนำมาเป็นข้อมูลในการศึกษารวบรวม และวิเคราะห์ผลการดำเนินงานศิลปวัฒนธรรมในชุมชนวัดโสมนัส ได้แก่ การสำรวจสภาพปัญหา ความต้องการและแนวทางการปฏิบัติงานด้านศิลปวัฒนธรรม รวมทั้งการสรุปผลการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องต่อกระบวนการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนวัดโสมนัส การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม และข้อเสนอแนะแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชน

2.2 แนวคิดการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรม

การศึกษาแนวคิดการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมเป็นการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเบื้องต้นวิธีการจัดการความรู้ด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวัฒนธรรมเพื่อมาประยุกต์ใช้กับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมต่อไป

2.2.1 ความหมายของ “การจัดการความรู้”

นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายแนวคิด “การจัดการความรู้” อย่างน่าสนใจและสอดคล้องกับแนวทางการศึกษา ดังนี้

บุญดี บุญยากิจ และคณะ (2549, น. 23) ให้ความหมายของการจัดการความรู้ว่า การจัดการความรู้ เป็นกระบวนการในการนำความรู้ที่มีอยู่หรือการเรียนรู้มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์กรโดยผ่านกระบวนการต่าง ๆ เช่น การสร้าง การรวบรวม การแลกเปลี่ยน และใช้ความรู้เป็นต้น

ริวโกะ โทยามา (Ryoko Toyama, อ้างถึงใน บุญดี บุญญาภิจ และคณะ, 2549, น. 20) ให้ความหมายไว้ว่า การจัดการความรู้ หมายถึง การจัดการเพื่อให้เกิดความรู้ใหม่ โดยใช้ความรู้ที่มีอยู่และประสบการณ์ของคนในองค์กรอย่างเป็นระบบ เพื่อพัฒนานวัตกรรมที่จะทำให้มีความได้เปรียบเหนือคู่แข่งทางธุรกิจ

มิเชล โพลันยี และ อิกุจิโร โนนากะ (Michael Polanyi & Ikujiro Nonaka, อ้างถึงใน บุญดี บุญญาภิจ และคณะ, 2549, น. 16) ได้ให้คำจำกัดความของความรู้ โดยจำแนกความรู้ ออกเป็น 2 ประเภท คือ

1) ความรู้ที่อยู่ในตัวของแต่ละบุคคล (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์การเรียนรู้ พรสวรรค์หรือสัญชาตญาณของแต่ละบุคคลในการทำความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ เป็นความรู้ที่ไม่สามารถถ่ายทอดออกมาเป็นคำพูดหรือลายลักษณ์อักษรได้โดยง่าย ความรู้ชนิดนี้พัฒนาและแบ่งปันกันได้และเป็นความรู้ที่ได้เปรียบทางการแข่งขัน

2) ความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่สามารถรวบรวม ถ่ายทอดได้ โดยผ่านวิธีต่าง ๆ เช่น การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทฤษฎี คู่มือ และรายงานต่าง ๆ ทำให้คนเข้าถึงได้ง่าย

จากแนวคิดข้างต้น สามารถสรุปได้ว่าการจัดการความรู้เป็นกระบวนการที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อรวบรวมและจัดเก็บความรู้ภายในชุมชนอย่างเป็นระบบ เพื่อที่จะนำมาใช้หรือถ่ายทอดต่อกัน ทำให้เกิดการสืบทอดประเพณีและวัฒนธรรมในชุมชน ซึ่งความรู้ดังกล่าวหากมีการจัดเก็บอย่างเป็นระบบก็จะสามารถทำให้เกิดประโยชน์ได้อย่างสูงสุดทั้งต่อผู้สืบทอดและชุมชน

2.2.2 องค์ประกอบสำคัญของการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรม

2.2.2.1 กระบวนการจัดการความรู้

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (กพร.) ได้กล่าวถึงกระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management Process) เป็นกระบวนการแบบหนึ่งที่จะช่วยให้องค์กรเข้าใจถึงขั้นตอนที่ทำให้เกิดกระบวนการจัดการความรู้ หรือพัฒนาการของความรู้ที่จะเกิดขึ้นภายในองค์กร ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ดังนี้

1) การบ่งชี้ความรู้ เช่น พิจารณาว่า วิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย คืออะไร และเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย เราจำเป็นต้องรู้อะไร ขณะนี้เรามีความรู้อะไรบ้าง อยู่ในรูปแบบใด อยู่ที่ใคร

2) การสร้างและแสวงหาความรู้ เช่น การสร้างความรู้ใหม่ แสวงหาความรู้จากภายนอก รักษาความรู้เก่า กำจัดความรู้ที่ไม่ได้ใช้แล้ว

3) การจัดความรู้ให้เป็นระบบ เป็นการวางโครงสร้างความรู้ เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการเก็บความรู้ อย่างเป็นระบบในอนาคต

4) การประมวลและกลั่นกรองความรู้ เช่น ปรับปรุงรูปแบบเอกสารให้เป็นมาตรฐาน ใช้ภาษาเดียวกัน ปรับปรุงเนื้อหาให้สมบูรณ์

5) การเข้าถึงความรู้ เป็นการทำให้ผู้ใช้ความรู้นั้นเข้าถึงความรู้ที่ต้องการได้ง่ายและสะดวก เช่น ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ (IT) เว็บบอร์ด บอร์ดประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

6) การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ ทำได้หลายวิธีการ โดยกรณีเป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในคน (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ พรสวรรค์หรือสัญชาตญาณของแต่ละบุคคล เช่น ทักษะในการทำงาน งานฝีมือ หรือการคิดเชิงวิเคราะห์ ความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) เป็น ความรู้ที่สามารถ ถ่ายทอดได้โดยผ่านวิธีต่าง ๆ เช่น การบันทึก จัดทำเป็นเอกสาร ฐานความรู้ เทคโนโลยีสารสนเทศ

7) การทำให้การเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งของงาน เช่น เกิดระบบการเรียนรู้จากการสร้างองค์ความรู้ นำความรู้ไปใช้จนเกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ใหม่หมุนเวียนต่อไปอย่างต่อเนื่อง

2.2.2.2 การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรม ประกอบด้วย

1) แหล่งความรู้ ในที่นี้หมายรวมถึงคน ผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม ชุมชน วิถีชีวิต และศิลปวัฒนธรรม ซึ่งมีกระบวนการวิเคราะห์และถอดองค์ความรู้ต่าง ๆ นำคุณค่าที่ได้มาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่คนและสังคมปัจจุบัน ซึ่งการมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งเรียนรู้ นับเป็นวิธีการถ่ายทอดความรู้วิธีหนึ่ง

2) กระบวนการมีส่วนร่วม เป็นการบริหารจัดการเพื่อเชื่อมโยง ประสานคน ความรู้ และแหล่งความรู้เข้าไว้ด้วยกัน โดยกระบวนการที่เกิดขึ้นนั้นแสดงถึงการมีส่วนร่วมของเจ้าของความรู้ในการถ่ายทอดความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม ซึ่งไม่มีวิธีการและกำหนดเวลาที่ตายตัว

จากแนวคิดและทัศนะข้างต้น ชี้ให้เห็นถึงองค์ประกอบสำคัญของการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกันระหว่าง คน ความรู้ แหล่งความรู้ และกระบวนการมีส่วนร่วมที่จะต้องเชื่อมโยง บุคลากร และขับเคลื่อน ไปพร้อม ๆ กันเพื่อให้เกิดการถ่ายทอดความรู้และนำไปสู่การอนุรักษ์ ฟื้นฟู สืบทอดประเพณี และศิลปวัฒนธรรมในชุมชน ซึ่งบทบาทหน้าที่การถ่ายทอดความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมภายในชุมชนนั้นได้ถูกกำหนดให้เป็นหน้าที่ของเจ้าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมเป็นอันดับต้น

2.3 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

แนวคิดและทฤษฎีการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นกรอบการวิจัยที่แสดงให้เห็นวิธีการและหลักการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ซึ่งเป็นแนวคิดและทฤษฎีเบื้องต้นเพื่อประยุกต์ใช้กับแนวคิดและทฤษฎีการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมชุมชนต่อไป

2.3.1 ความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรม

การศึกษาแหล่งเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชน มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องเข้าใจความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรม และประเภทของวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อให้ทราบถึงคุณค่าของงานศิลปวัฒนธรรม กระบวนการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของตนเอง

ความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรม (Cultural Resource) สว่าง เลิศฤทธิ ได้กล่าวถึงชื่อเรียกที่แตกต่างกัน เช่น สมบัติทางวัฒนธรรม (Cultural Property) ทรัพย์สินทางวัฒนธรรม (Cultural Asset) มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) และอธิบายความหมายของทรัพยากรทางวัฒนธรรม (Cultural Resource) เกิดขึ้นในอเมริกาในช่วงทศวรรษที่ 1970 และได้สรุปความหมายว่า หมายถึง “ผลผลิตของวัฒนธรรม ทั้งในอดีตและปัจจุบันที่มีค่าหรือเป็นตัวแทน หรือสามารถสื่อถึงวัฒนธรรมต่าง ๆ ได้ ดังนั้นทรัพยากรวัฒนธรรมจึงรวมถึงซากสิ่งของที่มนุษย์ทำขึ้น แหล่งโบราณคดี โบราณสถาน ศาสนสถาน เสื้อผ้าอาภรณ์ เอกสารทางประวัติศาสตร์ จารึก ภาษา ศาสนา ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ภูมิปัญญาพื้นบ้านต่าง ๆ ฯลฯ” (ชนัญ วงษ์วิภาค และคณะ, 2547, น. 2-3)

โดยสรุปมนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาใช้เพื่อควบคุมสภาพแวดล้อม ทั้งสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสภาพแวดล้อมทางสังคม เพื่อก่อให้เกิดผลดีต่อการดำรงชีวิต และวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นมานั้นย่อมาจากความคิดและสร้างสรรค์อันเกิดจากประสบการณ์และปัญญาความรู้ ในด้านสังคมศาสตร์วัฒนธรรมจะมีความหมายกว้างขวางมาก กล่าวคือ วัฒนธรรมหมายถึง วิถีชีวิต (Way of life) ของมนุษย์ในสังคมและแบบแผนการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกอย่างรวมทั้งบรรดาผลงานทั้งหมดที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้น ตลอดจนความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และความรู้ต่าง ๆ เป็นต้น (กนกวรรณ ชูชาญ, 2552, น. 36)

2.3.2 ประเภทของทรัพยากรวัฒนธรรม

ทรัพยากรวัฒนธรรมหลัก ๆ ทั้งชนิดที่เป็นมรดก และทรัพยากรวัฒนธรรมร่วมสมัยที่สร้างสรรค์และพัฒนาขึ้นมาใหม่ สามารถพบเห็นและศึกษาได้ในปัจจุบัน 3 กลุ่ม (สายนต์ ไพธัญญ์จิตร, 2547, น.3-6) ได้แก่

- 1) ทรัพยากรทางโบราณคดี (Archaeological Resources)
- 2) ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Homegrown Knowledge หรือ Indigenous Wisdom)
- 3) ทรัพยากรวัฒนธรรมที่แสดงออก (Expressive Cultural Resources) ได้แก่ ศิลปะ (Art) วรรณกรรม (Writing) ดนตรี (Music) การละเล่น (Play & Entertainment) การแสดง (Performances) ปรัมปราคติ (Myths) นิทาน (Tales) ขนบธรรมเนียม (Customs) ประเพณี (Tradition) ความเชื่อ (Beliefs) พิธีกรรมตามความเชื่อ (Rites) ฯลฯ

มรดกทางวัฒนธรรม คือ วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์และมีคุณค่าในฐานะที่เป็นเครื่องแสดงออกถึงรากฐานและความเป็นมาของชาติบ้านเมืองซึ่งสมควรที่จะช่วยกันดูแลรักษาไว้ให้เป็นมรดกของคนในชาติ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์และให้คนในโลกได้ชื่นชม ดังนั้นคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมจึงไม่ได้อยู่ที่ลักษณะทางกายภาพเท่านั้น แต่อยู่ที่ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรมนั้นด้วยโดยเฉพาะความสัมพันธ์กับชุมชนในแง่ของจิตใจและจิตวิญญาณ ซึ่งอาจสรุปลักษณะสำคัญของสิ่งซึ่งสมควรได้รับการยกย่องว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมได้ดังนี้

1. ให้คุณค่าทางประวัติศาสตร์ วิชาการ หรือศิลปะ
2. แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของวิถีชีวิตของกลุ่มชนและสังคมที่ได้มีการสืบทอดกันมา
3. มีรูปแบบดั้งเดิมสามารถสืบค้นถึงที่มาในอดีตได้
4. มีลักษณะบ่งบอกถึงความเป็นชุมชนหรือท้องถิ่น
5. หากไม่มีการอนุรักษ์ไว้จะสูญหายไปในที่สุด

ประเภทของมรดกทางวัฒนธรรม การคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมนั้น องค์การยูเนสโกได้แบ่งมรดกทางวัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Heritage) เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นได้ทางกายภาพ โดยครอบคลุมทั้งมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุเคลื่อนที่ได้ และที่เป็นวัตถุ

เคลื่อนที่ไม่ได้ เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ อนุสาวรีย์ เครื่องแต่งกาย ภาพจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม เป็นต้น

2. มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) องค์การยูเนสโกได้อธิบายความหมายของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ว่า หมายถึง ความรู้ ขนบธรรมเนียม ประเพณี หรือแนวปฏิบัติทุกรูปแบบ ทั้งที่เป็นสากลและของท้องถิ่น ซึ่งถูกสร้างขึ้น และถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นไม่ว่าด้วยวาจาหรือวิธีการอื่นใดผ่านช่วงระยะเวลาหนึ่ง มีการพัฒนา และเปลี่ยนแปลงได้โดยกระบวนการสั่งสมความรู้และประยุกต์ใช้ นอกจากนี้ยังอนุญาตว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ยังมีการกำหนดคุ้มครองสิ่งซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรม เช่น มุขปาฐะ การแสดงออก ภาษา ศิลปะการแสดง แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม งานเทศกาล ความรู้และการปฏิบัติต่าง ๆ เกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล ฝีมือช่าง ประเพณี มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ยังเป็นสิ่งที่ถ่ายทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น และถูกสร้างใหม่อยู่เรื่อย ๆ โดยชุมชนเพื่อตอบสนองกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและประวัติศาสตร์ ช่วยให้ชุมชนมีอัตลักษณ์และความต่อเนื่อง โดยความต่อเนื่องถือเป็นลักษณะสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

ทรัพยากรวัฒนธรรม (Cultural Resource) มีผู้เชี่ยวชาญหลายท่านให้ความหมาย และแบ่งประเภทไว้ดังนี้

พิสิฐุ เจริญวงศ์ (2542, น. 11) ให้ความหมายไว้ว่า “ทรัพยากรทางวัฒนธรรมมีทั้งของในอดีต คือ มรดก (Heritage) และของที่เราสร้างขึ้นใหม่ (Creation) ไม่ได้มีแต่ของเก่าอย่างเดียว ประเภทมรดกมีทั้งรูปธรรมและจับต้องไม่ได้ เช่น แหล่งโบราณคดี อนุสาวรีย์โบราณ สถานที่ประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม ศิลปะและศิลปหัตถกรรมแบบประเพณี ประวัติศาสตร์บอกเล่า กวีนิพนธ์ การทำครว ฯลฯ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ของการจัดการ (Objective of Management) ไปในทางอนุรักษ์ (Conservation) และคุ้มครอง (Protect) ส่วนประเภทสร้างใหม่มีทั้งสิ่งที่เป็นสิ่งก่อสร้าง คือสถาปัตยกรรม การถ่ายภาพ วรรณกรรมและหนังสือที่พิมพ์เผยแพร่ คอมพิวเตอร์ ซอฟต์แวร์ ภาพยนตร์ ดนตรี ศิลปะการแสดง การจัดทำรำ ฯลฯ นั้นมีวัตถุประสงค์ของการจัดการไปอีกอย่างหนึ่ง คือ พัฒนา (Develop) และส่งเสริม (Promote)” อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ พ.ศ. 2515 (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage 1972) ตามมาตราที่ 1 ได้กำหนดนิยามของคำว่า มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) ไว้ว่ามีความหมายครอบคลุมสิ่งต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1) อนุสรณ์สถาน ได้แก่ ผลงานทางสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม ส่วนประกอบหรือโครงสร้างของแหล่งโบราณคดี จารึก ถ้าที่อยู่อาศัยรวมถึงร่องรอยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสถานที่และวัตถุต่างๆ ชำต้น ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ และวิทยาศาสตร์ที่มีความโดดเด่นในระดับประเทศ

2) อาคาร และสิ่งก่อสร้าง ได้แก่ กลุ่มของอาคารสิ่งก่อสร้างที่แยกจากกันหรือเชื่อมต่อกันโดยลักษณะหรือแบบแผนทางสถาปัตยกรรมมีความสอดคล้องกลมกลืนกัน หรือโดยคุณลักษณะของภูมิประเทศที่ตั้ง มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ และวิทยาศาสตร์โดดเด่นในระดับประเทศ

3) สถานที่ และแหล่ง ได้แก่ ประติมากรรมที่สร้างขึ้นของมนุษย์หรือผลงานที่ผสมผสานระหว่างธรรมชาติกับการสร้างสรรค์ของมนุษย์ และแหล่งโบราณคดีที่มีคุณค่าโดดเด่นในระดับประเทศทางด้านประวัติศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ ชาติวงศ์วิทยา หรือ มานุษยวิทยา

คิง (King, 2000) ผู้เชี่ยวชาญกฎหมายทรัพยากรวัฒนธรรมชาวอเมริกัน ระบุว่าทรัพยากรวัฒนธรรม (Cultural Resources) ประกอบไปด้วยสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

1. ทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์ (Historic Properties)
2. โบราณวัตถุ สิ่งประดิษฐ์ (Artifacts)
3. เอกสารโบราณ (Documents/archives)
4. สิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม (Physical Environment Related to Culture) ได้แก่ สถานที่ที่มีภูมิทัศน์สวยงามและเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงอดีต (Aesthetic and Associative Places) และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Built Environment)

5. ค่านิยม (Values)

6. ทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Resources) ประกอบไปด้วยสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

- 1) แบบแผนวิถีการดำรงชีวิต (Ways of life)
- 2) แบบแผนพฤติกรรม (Standard of Practices)
- 3) ขนบธรรมเนียม/วิถีประชา (Norms)
- 4) ค่านิยม (Values)
- 5) ความเชื่อ (Beliefs)
- 6) ศาสนา (Religious)
- 7) แบบแผนของปฏิสัมพันธ์ในสังคม (Pattern of Social Interaction)
- 8) รูปแบบสถาบัน/องค์กร (Organizations)

จากความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญสามารถสรุปความหมายและประเภทของทรัพยากรทางวัฒนธรรม คือ ผลผลิตที่เกิดขึ้นโดยมนุษย์จากในอดีตและเกิดขึ้นในปัจจุบัน โดยมีความหมายครอบคลุมทั้งทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Resource) เช่น ผลงานศิลปะ ประติมากรรม ฯลฯ ส่วนทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Resource) เช่น ภูมิปัญญา ขนบธรรมเนียม ประเพณี ฯลฯ

ทรัพยากรวัฒนธรรมเหล่านี้จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการศึกษาในคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ และสามารถนำมาพัฒนาให้เกิดประโยชน์แก่คน ชุมชน สังคม ประเทศ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของเจ้าของมรดกวัฒนธรรม มีการใช้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมอย่างเหมาะสม หรือเรียกได้ว่าเป็นการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

2.3.3 การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม หรือ ในภาษาอังกฤษ เรียกว่า Cultural Resource Management (CRM) มีผู้เชี่ยวชาญให้ความหมายไว้ดังนี้

เลวินสัน และ เอ็มเบอร์ (Levinson and Ember, 1996) “การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม หมายถึง การวางแผนงาน และการส่งเสริมสนับสนุนให้มีการอนุรักษ์ ดูแลรักษา หรือการจัดการข้อมูล สถานที่พื้นที่ และการตรวจสอบเรื่องราวในอดีตของชาติหรือของกลุ่มชนเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ หรือสิ่งที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของโลก”

ธนิท เลิศชาญฤทธิ์ (2551, น. 31) “การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ประกอบด้วย 2 คำหลัก คือคำว่า “การจัดการ” (Management) หมายถึง การกระทำหรือศาสตร์และศิลป์ และการดำเนินการหรืออย่างหนึ่งอย่างใด และคำว่า “ทรัพยากร” หมายถึง บางสิ่งบางอย่างที่มีอยู่แล้วและมีศักยภาพที่นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ ฉะนั้น การจัดการทรัพยากร (ไม่ว่าทรัพยากรวัฒนธรรมหรือแม้แต่ทรัพยากรธรรมชาติ) ก็คือศาสตร์และศิลป์แห่งการดำเนินการเกี่ยวกับบางสิ่งบางอย่างที่มีอยู่แล้วให้เกิดประโยชน์”

กล่าวสรุปได้ว่าการจัดการวัฒนธรรม คือ กระบวนการเพื่อนำไปสู่การพัฒนางานศิลปวัฒนธรรม ในด้านการศึกษา อนุรักษ์ และส่งเสริมให้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Resource) และทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Resource) ยังคงได้ใช้ประโยชน์ต่อไปได้อย่างเหมาะสม ทั้งนี้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องจำเป็นที่ต้องให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการงานศิลปวัฒนธรรมเป็นสำคัญ

2.3.4 หลักการและกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นระบบการดูแลเพื่อรักษาคุณค่าของทรัพยากรที่มีและมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ร่วมกันของคนในปัจจุบันและคนรุ่นหลัง เป็นการให้ความสำคัญต่อการเข้าถึงทรัพยากรวัฒนธรรมของคนรุ่นปัจจุบัน หลักการสำคัญที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในการรักษาทรัพยากรทางวัฒนธรรม คือ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของตนเอง โดยมีองค์ประกอบของชุมชน ได้แก่ คนหรือเจ้าของวัฒนธรรม วิธีการ เทคโนโลยี และหน่วยงานรับผิดชอบเป็นผู้ขับเคลื่อนกระบวนการแต่ละขั้นตอน องค์ประกอบของการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมประกอบไปด้วย

1) “คน” เป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญที่สุดเพราะเป็นแหล่งที่อุดมด้วยความรู้ ประสบการณ์และเป็นผู้นำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์กับชุมชน และเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้เกิดกระบวนการจัดการความรู้ และกิจกรรมการเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมให้กับชุมชน เช่น ประชาชนในพื้นที่ และบุคคลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการจัดการศิลปวัฒนธรรม

2) “กระบวนการ” เป็นการบริหารจัดการเพื่อเชื่อมโยงประสานคน และความรู้เข้าไว้ด้วยกัน โดยกระบวนการที่เกิดขึ้นนั้นเป็นการถ่ายทอดความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมผ่านการบอกเล่า พูดคุย จากบุคคลหนึ่งไปยังบุคคลหนึ่ง และคนฟังมีการนำความรู้มาปฏิบัติ และบอกต่อหมุนเวียนเป็นวงจรความรู้ภายในชุมชน และขยายออกไปนอกชุมชน ดังนั้นกระบวนการจึงไม่มีวิธีการ และกำหนดเวลาที่ตายตัว

การพัฒนาศักยภาพของ “คน” และ “กระบวนการ” จึงเป็นขั้นตอนเบื้องต้นที่สำคัญในกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เพราะคนในชุมชนคือเจ้าของทรัพยากรวัฒนธรรม โดยเฉพาะผู้นำด้านวัฒนธรรมในชุมชน ซึ่งจำเป็นต้องมีความรู้ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม พร้อมทั้งรู้วิธีการ และกระบวนการทำงาน ที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อการดำเนินงานด้านศิลปวัฒนธรรมที่ประสบความสำเร็จ ผู้วิจัยจึงได้ทบทวนแนวคิดหลักการและกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในชุมชนต่อไป (กนกวรรณ ชูชาญ, 2552, น. 77-78)

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องที่ได้นำมาวิเคราะห์ในการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม กรณีศึกษาชุมชนวัดโสมนัสนั้นมีส่วนเชื่อมโยงกับผลงานวิจัยของผู้ที่ได้ศึกษาค้นคว้าไว้หลายท่าน ซึ่งได้นำผลสรุปงานวิจัยมาใช้ในการศึกษาดังนี้

ฉันทพร วณิชฤทธา (2550) ได้ศึกษาเรื่อง “การจัดการความรู้ในชุมชน: กรณีศึกษาด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนมีส่วนร่วม จังหวัดสมุทรสงคราม ผลการวิจัยพบว่ารูปแบบการจัดการความรู้ในชุมชน มีส่วนประกอบที่สำคัญ คือ ความรู้ คน และกระบวนการ ความรู้ คือ ความรู้ที่เกี่ยวกับการจัดการ โดยมีคนเป็นกลไกสำคัญที่จะทำให้เกิดกระบวนการหรือกิจกรรมต่างๆ และกระบวนการจึงเป็นวิธีเชื่อมประสาน คน ความรู้และกระบวนการเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งรูปแบบการจัดการความรู้มีความสอดคล้องกับแบบจำลองปลาทู (TUNA Model) อย่างยิ่ง และกระบวนการจัดการความรู้ในชุมชนที่ได้สามารถสังเคราะห์เป็น แบบจำลองที่มีลักษณะเป็นเกลียวของความรู้ที่เชื่อมต่อกัน เมื่อการนำไปใช้และพัฒนาให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ จะมีการเพิ่มพูนความรู้ยิ่งขึ้น ทั้งหมดนี้เกิดขึ้นภายในการกระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้ผ่านการพูดคุยแต่สิ่งดี ๆ ให้แก่กัน

นันทิภา ชันบุญ (2553) ได้ศึกษาเรื่อง “การจัดการความรู้ทางดนตรีไทย: กรณีศึกษามูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ผลการวิจัยสรุปได้ว่ามูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะฯ ดำเนินกิจกรรมด้านดนตรีอย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลา 29 ปี ภายใต้เจตนารมณ์ที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ คือ หลวงประดิษฐไพเราะฯ กิจกรรมที่ดำเนินขึ้นกระทั่งปัจจุบันแบ่งได้ 17 รูปแบบกิจกรรมที่มีความยืดหยุ่นในการพัฒนารูปแบบกิจกรรมที่ปรับเข้ากับสภาพแวดล้อมและยุคสมัย แสดงให้เห็นถึงพลวัตทางดนตรีสำหรับรูปแบบกิจกรรมจัดการความรู้ที่คัดเลือกมาศึกษามีการพัฒนา รูปแบบกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์และสืบทอดดนตรีไทย พบว่าแนวคิดของทรัพยากรคนและความหลากหลายด้านอาชีพของคนที่ดำเนินกิจกรรมเป็นปัจจัยสำคัญในกระบวนการจัดการความรู้ทางดนตรีไทย และมีปัจจัยด้านเทคโนโลยีเป็นปัจจัยรองหรือเป็นเครื่องมือสำคัญในการผลักดันให้การจัดการความรู้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังพบว่าปัจจัยด้านกระบวนการโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจัยด้านทุนทรัพย์เป็นอุปสรรคที่ส่งผลให้การดำเนินกิจกรรมจัดการความรู้บางรูปแบบกิจกรรมไม่สามารถดำเนินไปตามที่คาดการณ์ไว้ การจัดการความรู้ทางดนตรีไทยของมูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) เป็นการจัดการที่คำนึงถึงความสามารถในการบริหารงานและความเป็นไปได้ใน

การดำเนินกิจกรรมที่มีความเหมาะสมกับวาระและโอกาส ถือเป็นองค์กรต้นแบบในการจัดการความรู้เพื่อเผยแพร่ดนตรีไทยออกสู่สาธารณชนให้กับองค์กรอื่นที่ดำเนินงานด้านศิลปวัฒนธรรมต่อไป

สกล เทพภูบาล (2550) ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษา โรงเรียนจอมศรีพิทยาคาร สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศุวครธานี เขต 1 ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทุกด้านในปัจจุบัน ทั้งด้านตัดสินใจการปฏิบัติการ ผลประโยชน์และประเมินผลในระดับปานกลาง แต่ประชาชนมีความต้องการในอนาคตที่จะเข้ามามีส่วนร่วมทุกด้านอยู่ในระดับมาก โดยมีส่วนร่วมสูงสุดในปัจจุบัน คือ ด้านผลประโยชน์กิจกรรม ในระดับมาก ได้แก่ กิจกรรมวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน รองลงมาคือการให้บริการ อาคารสถานที่และวัสดุครุภัณฑ์แก่ชุมชน โรงเรียนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมนันทนาการและกีฬาของชุมชน และต้องการมีส่วนร่วมของทุกด้านในอนาคตในระดับมาก โดยต้องการมีส่วนร่วมสูงสุดในด้านผลประโยชน์ในระดับมาก คือ กิจกรรมวัฒนธรรมประเพณี กิจกรรมนันทนาการและกีฬาของชุมชน และการให้บริการ อาคารสถานที่ และวัสดุครุภัณฑ์แก่ชุมชนเช่นกัน ส่วนการมีส่วนร่วมต่ำที่สุด และต้องการมีส่วนร่วมก็ต่ำที่สุด คือ ด้านการปฏิบัติการ ได้แก่ การกำหนดแผนการเรียนที่หลากหลายทุกชั้นเรียน การทำสื่อทุกชั้นเรียน ส่วนการมีส่วนร่วมในด้านการตัดสินใจและด้านประเมินผลอยู่ในระดับปานกลางเช่นกัน แต่ประชาชนมีความต้องการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมทั้ง 2 ด้านอยู่ในระดับมากในอนาคต

จากการวิจัยพบว่าประชาชนเห็นว่าควรให้โรงเรียนกับประชาชนมีส่วนร่วมตัดสินใจในการบริหารและจัดกิจกรรมของโรงเรียนอย่างมีแบบแผน โปร่งใส ควรมีการประสานสัมพันธ์กันช่วยเหลือเกื้อกูลกันในกิจกรรม ทั้งของโรงเรียนกับชุมชน และควรจัดการอบรม ประชุมสัมมนา ให้แก่ประชาชนเพื่อให้ชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของการมีส่วนร่วมมากขึ้น

มัธวีชชี่ วรหาญ (2545) ได้ศึกษาเรื่อง “รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการจัดการศึกษาในโรงเรียน: ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนเทศบาลบ้านสองนางโย ตำบลตราด อำเภอเมืองจังหวัดมหาสารคาม” โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ จากการศึกษาได้ข้อค้นพบว่ารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นไปในลักษณะกรรมการสถานศึกษา หรือมีส่วนร่วมในการสนับสนุนทรัพยากร สำหรับชาวบ้านที่ไม่ได้เข้าร่วมเป็นกรรมการในสถานศึกษา รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการจัดการสถานศึกษา จากทัศนคติของผู้บริหารและบุคลากรในโรงเรียน คือ การมีส่วนร่วมที่ริเริ่มโดยโรงเรียนให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น ทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็น

ทางการ โดยที่ชาวบ้านมีอิสระในการตัดสินใจเข้าร่วม ในส่วนของปัญหาและอุปสรรคต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนได้แก่

- 1) ปัญหาข้อจำกัดด้านเวลาและฤดูกาล
- 2) ปัญหาด้านความสัมพันธ์และติดต่องานกับชุมชน
- 3) ปัญหาด้านความเข้าใจไม่ถูกต้องเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการจัดการศึกษาในโรงเรียน

สุจินต์ กัดประสิทธิ์ (2550) ศึกษาการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ของคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนจังหวัดสมุทรสงคราม ผลการวิจัยพบว่า

1) คณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม มีส่วนร่วมในการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ชุมชนโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า ด้านวางแผนและเสนอแนวทางการดำเนินงาน และด้านจัดให้มีข้อมูลพื้นฐานของชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านจัดลำดับความสำคัญของความต้องการทางการศึกษาด้านบริหารและจัดกิจกรรม ด้านจัดหาและสนับสนุนทรัพยากร ด้านกำกับดูแลติดตามการดำเนินงานด้านการประเมินผลการดำเนินงาน และด้านประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ผลการดำเนินงาน มีส่วนร่วมในการดำเนินงานอยู่ในระดับปานกลาง

2) ผลการเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ชุมชน จำแนกตามตัวแปร เพศ ระดับการศึกษา ตำแหน่งหน้าที่ปฏิบัติงาน และประสบการณ์การทำงาน พบว่ามีส่วนร่วมในการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โดยรวมไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า คณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่มีตำแหน่งหน้าที่การปฏิบัติงานต่างกัน มีส่วนร่วมในการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ด้านการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการทางการศึกษา และด้านการกำกับดูแล ติดตามการดำเนินงาน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ทางสถิติที่ระดับ .05

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง ได้ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของเครือข่ายวัฒนธรรมและชุมชน ในการบริหารจัดการวัฒนธรรม: กรณีศึกษากลุ่มก่องปู่จ่าบ้านวังหม้อ ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง (2551) ผลการวิจัยพบว่า

1) กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านวังหม้อ ในการอนุรักษ์ก่องปู่จ่า ควรได้รับการส่งเสริมและสนับสนุน ซึ่งในกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านวังหม้อจะต้องมีการสร้างจิตสำนึก สร้างพลัง สร้างโอกาส สร้างมูลค่าเพิ่ม สร้างความรู้สึกร่วม และสร้างเครือข่าย

2) กระบวนการบริหารจัดการวัฒนธรรมชุมชนในการอนุรักษ์ก่องปู่จ่า พบว่าการสืบทอดวัฒนธรรมการตีก่องปู่จ่านั้นควรเริ่มจากครอบครัว เพราะเป็นพื้นฐานในการปลูกฝังจิตสำนึกให้

เยาวชนมีความรักและหวงแหน สืบทอดประเพณีวัฒนธรรมอันดีงาม จากนั้นจึงขยายเป็นระดับชุมชน ซึ่งในระดับชุมชนนั้นควรสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง และมีแนวคิดไปในทิศทางเดียวกันเพื่อให้บรรลุจุดหมายที่ตั้งไว้ ทั้งนี้แนวคิดหรือการทำกิจกรรมต่าง ๆ ควรเกิดจากความต้องการของสมาชิกในกลุ่ม เน้นให้สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วม โดยร่วมกันคิด ร่วมใจ ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ร่วมเรียนรู้ ช่วยแก้ปัญหา สร้างโอกาส สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการจัดเวทีแสดง การมีกิจกรรมที่หลากหลายอย่างต่อเนื่อง

จากการศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านมรดกศิลปวัฒนธรรม ทำให้ทราบถึงข้อมูลที่สอดคล้องและคล้ายคลึงกันในด้าน การมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการดำเนินงานวัฒนธรรมรูปแบบต่าง ๆ และทราบถึงลักษณะขั้นตอน วิธีการ และกระบวนการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชนอื่น ๆ ซึ่งผู้วิจัยได้คัดเลือกแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งของคนไทยและคนต่างชาติมาศึกษา ในด้านแนวคิดเกี่ยวกับชุมชน ลักษณะข้อมูล ปัจจัยและขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของชุมชน ในกระบวนการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม โดยได้นำมาสรุปและใช้ในการออกแบบคำถาม การรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์และเปรียบเทียบเพื่อเป็นไปตามวัตถุประสงค์ และแนวทางการศึกษาในบริบทของชุมชนวัดโสมนัส โดยมุ่งเน้นศึกษาด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมเป็นหลัก ซึ่งข้อมูลต่าง ๆ ได้มีประโยชน์ต่อการศึกษาในครั้งนี้ได้เป็นอย่างดี

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้ในการสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์เป็นเครื่องมือจัดเก็บรวบรวมข้อมูล โดยได้ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้ในการสร้างคำถามในการสัมภาษณ์ครั้งนี้ และได้กำหนดแนวทางการศึกษาการรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ข้อมูล 2 ประเภทร่วมกัน คือ

1. ข้อมูลทุติยภูมิ ทำการศึกษาเอกสารทางวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด และทฤษฎีการมีส่วนร่วมของชุมชน การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม ในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน หนังสือ บทความทางวิชาการ วิทยานิพนธ์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการวิจัยในครั้งนี้

2. การเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Study) การเก็บข้อมูลในพื้นที่ทำการศึกษา คือ บริเวณชุมชนวัดโสมนัส โดยทำการสัมภาษณ์เพื่อหาคำตอบเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม

3.1 กลุ่มประชากรศึกษา

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนวัดโสมนัส โดยได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษาไว้ 2 ส่วน คือ ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนวัดโสมนัส และศึกษาแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนวัดโสมนัส เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์จึงได้กำหนดกลุ่มประชากรที่ศึกษาเป็น 4 กลุ่ม คือ กลุ่มตัวแทนชุมชน กลุ่มประชาชนทั่วไป กลุ่มเยาวชน และกลุ่มบุคคลภายนอก เหตุผลที่เลือกกลุ่มตัวอย่างนี้ เพราะข้อมูลและความคิดเห็นของประชากรกลุ่มตัวอย่างนี้มีพอเพียงและสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนวัดโสมนัส โดยคัดเลือกแบ่งกลุ่มตัวอย่างและสรุปรายชื่อแสดงตำแหน่งหรือบทบาทการปฏิบัติหน้าที่ในชุมชน ระยะเวลาที่อยู่ในชุมชนได้ดังนี้

3.1.1 กลุ่มตัวแทนชุมชน

กลุ่มตัวแทนหรือผู้นำชุมชน คือ ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบ ดูแล ดำเนินงานด้าน ศิลปวัฒนธรรม และจัดกิจกรรมในชุมชน ได้แก่ (ตารางที่ 1.1)

- 1) เจ้าอาวาสและพระผู้รับชอบในการจัดกิจกรรมเผยแพร่ความรู้ด้านศาสนาภายใน วัด และศูนย์เผยแพร่พุทธศาสนาวินวาทิตย์
- 2) ผู้บริหาร ครู และเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบในการจัดการกิจกรรมให้ความรู้ทาง ศิลปวัฒนธรรมภายในโรงเรียน
- 3) ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ประจำศูนย์เยาวชน ที่รับผิดชอบการจัดกิจกรรมให้ความรู้ทาง ศิลปวัฒนธรรมให้กับเยาวชน และประชาชนในชุมชน
- 4) ประธานชุมชน และคณะกรรมการชุมชน รวมถึงผู้มีหน้าที่ตามมอบหมายของ คณะกรรมการชุมชน ในการจัดกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรม
- 5) ตัวแทนภาครัฐผู้กำกับดูแลชุมชน และประสานงานด้านศิลปวัฒนธรรม

3.1.2 กลุ่มประชาชนทั่วไป

กลุ่มประชาชนทั่วไป ได้แก่ ประชาชนที่อาศัยในเขตพื้นที่ชุมชนวัดโสมนัสและเคย ร่วมกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชน โดยเลือกสัมภาษณ์ครัวเรือนที่เดินทางไปพบ และมีความสนใจในการให้สัมภาษณ์ดังปรากฏใน (ตารางที่ 1.2)

3.1.3 กลุ่มเยาวชน

ผู้วิจัยคัดเลือกจากผู้เข้าร่วมกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรมที่ชุมชนจัดขึ้นดังปรากฏใน (ตารางที่ 1.3)

3.1.4 กลุ่มบุคคลภายนอก

กลุ่มบุคคลภายนอก ได้แก่ บุคคลผู้มีส่วนร่วมส่งเสริม สนับสนุนงานด้าน ศิลปวัฒนธรรมในชุมชนวัดโสมนัสดังปรากฏใน (ตารางที่ 1.4)

ตารางที่ 3.1

รายชื่อกลุ่มประชากรศึกษา: กลุ่มตัวแทนชุมชน

ลำดับที่	รายชื่อ	อายุ (ปี)	ตำแหน่ง	บทบาทและหน้าที่ในชุมชน	ระยะเวลาพักอาศัย ภายในชุมชน (ปี)
1	พระธรรมวิสุทธิภิกขุ พิจิตร จิตวณฺโณ	75	เจ้าอาวาสวัดโสมนัสราชวรวิหาร	- ผู้ควบคุมดูแลวัด และปกครองพระสงฆ์ - ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาธรรมวันอาทิตย์ - ประธานหลักสูตร วิปัสสนากรรมฐาน	50
2	พระมหากิตติคุณ อุตมจารี	30	ครูพระสอนศีลธรรม ประจำศูนย์ศึกษาธรรมวันอาทิตย์	- ผู้สอนหลักสูตรพุทธศาสนา แก่เยาวชนและผู้สนใจ	6
3	พระมหาสุเทพ สุวณฺโณ	35	พระครูสอนศีลธรรม ประจำศูนย์ศึกษาธรรมวันอาทิตย์	- ผู้สอนหลักสูตรพุทธศาสนา แก่เยาวชนและผู้สนใจ	20
4	นางพยุง พलगูร	50	ประธานชุมชนวัดโสมนัส	- ผู้นำกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชนฯ และเป็น แกนนำภาคประชาชนในการบริหารจัดการชุมชนฯ	40
5	นางมาลัยมาลัย ตวีวรรณ	56	รองประธานชุมชนวัดโสมนัส	- ผู้ร่วมคณะบริหารกิจกรรมในชุมชน - ร่วมดำเนินกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรม	56
6	นางดวงใจ ผาจิตรกาน	43	กรรมการชุมชนวัดโสมนัส	- ผู้ร่วมคณะบริหารกิจกรรมในชุมชน - ร่วมดำเนินกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรม	43
7	นางสุจารี ภูระยัป	44	หัวหน้าศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส	- ผู้ดูแลศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส	5

ตารางที่ 3.1 (ต่อ)

รายชื่อกลุ่มประชากรศึกษา: กลุ่มตัวแทนชุมชน

ลำดับที่	รายชื่อ	อายุ (ปี)	ตำแหน่ง	บทบาทและหน้าที่ในชุมชน	ระยะเวลาพักอาศัย ในชุมชน (ปี)
8	นางสาววรรณีญา อุ๋นวงศ์		อาสาสมัครด้านดนตรีและนาฏศิลป์	- ฝึกสอนดนตรีและนาฏศิลป์	4
9	นายบัญญัติ วรรณบุตร	53	ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดโสมนัส	- ผู้บริหาร ควบคุม ดูแล โรงเรียนวัดโสมนัส	3
10	นายนราพล เดชพลกรัง	29	อาจารย์ประจำวิชาดนตรี-นาฏศิลป์	- ฝึกสอนดนตรีและนาฏศิลป์	4
11	นางกรจรพรรณ จันทรรณิก	47	อาจารย์ประจำวิชาห้องสมุด	- เจ้าของโครงการค่ายพุทธบุตร	9

ตารางที่ 3.2

รายชื่อกลุ่มประชากรศึกษา: กลุ่มประชาชนทั่วไป

ลำดับที่	รายชื่อ	อายุ (ปี)	ตำแหน่ง	บทบาทและหน้าที่ในชุมชน	ระยะเวลาพักอาศัย ในชุมชน (ปี)
1	นางมาลัยมาลัย ตวีวรรณ	56	รองประธานชุมชนวัดโสมนัส	- ผู้ร่วมคณะบริหารกิจกรรมในชุมชน - ร่วมดำเนินกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรม	20
2	นางดวงใจ ผาจิตรگان	43	กรรมการชุมชนวัดโสมนัส	- ผู้ร่วมคณะบริหารกิจกรรมในชุมชน - ร่วมดำเนินกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรม	25
3	นางพานทอง รัตนแสง	40	พนักงานประจำศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส	- ผู้ประสานงานโครงการ กิจกรรม ประจำศูนย์ เยาวชนวัดโสมนัสและฝ่ายดำเนินกิจกรรม	15
4	นางรุ่งนภา ชัยวัฒนพงศ์	35	อาสาสมัครห้องสมุดประจำศูนย์เยาวชน วัดโสมนัส	- ผู้ดูแลห้องสมุดเยาวชน จัดกิจกรรม ด้านการส่งเสริมเยาวชน	35
5	นายวิรัตน์ ประเสริฐผล	73	อดีตหัวหน้าหน่วยบริการรถเมล์สาธารณะ ผู้อาวุโสและสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ	- ผู้ให้คำปรึกษาและร่วมดำเนิน กิจกรรมใน ชุมชน	60
6	นางกรรณิกา ผามั่ง	40	กรรมการบริษัทเอกชน	- ผู้ร่วมดำเนินกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรม และกิจกรรมพัฒนาชุมชน	20

ตารางที่ 3.2 (ต่อ)
รายชื่อกลุ่มประชากรศึกษา: กลุ่มประชาชนทั่วไป

ลำดับที่	รายชื่อ	อายุ (ปี)	ตำแหน่ง	บทบาทและหน้าที่ในชุมชน	ระยะเวลาพักอาศัย ในชุมชน (ปี)
7	นางสมพร วรรณศิริ	35	ครูพี่เลี้ยงเด็กเล็ก	- ปฏิบัติหน้าที่ดูแลเด็กปฐมวัย ประจำศูนย์ เด็กเล็กชุมชนวัดโสมนัส	35
8	นางวี วิณา	84	สมาชิกชมรมผู้สูงอายุ	- ผู้ให้คำปรึกษา และร่วมดำเนินกิจกรรมใน ชุมชน	60
9	นางนวล หาญกล้า	52	ค้าขาย	- ผู้ร่วมดำเนินกิจกรรมในชุมชน	11

ตารางที่ 3.3

รายชื่อกลุ่มประชากรศึกษา: กลุ่มเยาวชน

ลำดับที่	รายชื่อ	อายุ (ปี)	ตำแหน่ง	บทบาทและหน้าที่ในชุมชน	ระยะเวลาพักอาศัย ในชุมชน (ปี)
1	เด็กหญิงมนทกานต์ อร่ามแสง	11	นักเรียนโรงเรียนวัดโสมนัส	- เข้าร่วมกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรม	11
2	เด็กหญิงมนัสนันท์ ธนผ่องบุตรศรี	11	นักเรียนโรงเรียนวัดโสมนัส	- เข้าร่วมกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรม	11
3	นางสาวประภา บัวเงิน	21	ประธานชมรมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต	- ผู้นำเยาวชน ในชุมชนวัดโสมนัส และดำเนิน กิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรม - เป็นสมาชิก และผู้ดำเนินกิจกรรมประจำศูนย์เยาวชนฯ	21
4	เด็กหญิงณัฐนิชา ตุ่มศรีคุณ	12	นักเรียนโรงเรียนวัดโสมนัส สมาชิกศูนย์เยาวชนฯ	- ผู้ร่วมดำเนินกิจกรรมประจำศูนย์เยาวชนฯ - ผู้เข้าร่วมเรียนหลักสูตรพุทธศาสนาวินิจฉัย	12
5	เด็กหญิงสุทธิดา เสงทรัพย์	11	นักเรียนโรงเรียนวัดโสมนัส	- ผู้เข้าร่วมเรียนหลักสูตรพุทธศาสนาวินิจฉัย	11
6	เด็กหญิงริมา ปัญจบุรี	11	นักเรียนโรงเรียนวัดโสมนัส	- ผู้เข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน	11
7	เด็กหญิงวัลภา พรหมดี	11	นักเรียนโรงเรียนวัดโสมนัส	- ผู้เข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน	11
8	เด็กหญิงกัญญาเรศ หน้าขำ	11	สมาชิกศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส	- ผู้เข้าร่วมกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรม และกิจกรรม พัฒนาชุมชน	11
9	เด็กหญิงรดารัตน์ ตุ่มมะ	11	สมาชิกศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส	- ผู้เข้าร่วมกิจกรรมในศูนย์เยาวชนฯ	11

ตารางที่ 3.3 (ต่อ)
รายชื่อกลุ่มประชากรศึกษา: กลุ่มเยาวชน

ลำดับที่	รายชื่อ	อายุ (ปี)	ตำแหน่ง	บทบาทและหน้าที่ในชุมชน	ระยะเวลาพักอาศัย ในชุมชน (ปี)
10	เด็กหญิงอรุณา ตุ่มมะ	12	สมาชิกศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส	- ผู้เข้าร่วมกิจกรรมในศูนย์เยาวชน	12
11	เด็กหญิงศมิษฐา กมลเชษฐ์	12	สมาชิกศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส	- ร่วมดำเนินกิจกรรมในชุมชน	12
12	เด็กหญิงพรทิพย์ แซ่แต้	12	สมาชิกศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส	- ผู้ร่วมดำเนินกิจกรรมในชุมชน	12

ตารางที่ 3.4

รายชื่อกลุ่มประชากรศึกษา: กลุ่มบุคคลภายนอก

ลำดับที่	รายชื่อ	อายุ (ปี)	ตำแหน่ง	บทบาทและหน้าที่ในชุมชน	ระยะเวลาพักอาศัย ในชุมชน (ปี)
1	นางสาวอรพิน โอฟารานนท์	56	นักวิชาการวัฒนธรรม ชำนาญการ กระทรวงวัฒนธรรม	เป็นผู้เข้าร่วม กิจกรรมด้านวิปัสสนา และกิจกรรม ทางพุทธศาสนาวัดโสมนัส	ต่ำกว่า 1 ปี
2	นางสาวประทีน ทองสะอาด	55	นักวิชาการตรวจสอบภายใน ชำนาญการ กระทรวงวัฒนธรรม	เป็นผู้เข้าร่วมกิจกรรมวิปัสสนา และกิจกรรมทาง พุทธศาสนาวัดโสมนัส	ต่ำกว่า 1 ปี
3	นางพิมพ์ร ศิริศักดิ์	49	หัวหน้าฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการ สังคม	กรรมการสภาวัฒนธรรมเขต ให้การสนับสนุน ส่งเสริมกิจกรรมในชุมชน	3
4	นางสาวจิรวรรณ	45	เจ้าหน้าที่ฝ่ายพัฒนาชุมชน เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย	กรรมการสภาวัฒนธรรมเขต ให้การสนับสนุน ส่งเสริมกิจกรรมของชุมชน	5
5	นายชัยวัฒน์ ตุ่มมะ	51	รองประธานสภาวัฒนธรรมเขตดุสิต	ให้คำปรึกษาสนับสนุนส่งเสริมกิจกรรมของชุมชน	5

3.2 กรอบแนวคำถามในการวิจัย

เพื่อให้การศึกษาครั้งนี้สามารถให้ข้อมูลได้ครบถ้วนตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา ผู้วิจัยจึงได้กำหนดแนวคำถามในการสัมภาษณ์เพื่อใช้เป็นกรอบสำหรับการซักถาม และสะดวกสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังรายละเอียดที่ปรากฏในภาคผนวก ก

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาและการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลในลักษณะการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพแบบปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งได้ดำเนินการตามขั้นตอนใหญ่ ๆ 3 ขั้นตอน ได้แก่

ขั้นที่ 1 เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาบริบทชุมชนด้านสนาม หรือพื้นที่ โดยการสัมภาษณ์และการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมและได้มาซึ่งข้อมูลชุมชน

ขั้นที่ 2 ศึกษาโดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้แต่ละครั้ง กิจกรรมกระบวนการเรียนรู้แต่ละขั้นตอนของคณะทำงานชุมชน ที่กระทำร่วมกัน ที่เกิดขึ้นเริ่มต้นจากการคิดร่วมกัน แลกเปลี่ยนความรู้ร่วมกัน โดยใช้การเล่าเรื่อง (Storytelling) ในขณะเดียวกันผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลและปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในการวิจัย เป็นรูปแบบการจัดการความรู้ในชุมชน

ขั้นที่ 3 ประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล โดยวิเคราะห์ข้อมูลจากข้อมูลชุมชน และรูปแบบการจัดการความรู้ที่เกิดขึ้นผ่านกระบวนการวิจัยและสังเคราะห์ เป็นแบบจำลองการจัดการความรู้และรับรองแบบจำลองฯ โดยผู้เชี่ยวชาญ

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้จากการวิจัยมาจัดทำให้เป็นระบบ แยกแยะและหาความสัมพันธ์เชื่อมโยงของข้อมูล วิเคราะห์และอภิปรายผล ซึ่งการวิจัยนี้มีการวิเคราะห์ข้อมูลอยู่ในช่วงการดำเนินการทุกขั้นตอน ข้อมูลที่ได้จะเป็นการสรุปกระบวนการต่าง ๆ ในการดำเนินการจัดการความรู้ ดังนั้นอาจได้องค์ความรู้ใหม่ ๆ ในรูปของกระบวนการจัดการความรู้ในรูปแบบของชุมชนที่ทำการวิจัย

บทที่ 4

ข้อมูลทั่วไปของชุมชน

การวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนวัดโสมนัส” ผู้วิจัยได้จัดเก็บข้อมูลทั่วไปภายในชุมชน จากการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานด้านศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ คณะกรรมการชุมชน ผู้ดูแลวัดโสมนัสราชวรวิหาร โรงเรียนวัดโสมนัส ศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส และศูนย์เผยแพร่พุทธศาสนาวันทิพย์ พร้อมทั้งสัมภาษณ์ตัวแทนภาคประชาชน และนำข้อมูลมาวิเคราะห์ จัดลำดับ สามารถสรุปประเด็นได้ดังนี้

1. ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้นำและตัวแทนชุมชนในเชิงลึก ประกอบไปด้วย ข้อมูลด้านศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และความเป็นมาของชุมชน ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชน ลักษณะการจัดกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมขององค์กรต่าง ๆ ในงานศิลปวัฒนธรรม ปัญหาและอุปสรรคการดำเนินงานด้านศิลปวัฒนธรรมที่ผ่านมา

2. ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนและประชาชนทั่วไปในเชิงลึก ประกอบไปด้วย การแสดงความคิดเห็นต่อการดำเนินกิจกรรมด้านศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมในชุมชนวัดโสมนัส ความสนใจของประชาชนต่อกิจกรรมที่เกิดขึ้น และความคิดเห็นด้านแนวทางการพัฒนางานศิลปวัฒนธรรมในชุมชน ซึ่งผลการศึกษานำมาเสนอทั้งหมด 2 ส่วน ดังนี้

1) บริบทของพื้นที่ศึกษา คือ วัดโสมนัสราชวรวิหาร ชุมชนวัดโสมนัส ศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวันทิพย์ ศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส และโรงเรียนวัดโสมนัส

2) ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนและประชาชนทั่วไปในเชิงลึก

4.1 บริบทของพื้นที่ศึกษา

ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลด้านประวัติความเป็นมาของชุมชน ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรมภายในชุมชน ลักษณะการจัดกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมขององค์กรต่าง ๆ ในการดำเนินงานด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชน ได้แก่ ชุมชนวัดโสมนัส วัดโสมนัสราชวรวิหาร ศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวันทิพย์ โรงเรียนวัดโสมนัส และศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส สามารถสรุปได้ดังนี้

4.1.1 ข้อมูลชุมชนวัดโสมนัส

4.1.1.1 ประวัติความเป็นมาของชุมชนวัดโสมนัส

ชุมชนวัดโสมนัสเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีชื่อเสียง มีประวัติศาสตร์การเกิดของชุมชนพร้อมกับการก่อสร้างวัดโสมนัส ผู้คนส่วนใหญ่โยกย้ายถิ่นฐานมาตามลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาแถบตะวันตกของเขตกรุงธนบุรี ได้แก่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สุพรรณบุรี อ่างทอง เป็นต้น เนื่องด้วยเกิดเหตุน้ำท่วมในพื้นที่ดังกล่าวอยู่บ่อยครั้ง โดยเข้ามาตั้งรกรากปักฐานเป็นชุมชนเล็ก ๆ ประกอบอาชีพเพาะปลูก พืช ผัก ผลไม้ ต่อมาเกิดการขุดลอกร่องสวนและคูคลองต่าง ๆ เพื่อการคมนาคมและการเกษตรจนมีการตั้งชื่อคลองว่าคลองผดุงกรุงเกษม และได้มีการสร้างวัดโสมนัสขึ้นในเวลาต่อมา

ในอดีต บ้านเรือนบริเวณรอบวัดโสมนัสเป็นเรือนไม้หลังคามุงจาก ผู้คนสัญจรไปมาโดยใช้เส้นทางน้ำเป็นสำคัญ มีการค้าขายกับกลุ่มชาวจีนอยู่บ้าง โดยมีท่าหน้าบริเวณหน้าวัดโสมนัสเป็นท่าจอดเรือ และเป็นจุดค้าขายผลผลิตทางเกษตรที่สำคัญแห่งหนึ่งของชุมชน ด้วยพื้นเพของผู้คนเป็นชนภาคกลางที่อพยพมาในสมัยเริ่มมีชุมชน ดังนั้น จึงมีงานศิลปวัฒนธรรม ที่ยังคงมีให้เห็นอยู่บ่อยครั้ง เช่น ศิลปะการแสดง โขน ลำตัด การฟ้อนรำ อื่น ๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการจ้างวานมาเล่นในงานและโอกาสต่าง ๆ โดยใช้สถานที่ลานหน้าวัดโสมนัสเป็นพื้นที่จัดแสดง และเมื่อมีการจัดงานครั้งใด ผู้คนในชุมชนก็จะให้ความร่วมมือในการเข้ามาช่วยงานภายในวัดอยู่เสมอ ซึ่งวัด บ้าน และชุมชนต่างอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

ภาพประกอบที่ 4.1

ภาพวาดวัดโสมนัสในอดีต

ที่มา: ภาพวาดจาก สำนักงานเจ้าอาวาส วัดโสมนัส, 2554

คลองผดุงกรุงเกษม ขุดสร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 พระองค์ทรงต้องการขยายเขตพระนครให้กว้างขวางออกไป ได้ทรงปรับปรุงบูรณะคูคลองและขุดสำเร็จเมื่อ พ.ศ. 2395 และพระราชทานนามว่า “คลองผดุงกรุงเกษม” จากนั้นได้โปรดให้สร้างป้อมตามแนวคลองเป็นระยะ ห่างกันประมาณ 12 เส้น รวม 8 ป้อม ป้อมเหล่านี้ได้ถูกรื้อลงเมื่อครั้งมีการขยายเขตพระนครในรัชกาลที่ 5 (ภาพประกอบที่ 4.2, 4.3)

ภาพประกอบที่ 4.2

คลองผดุงกรุงเกษมสมัยรัชกาลที่ 6

ภาพประกอบที่ 4.3

คลองผดุงกรุงเกษมสมัย พ.ศ. 2516

ที่มา: ภาพถ่ายจากเว็บไซต์ www.forum.thaidvd.net

คลองผดุงกรุงเกษมเป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งสินค้าที่สำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์ มาแต่อดีต บริเวณริมคลองเป็นตลาดสินค้าประเภทต่าง ๆ มีโรงสี และเรือบรรทุกสินค้าเข้ามาจอดอยู่ตามริมคลองเป็นระยะ เช่น ปากคลองตอนเหนือ (บริเวณวัดเทวราชกุญชร) ลงไปถึงสะพานเทวกรรมรังรักษ์ นางเลิ้ง มีเรือค้าข้าว อีฐ ปูนขาว และกระเบื้องจากสะพานเทวกรรมรังรักษ์ลงไปถึงสี่แยกมหานาค และสะพานเจริญสวัสดิ์ มีการค้าขายสินค้าประเภท ข้าว ไม้ เสา ไม้กระดาน และวัสดุที่ทำด้วยปูนซีเมนต์ บริเวณสี่แยกมหานาคมีเรือผลไม้มาชุมนุมซื้อขายมาก และบริเวณกรมรถไฟจะมีรถไฟบรรทุกสินค้าประเภทอีฐ ปูน มาจากต่างจังหวัด รถบรรทุกเรือหรือรถยนต์ไปขายยังแหล่งอื่น นอกจากนี้ ยังมีสินค้ามาจากประเทศจีน วางขายอยู่รอบสองฟากฝั่งคลองตลอดจนถึงแม่น้ำเจ้าพระยาด้วย

ปัจจุบันมีถนนเรียบริมคลองผดุงกรุงเกษมยังคงเป็นแหล่งชุมนุมค้าขาย (ภาพประกอบที่ 4.3) เช่นบริเวณเทเวศร์และมหานาค ตลอดไปถึงถนนนางเลิ้ง แต่สภาพคลองโดยทั่วไปตื้นเขิน น้ำเน่าเสีย เรือยังสามารถผ่านได้บางตอนเมื่อน้ำขึ้นเต็ม ที่สองข้างคลองมีคันคอนกรีตตลอดแนว

ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้มีมติ ให้คลองผดุงกรุงเกษมเป็นคลองที่ต้องอนุรักษ์ไว้ และกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนคลองผดุงกรุงเกษมตลอดแนวคลองให้เป็นโบราณสถานสำคัญของชาติ โดยลงประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 93 ตอนที่ 68 เมื่อวันที่ 29 เมษายน พุทธศักราช 2519

4.1.1.2 สภาพทั่วไปของชุมชนวัดโสมนัส

ปัจจุบันชุมชนวัดโสมนัสอยู่ในเขตการปกครองของสำนักงานเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร ส่วนใหญ่มีสภาพการถือครองที่ดินในลักษณะเช่าบ้านและเช่าที่ดินของศาสนา (วัดโสมนัส) เพื่อปลูกบ้านและร้านค้า สภาพโดยทั่วไปของชุมชนส่วนใหญ่มีสภาพแออัด ประชากรที่ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชนมาแต่เริ่มสร้างวัด และสืบทอดลูกหลานต่อ ๆ กันมา ทั้งนี้ ชุมชนมีการจัดตั้งกรรมการชุมชน เพื่อเป็นผู้ร่วมดูแลชุมชน ขึ้นต่อกรุงเทพมหานคร (ข้อมูลชุมชน ฝ่ายทะเบียน เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย, 2554)

ภาพประกอบที่ 4.4

ชุมชนโดยรอบวัดโสมนัส

ที่มา: ภาพถ่ายจาก ข้อมูลชุมชน ฝ่ายทะเบียน เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย

สภาพครอบครัวในชุมชนแห่งนี้ ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว แต่ละครอบครัวมีสมาชิกประมาณ 4 - 6 คน มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 343 ครัวเรือน รวม 137 หลังคาเรือน (รายละเอียดชุมชน ฝ่ายทะเบียน เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย, 2554) ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ลักษณะบ้านพักอาศัยเป็นบ้านไม้สองชั้น และแบ่งให้เช่า ปลูกอาศัยกันอยู่อย่างหนาแน่น แต่

บริเวณโดยทั่วไปของชุมชนและวัดโสมนัสมีสภาพค่อนข้างสะอาด ร่มรื่น น่าอยู่ ประชาชนในชุมชน มีการรวมตัวในการจัดกิจกรรมต่างๆ ของชมเป็นอย่างดี และมีวิถีชีวิตและศิลปวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น โดยมีกรรมการชุมชนเป็นผู้คอยประสานงานร่วมกับหน่วยงานราชการในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชน

ประชากร

ชุมชนวัดโสมนัส มีจำนวนประชากรชาย จำนวน 540 คน ประชากรหญิง จำนวน 832 คน (รายละเอียดชุมชน ฝ่ายทะเบียน เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย, 2554)

ที่ตั้งและอาณาเขต

ชุมชนวัดโสมนัส ตั้งอยู่ ถนนคลองผดุงกรุงเกษม ติดกับ วัดโสมนัสราชวรวิหาร แขวง วัดโสมนัส เขตป้อมปราบศัตรูพ่ายกรุงเทพมหานคร มีเนื้อที่ทั้งหมด 15 ไร่ 5 งาน มีอาณาเขตอยู่ในเขตการปกครองของสำนักงานเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย มีพื้นที่ติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อเขตดุสิต
ทิศใต้	ติดต่อเขตสัมพันธวงศ์
ทิศตะวันออก	ติดต่อเขตปทุมวัน
ทิศตะวันตก	ติดต่อเขตพระนคร

การคมนาคมโดยรอบชุมชน มีถนนตัดผ่านโดยรอบ จากฝั่งถนนกรุงเกษมจนถึงแยกถนนพะเนียง (ไปทางทิศตะวันตก) และถนนพะเนียง ตั้งแต่จากฝั่งถนนนครสวรรค์จนถึงถนนหลานหลวง (ไปทางทิศใต้) และจากถนนหลานหลวงถึงถนนกรุงเกษม ผ่านถนนศุภนิมิตร (ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ)

ภาพประกอบที่ 4.5

อาณาเขตทางกายภาพของชุมชนวัดโสมนัส

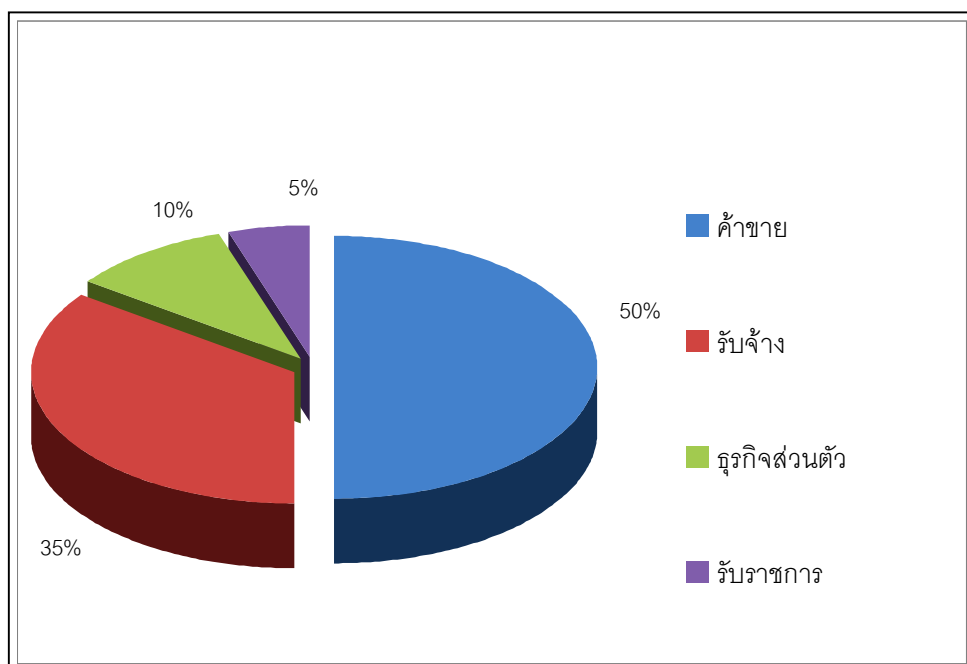
ที่มา: ภาพจากสำนักงานเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย 2554

1. วัดโสมนัสราชวรวิหาร
2. โรงเรียนวัดโสมนัส
3. ศูนย์เผยแพร่พุทธศาสนาวันอาทิตย์
4. ศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส

การประกอบอาชีพ

ลักษณะการประกอบอาชีพของประชาชน จากการศึกษาพบว่า สภาพทางสังคมของชุมชนวัดโสมนัส ประชาชนประกอบอาชีพค้าขาย และอาชีพรับจ้างเป็นส่วนใหญ่ และประกอบอาชีพต่าง ๆ ได้แก่ ค้าขาย ร้อยละ 50 รับจ้าง ร้อยละ 35 ธุรกิจส่วนตัว ร้อยละ 10 และรับราชการ ร้อยละ 5 ดังภาพประกอบที่ 4.6 (รายงานผลสำรวจข้อมูลประชากร, สำนักงานเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย, 2552) ภาพประกอบที่ 4.6

สัดส่วนของการประกอบอาชีพในชุมชน

ชุมชนวัดโสมนัสเป็นชุมชนที่มีความโดดเด่นในด้านศิลปวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากวิถีชีวิตของผู้คนมาแต่ในอดีต เป็นสังคมชาวพุทธที่เรียบง่าย สงบสุข และยังคงมีการสืบทอดจากอดีตสู่ปัจจุบัน ซึ่งสภาพโดยทั่วไปมีลักษณะการใช้ประโยชน์ร่วมกันในด้านทรัพยากรที่มีภายในชุมชน ได้แก่ ที่ดิน ระบบสาธารณูปโภค อาคารบ้านเรือน โรงเรียน รวมถึงแหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุที่มีอยู่ใน “วัดโสมนัสราชวรวิหาร” วัดประจำชุมชนที่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์ ซึ่งเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับชุมชน เป็นเสมือนศูนย์รวมจิตใจ และแหล่งเรียนรู้ในงานวัฒนธรรมของชุมชนแห่งนี้ด้วย

4.2 แหล่งเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมในชุมชน

ชุมชนวัดโสมนัสมีแหล่งเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมหลากหลายรูปแบบ เนื่องด้วยเป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนมีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นซึ่งยังคงเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว โดยมีพื้นที่ถ่ายทอด ได้แก่ ชุมชน วัด โรงเรียน ศูนย์เยาวชน และศูนย์เผยแพร่พุทธศาสนาวนอาทิตย์ เป็นพื้นที่ที่สำคัญ ที่มีความสัมพันธ์เชิงบทบาทหน้าที่ในการอนุรักษ์ รักษา และส่งเสริมการเรียนรู้ในคุณค่าของงานศิลปวัฒนธรรมของชุมชน นอกจากนี้พื้นที่ดังกล่าวยังเป็นศูนย์รวมสาระความรู้ และจัดกิจกรรมเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมที่เคยยึดถือปฏิบัติมาแต่อดีต ซึ่งเป็นความรู้ที่มีการปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมอยู่เสมอ และมุ่งเน้นที่จะถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจให้กับคน

ทั้งในชุมชนของตนเองและคนในสังคมภายนอกได้เข้าถึงศิลปวัฒนธรรมของชุมชน โดยคนในชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการต่าง ๆ ผลการศึกษาพบแหล่งเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมภายในชุมชนวัดโสมนัสมีดังนี้

4.2.1 วัดโสมนัสราชวรวิหาร

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ประเทศไทยได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากตะวันตกจากการเข้ามาติดต่อเชิงพาณิชย์ อีกทั้งมีนโยบายเปลี่ยนแปลงบ้านเมืองเพื่อความทันสมัยทำให้ประเทศไทยเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม และวัฒนธรรม ทั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 จึงให้มีการบูรณะวัดวาอารามที่เก่าแก่หรือทรุดโทรมรวมไปถึงคลองผดุงกรุงเกษมที่มีความสำคัญต่อชุมชน และยังทรงสร้างวัดโสมนัสขึ้นตรงข้ามริมคลองผดุงกรุงเกษม เพื่อพระราชทานแด่สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี พระบรมราชเทวีภายหลังจากสวรรคตไปได้ไม่นาน และตั้งชื่อวัดตามพระนามว่าวัดโสมนัสราชวรวิหาร มีฐานะเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร หรือชื่อเต็มคือ “วัดโสมนัสราชวรวิหาร” หรือเป็นที่รู้จักของผู้คนทั่วไปว่า “วัดโสมนัส” ทำให้มีชุมชนเกิดขึ้นและต่อมามีชาวบ้าน เริ่มเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่มากขึ้น โดยดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่ายแต่แฝงด้วยศิลปวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นจวบจนถึงปัจจุบัน

วัดโสมนัสราชวรวิหารสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2395 ตั้งอยู่ริมถนนและคลองผดุงกรุงเกษมด้านตลาดนางเลิ้ง เป็นสถาปัตยกรรมแบบไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นวัดที่มีกำแพงใหญ่หนาและสูงล้อมรอบ มีเสมา 2 ชั้น เช่นเดียวกับวัดมกุฏกษัตริยาราม ด้านหน้าของพระอุโบสถภายในวัดมีเจดีย์ 2 องค์ เจดีย์องค์ใหญ่ซึ่งภายในบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ หรือเรียกว่าเจดีย์ทองรูปทรงแบบลังกาสีทองเหลืองอร่าม ยอดแหลมสูงเด่นเป็นสง่า สามารถมองเห็นได้ไกลซึ่งเป็นจุดที่นักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติ แวะเวียนเข้ามาชมความงามและกราบนมัสการกันอยู่มิได้ขาด และยังมีเจดีย์องค์เล็ก เรียกว่าเจดีย์มอญที่มีลักษณะสวยงามเช่นเดียวกับปรีณิพพานสถูปในอินเดีย และหาชมได้ยากเพราะเจดีย์ลักษณะนี้มีเพียง 2 องค์ในประเทศไทย คือ ที่วัดโสมนัสราชวรวิหาร และที่วัดกันมาตุยารามเท่านั้น

นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันวัดโสมนัสคือสถานที่ที่สำคัญของชุมชนวัดโสมนัส เป็นวัดที่จัดภูมิทัศน์ภายในวัดไว้อย่างเป็นระเบียบ มีมหาสีมาและการแบ่งเขตพุทธาวาส มีพระวิหารพระเจดีย์ วิหารคด และพระอุโบสถ และเขตสังฆาวาสเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ ภายในวัดมีศาสน

วัตถุที่สำคัญคือ พระอุโบสถเป็นที่ประดิษฐานพระประธาน “พระสัมพุทธสิริ” ในพระวิหารมี “พระพุทธรูปไสมนัส” เป็นพระประธาน และพระพุทธรูปสำคัญอีกองค์หนึ่ง คือ “พระนรินทร์ราย” ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยเริ่มก่อสร้างวัด และเป็นที่เคารพบูชาของผู้คนทั่วไป (ภาพประกอบที่ 4.7)

ภาพประกอบที่ 4.7

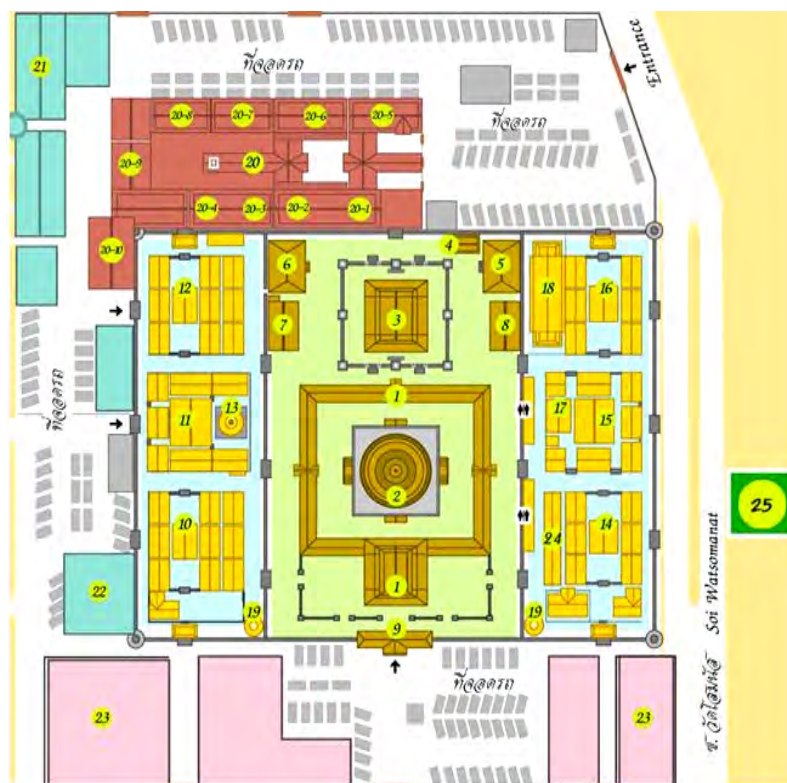
วัดไสมนัสในอดีต

ที่มา: ภาพจาก สำนักงานเจ้าอาวาส วัดไสมนัส, 2554

วัดไสมนัสอยู่ใกล้แหล่งชุมชนและสถานที่ราชการหลายแห่งที่ตั้งอยู่บริเวณโดยรอบ รวมถึงบริษัทห้างร้านที่ปลูกสร้างขึ้นมาพร้อม ๆ กับชุมชนและวัด ถึงแม้จะมีประชาชนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น แต่บรรยากาศโดยรอบวัดยังคงสงบ ร่มเย็น ซึ่งปัจจุบันมีการก่อสร้างสิ่งก่อสร้างเพิ่มเติม อาทิ ตึก 150 ปี โรงเรียนศาลากลางภาค ศาลาสถิต ศาลามุขหน้าวัด ตึก 80 ปีสมเด็จพระวันรัต เป็นต้น นอกจากนี้ยังมี โรงเรียนวัดไสมนัส กองการฌาปนกิจกรมทหารบก สุสานทหาร อยู่ในบริเวณวัด โดยด้านหน้าวัดมีการจัดสร้างเป็นลานจอดรถ และสนามเด็กเล่น และมีศูนย์เยาวชนอยู่ในอาณาเขตเดียวกันด้วย

ภาพประกอบที่ 4.8
แผนผังภายในวัดโสมนัสราชวรวิหาร

ที่มา: ภาพจาก สำนักงานเจ้าอาวาส วัดโสมนัส, 2554

หมายเลข	ความสำคัญ	หมายเลข	ความสำคัญ
1	พระวิหารใหญ่และวิหารคด	18	ตึก 80 ปีสมเด็จพระวันรัต
2	พระเจดีย์องค์ใหญ่		(จับ ลีตัมมเถระ)
3	พระอุโบสถ	19	หอกกลอง (ซ้าย) หอระฆัง (ขวา)
4	กุฏิสำนักงานกรมธรรม	20	เมรุฌาปนสถานกองทัพบก
5	ตึก 150 ปี (กุฏิเจ้าอาวาส)	20-1 ถึง 20-10	ศาลาสวดศพ 1-10
6	โรงเรียนพระปริยัติธรรม(สาธิตขนาดล้น)	21	กองการฌาปนกิจกองทัพบก
7	สำนักงานเจ้าคณะภาค	22	สุสานเก็บศพ
8	ศาลาสถิตยยุทธการ	23	โรงเรียนวัดโสมนัสวิหาร (ประถม)
9	ศาลาจตุรมุขหน้าวัด	24	ศาลา 200 ปี (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว)
10-12	หมู่กุฏิคณะ1-3	25	สำนักชีวัดโสมนัสวิหาร
13	พระเจดีย์มอญ		
14-16	หมู่กุฏิคณะ4-6		
17	หอพระไตรปิฎก		

จากการศึกษาข้อมูล พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร วิฑูวณฺโณ) ได้เล่าความเป็นมาของวัด และชุมชนว่า

“ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริมหาเถร) เป็นเจ้าอาวาสรูปแรก ท่านได้มีแนวทางการเผยแผ่พุทธศาสนาตามหลักวิถีพุทธ ได้สั่งสอนฝึกปรี้อ พระภิกษุสามเณรให้เคร่งครัดในพระธรรมวินัย ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี และ มีการปฏิบัติธรรม แสดงพระธรรมเทศนาแก่ญาติโยมอุบาสกอุบาสิกา ทั้งใน ชุมชนวัดโสมนัส และชุมชนใกล้เคียงเข้ามาฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรม ฝึกวิปัสสนา กรรมฐานทุกวันธรรมสวนะตลอดคืน แต่ก่อนมีแต่ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ข้างวัดที่เข้า ร่วมเป็นประจำ ซึ่งการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ถือเป็นหัวใจสำคัญที่ถือปฏิบัติ และถ่ายทอดสู่พระชั้นปกครองวัดมาโดยตลอด” (พระธรรมวิสุทธิกวี, สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2554)

ภาพประกอบที่ 4.9

เจ้าอาวาสองค์แรก

สมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริมหาเถร)

ที่มา: ภาพถ่ายจาก สำนักงานเจ้าอาวาส วัดโสมนัส, 2554

ภาพประกอบที่ 4.10

เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน

พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร วิฑูวณฺโณ)

ปัจจุบันวัดโสมนัสราชวรวิหารแบ่งชั้นปกครองสงฆ์ เป็น 6 คณะ มีพระสงฆ์ประจำ พรรษาอยู่จำนวน 120 รูป สามเณร 20 รูป อุบาสกอุบาสิกาที่อยู่ประจำเพื่อศึกษาพุทธศาสนาอีก

จำนวน 20 คน มีการแบ่งที่พักอาศัยอย่างเป็นระเบียบ โดยมีพระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ) ดำรงตำแหน่งประธานชั้นปกครองสงฆ์ และผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวัดอาทิตย์ และด้วยความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ ในด้านการจัดวัดให้เป็นแห่งการเรียนรู้ด้านศาสนา มาแต่อดีต วัดโสมนัสวิหารจึงมีธรรมเนียมปฏิบัติในการเผยแพร่พุทธศาสนาตามหลักกรรมฐาน ซึ่งยังคงยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพประกอบที่ 4.11

บรรยากาศภายในวัด

ที่มา: ภาพถ่ายจากการสำรวจภาคสนาม 8 พฤศจิกายน 2554

พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ) (สัมภาษณ์, 7 พฤศจิกายน 2554) เป็นผู้มีความสำคัญยิ่งในการจัดการความรู้ด้านศาสนา ในวิธีการดั้งเดิมที่เคยปฏิบัติต่อกันมา กล่าวคือ ด้วยท่านได้นำความรู้ด้านวิปัสสนากรรมฐาน มาฝึกถ่ายทอดวิธีการปฏิบัติทั้งพระสงฆ์และฆราวาส อย่างเคร่งครัด ท่านกล่าวถึงความสำคัญของการปฏิบัติสมาธิ วิปัสสนากรรมฐานว่า

“ใครก็ตามที่บอกว่านับถือพระพุทธศาสนา หากไม่เคยฝึกกรรมฐานถือว่าบุคคลนั้นยังไม่รู้จักพระพุทธศาสนา และผู้ที่ยังไม่รู้จักจิตที่ถูกล้างแล้ว ยังไม่รู้จักความสงบที่แท้จริง ก็ยังไม่ถือว่ารู้จักพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง การฝึกวิปัสสนากรรมฐานก็เพื่อพุทธบริษัททั้งหลาย จะได้นำความรู้ทางพระพุทธศาสนา

ไปใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องและดีงาม และยังเป็นการชำระไว้ซึ่ง
พุทธศาสนาให้ยังคงอยู่สืบไป”

การถ่ายทอดหลักการวิปัสสนากรรมฐานได้มีการพัฒนาหลักสูตรให้มีความเหมาะสม
ทั้งแก่พระสงฆ์ และฆราวาส และท่านเจ้าอาวาสได้พัฒนาพื้นที่ภายในวัดให้สามารถดำเนินการ
จัดการวัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ด้านศาสนธรรมได้อย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น โดยมีการจัดสร้าง
อาคารพักนอนให้แก่อุปัชฌ์ อุบาสิกที่เดินทางมาแสวงบุญ และมีการจัดพิมพ์หนังสือเผยแพร่
ความรู้ด้านวิปัสสนากรรมฐานอย่างต่อเนื่อง รวมถึงจัดกิจกรรมศาสนประโยชน์เพื่อเผยแพร่พุทธ
ศาสนา ดังนี้

1. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้สำหรับพระภิกษุสามเณรในวัด

วัดได้ดำเนินงานด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมบาลีและแผนกสามัญที่ (วัด
สาขา จังหวัดปทุมธานี) โดยมีกฎว่าพระภิกษุสามเณรในวัดจะต้องมีความรู้ทั้งทางโลกและทาง
ธรรม โดยเมื่อเข้ามาบวชเรียนต้องศึกษาเรียนรู้พระธรรมวินัยและปฏิบัติธรรมควบคู่กันไปอย่าง
เคร่งครัด ทั้งนี้ เพราะท่านเจ้าอาวาสให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาให้พระภิกษุสามเณรอย่าง
ต่อเนื่อง วัดได้จัดกิจกรรมอบรมพระภิกษุสามเณรในระหว่างเข้าพรรษา จัดกิจกรรมอบรม
กรรมฐานสำหรับพระนวกะ และให้การสนับสนุนเรื่องการศึกษาต่อทั้งทางโลกและทางธรรมสำหรับ
พระภิกษุสามเณรในวัด นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมซึ่งถือว่าเป็นกิจวัตรประจำวันของพระภิกษุ
สามเณรที่ต้องประพฤติปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัย เช่น การบิณฑบาตเพื่อให้ได้อาหารยังชีพ
และโปรดญาติโยม การทำวัตรสวดมนต์ ฟังธรรม นั่งสมาธิ

ภาพประกอบที่ 4.12

อาคารศาลาพักผ่อน

ที่มา: ภาพถ่ายจากการสำรวจภาคสนาม 8 พฤศจิกายน 2554

2. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้สำหรับประชาชน

วัดมีกิจกรรมการเผยแพร่ธรรมที่จัดขึ้นสำหรับประชาชนที่สำคัญ ได้แก่ การจัดอบรมกรรมฐานสำหรับบุคคลทั่วไปเป็นประจำทุกเดือน และในวันสำคัญทางศาสนา การสวดมนต์ฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรมทุกวันพระ โดยทางวัดได้จัดเตรียมอาคารสถานที่ บุคลากร และมีกิจกรรมไว้รองรับอย่างดี การอบรมเน้นการเรียนรู้เพื่อนำทักษะที่ได้จากการอบรมไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ช่วยให้การงานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น หรือช่วยให้เผชิญปัญหาในชีวิตได้อย่างมีสติรู้เท่าทัน นอกจากนี้พระธรรมวิสุทธิกวีได้จัดทำหนังสือสำหรับผู้เข้าอบรมในแต่ละหลักสูตร มีทั้งแจกให้แก่ผู้เข้าอบรม และวางจำหน่ายในวันอบรมกรรมฐานให้ผู้สนใจศึกษาต่อได้ซื้อไปอ่านเพิ่มเติม นับว่าเป็นอีกทางเลือกหนึ่งของผู้ที่เข้าไปเรียนรู้ในวัด

พระศาสนโสภณ (พิจิตร จูติวณฺโณ) ได้พัฒนาหลักสูตรและวิธีการฝึกปฏิบัติ ให้ทุกคนที่สนใจสามารถเรียนรู้ได้อย่างง่าย โดยมีการเชื่อมโยงไปยังศูนย์ปฏิบัติธรรมสถานที่อื่น ๆ ในการส่งครูพระเข้าไปฝึกสอน อย่างเช่น หลักสูตรขั้นต้น 7 วัน เป็นหลักสูตรที่ได้รับความสนใจจากข้าราชการ ประชาชนที่ต้องการเริ่มเรียนรู้ในวิธีการปฏิบัติเบื้องต้น ซึ่งใน พ.ศ. 2554 ท่านได้กำหนดหลักสูตรไว้ ดังตารางด้านล่างนี้ (ภาคผนวก ค)

ตารางที่ 4.1 หลักสูตรวิปัสสนากรรมฐานปี 2554

วันที่	เดือน	หลักสูตร	รุ่นที่	สถานที่
24-30	มกราคม	ขั้นต้น 7 วัน	113	วัดโสมนัสราชวรวิหาร
23-29	พฤษภาคม	ขั้นต้น 7 วัน	114	วัดโสมนัสราชวรวิหาร
17-23	ตุลาคม	ขั้นต้น 7 วัน	116	วัดโสมนัสราชวรวิหาร
15-24	ธันวาคม	ก้าวหน้า (ขั้นสูง) 10 วัน	30	วัดอนาลโยทิพยาราม

การจัดกิจกรรมวิปัสสนากรรมฐาน ได้รับความสนใจจากประชาชนอย่างแพร่หลาย บ้างเข้ามาฝึกกรรมฐานทุกวันพระหรือฝึกอบรมอย่างต่อเนื่อง จากการสอบถามผู้ที่เข้ามาร่วมกิจกรรมบ่อยครั้งให้ความคิดเห็นว่าวัดโสมนัสราชวรวิหารเป็นวัดที่มีชื่อเสียงด้านการฝึกสมาธิ วิปัสสนากรรมฐาน อีกทั้งมีบรรยากาศภายในวัดที่สงบ ร่มเย็น มีพระผู้สอนที่เข้าใจในวิธีการฝึกสมาธิได้อย่างเชี่ยวชาญไม่ยากต่อการปฏิบัติ

ภาพประกอบที่ 4.13
กิจกรรมวิปัสสนากรรมฐาน

ที่มา: ภาพถ่ายจาก สำนักงานเจ้าอาวาส วัดโสมนัส, 2554

ความเลื่อมใสศรัทธาของพุทธศาสนิกชน ทำให้วัดโสมนัสเป็นเสมือนศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง ซึ่งมีไม่เพียงแต่ในเขตชุมชนวัดโสมนัสเท่านั้น แต่ได้รับความสนใจจากพุทธศาสนิกชนจากทั่วประเทศและทั่วโลก และยังเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมในด้านอื่น ๆ ที่มีอยู่ภายในชุมชน โดยร่วมกับชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ เช่น โรงเรียน ชุมชน ศูนย์เยาวชน และภาคเอกชนในพื้นที่ จัดกิจกรรมด้านศาสนประโยชน์ร่วมกัน เพื่อส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโอกาสต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง

4.2.2 ทรัพยากรทางวัฒนธรรมภายในวัดโสมนัส

ชุมชนวัดโสมนัสมีทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่สำคัญหลายแห่ง เช่น โบราณสถาน ผลงานศิลปกรรม ศิลปวัตถุ และโบราณวัตถุที่มีคุณค่าแก่การศึกษา ส่วนใหญ่มีอยู่ภายในวัดโสมนัส รายละเอียดดังนี้

1) พระวิหาร

พระวิหารของวัดโสมนัสเป็นพระวิหารที่ใหญ่โตสวยงามและมีจิตรกรรมอันล้ำค่ามากแห่งหนึ่งในประเทศไทย โดยเฉพาะภายในพระวิหารนั้นมีสิ่งที่น่ารู้่าศึกษามาก เสาพระวิหารมีทั้งหมด 12 ต้น แต่ละต้นขนาดใหญ่ วัดโดยรอบ 4 คนโอบ แต่ละเสามีจิตรกรรมสวยงามมาก

2) พระพุทธสิริ

พระพุทธสิริ (ภาพประกอบที่ 4.14) พระพุทธรูปปางมารวิชัยขนาดหน้าตักกว้าง 2 คืบ 6 นิ้ว ประดิษฐาน ภายในพระอุโบสถ ซึ่งสมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริ) สร้างและอัญเชิญมาจาก วัดราชาธิวาส เมื่อ พ.ศ. 2399

ภาพประกอบที่ 4.14

พระพุทธสิริ

ที่มา: ภาพถ่ายจากการสำรวจภาคสนาม 8 พฤศจิกายน 2554

3) ผลงานภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระวิหาร

ความงดงามภายในวัดโสมนัสราชวรวิหาร นอกเหนือจากศิลปะสถาปัตยกรรมที่เป็นงานของช่างฝีมือแห่งกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว ยังมีความงาม และความแปลกใหม่ของภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระวิหารของวัดนี้อีกด้วย ซึ่งเป็นความงดงามทางด้านลายเส้น ตลอดจนสีสันที่จิตรกรบรรจงวาดและลงสีด้วยความตั้งใจ อันเป็นลักษณะของจิตรกรรมฝาผนังที่ได้พบในที่อื่น ๆ ด้วย แต่ความแปลกของที่วัดนี้ คือเรื่องราวที่จิตรกรวาดไม่ใช่พุทธประวัติ หรือทศชาติชาดกดังที่เคยเป็นมา กลับเป็นภาพจากวรรณกรรมชิ้นเอกในสมัยรัชกาลที่ 2 คือ อิเหนา โดยจิตรกรได้สอดแทรกปริศนาธรรมกับคติสอนใจไว้ในทุกผนัง นอกจากนี้ยังมีเรื่องราวของชีวิตชาวบ้านชาวเมืองในยุคนั้น และภาพจิตรกรรมเรื่องอิเหนานี้มีอยู่แห่งเดียวที่สมบูรณ์ที่สุดในประเทศไทย

ภาพประกอบที่ 4.15
จิตรกรรมฝาผนัง

ที่มา: ภาพถ่ายจากการสำรวจภาคสนาม 8 พฤศจิกายน 2554

ภาพประกอบที่ 4.16
จิตรกรรมฝาผนัง ปรีศนาธรรมจากวรรณคดีเรื่องอิเหนา

ที่มา: ภาพถ่ายจากการสำรวจภาคสนาม 8 พฤศจิกายน 2554

นอกจากนี้ที่เสาชะวิหารในจำนวนเสาชะวิหารทั้ง 12 ต้น ประกอบด้วย ด้านขวา 6 ต้น ด้านซ้าย 6 ต้น แต่ละต้นเขียนภาพจิตรกรรมสวยงามโดยให้สีแทนกิเลสในจิตของคน ซึ่งมีกิเลส หนา กิเลสบาง และหมดกิเลส ตรงเสามีปริศนาธรรมอยู่ว่า บุคคลที่ห่างไกลศาสนาหรือไม่เข้าใจในพุทธศาสนา คือ บุคคลที่ไม่เชื่อในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าหรือลัทธิศาสนาอื่น ตัวอย่างเช่น เสาด้านที่หนึ่งด้านขวา เป็นภาพคนนับถือศาสนาอื่น มีภาพโบสถ์คริสต์อยู่ด้วย และด้านซ้าย ภาพคนกำลังฆ่าโคอันเป็นสัตว์เลี้ยงที่มีคุณ เป็นต้น

ภาพประกอบที่ 4.17

จิตรกรรมที่เสาชะวิหารด้านซ้าย

ภาพประกอบที่ 4.18

จิตรกรรมที่เสาชะวิหารด้านขวา

ที่มา: ภาพถ่ายจากการสำรวจภาคสนาม 8 พฤศจิกายน 2554

ภาพจิตรกรรมที่ประตูหน้าต่าง

ภาพจิตรกรรมที่ประตูหน้าต่างของพระวิหาร แบ่งออกเป็น 2 ด้าน คือ ด้านนอกและด้านใน ด้านนอกทั้งประตูและหน้าต่างทุกบาน เป็นภาพสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ ส่วนภาพจิตรกรรมด้านในประตูกลางเป็นภาพม่านแหวกให้เห็นอุบาสกอุบาสิกาหนุ่มหมั้นแบบโบราณ ตอนบนเป็นภาพพุทธประวัติตั้งแต่ประสูติจนนิพพาน

ภาพประกอบที่ 4.19
จิตรกรรมที่บานประตูหน้าต่างของพระวิหาร

ที่มา: ภาพถ่ายจากการสำรวจภาคสนาม 8 พฤศจิกายน 2554

4) พระเจดีย์

พระเจดีย์วัดโสมนัสราชวรวิหารเป็นพระเจดีย์สี่ทอง ทรงลังกา สูง 27 วา 3 ศอก (55 เมตร) ส่วนกว้างโดยรอบฐาน 80 เมตร ปิดด้วยกระเบื้องโมเสคสีทอง ภายในประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ

นอกจากนั้นยังมีพระเจดีย์องค์เล็กอีกองค์หนึ่งเป็นพระเจดีย์แบบขมฟางมีลักษณะเช่นเดียวกับปรินิพพานสถูปในอินเดีย อันเป็นลักษณะของพระเจดีย์ยุคแรกในพระพุทธศาสนา เรียกว่า เจดีย์มอญ

ภาพประกอบที่ 4.20
พระเจดีย์องค์ใหญ่

ที่มา: ภาพถ่ายจากการสำรวจภาคสนาม 8 พฤศจิกายน 2554

ภาพประกอบที่ 4.21
พระเจดีย์องค์เล็ก

ที่มา: ภาพถ่ายจากการสำรวจภาคสนาม 8 พฤศจิกายน 2554

5) พระอุโบสถ

พระอุโบสถของวัดโสมนัสราชวรวิหาร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงให้ออกแบบสถาปัตยกรรมเป็นทรงผู้หญิง ซึ่งมีความอ่อนช้อยในรูปทรงมากกว่าลักษณะทรงผู้ชายที่จะสูงโปร่งสลวย ส่วนซุ้มฟ้าเป็นรูปนาคราชอ้าปาก บานประตูด้านนอกทั้งสองบานเป็นภาพเขียนลายรดน้ำแสดงสมบัติพระเจ้าจักรพรรดิ 7 ประการเรียกว่า รัตนะ 7 ประการของมหาจักรพรรดิ

ภาพประกอบที่ 4.22

พระอุโบสถ

ที่มา: ภาพถ่ายจากการสำรวจภาคสนาม 8 พฤศจิกายน 2554

6) พระโพธิ์ศรีนาค

พระโพธิ์ศรีนาคเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ประจำวัดโสมนัสราชวรวิหารองค์หนึ่ง และกำลังมีชื่อเสียงมากในปัจจุบัน ผู้ที่มาไหว้ขอพรหรือขอสิ่งที่ปรารถนาก็มักจะสมความปรารถนา กล่าวกันว่าพระโพธิ์ศรีนาคนี้เป็นพระพุทธรูปลอยน้ำมาในสมัยโบราณ พระพุทธรูปองค์นี้ชาวต่างชาตินับถือกันมาก โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวจากประเทศแถบสแกนดิเนเวีย ไม่ทราบว่าจะทราบจากใครหรืออาจมาพบอภินิหารมาด้วยตนเองก็ได้ คือในราวปี พ.ศ. 2545 ชาวต่างประเทศได้มาถามพระธรรมวิสุทธิกวี เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันว่า พระศักดิ์สิทธิ์วัดโสมนัสราชวรวิหารที่ชื่อว่า

The Lucky Buddha (พระพุทธรูปเจ้าผู้นำโชค) อยู่ตรงไหน ท่านเองก็ไม่เคยได้ยินว่ามีพระพุทธรูปชื่อนี้ อยู่ในวัดโสมนัสราชวรวิหาร จึงตอบไปว่าคงเป็นพระโพธิ์ศรีนาค

ภาพประกอบที่ 4.23

พระโพธิ์ศรีนาค

ที่มา: ภาพถ่ายจากการสำรวจภาคสนาม 8 พฤศจิกายน 2554

7) หอระฆังและหอกลอง

หอระฆังและหอกลอง มีลักษณะแตกต่างจากอาคารอื่น ๆ คือสร้างเป็นหอกกลม หลังคาแบบจีน เจาะหน้าต่างเป็นช่องกลม หอระฆังตั้งอยู่ติดด้านนอกของกำแพงพุทธาวาสด้านซ้าย ส่วนหอกลองตั้งติดด้านนอกของกำแพงพุทธาวาสด้านขวา

ภาพประกอบที่ 4.24

หอกลองและหอระฆัง

ที่มา: ภาพถ่ายจากการสำรวจภาคสนาม 8 พฤศจิกายน 2554

วัดโสมนัสได้ชื่อว่าเป็นวัดแห่งการฝึกวิปัสสนากรรมฐาน เป็นที่รู้จักของพุทธศาสนิกชนจากทั่วโลก และยังเป็นวัดต้นแบบในการจัดการความรู้ด้านพุทธศาสนา เชื่อมโยงกับวัดต่าง ๆ ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ในการจัดส่งพระธรรมทูตไปศึกษาหลักวิชาด้านพุทธศาสนาเพิ่มเติม เพื่อกลับมาจะได้ใช้ความรู้ต่าง ๆ ในการพัฒนากิจการของวัดต่อไป

4.2.3 ศูนย์ศึกษาพระพุทธรูปศาสนาวันอาทิตย์

วัดโสมนัสราชวรวิหารมีธรรมเนียมปฏิบัติตั้งแต่เมื่อสร้างวัดจนถึงปัจจุบัน คือ มีการเรียนการสอนธรรมะภายในวัด มาตั้งแต่สมเด็จพระวันรัต (จิบ ฐิตธมฺโม) ยังคงเป็นพระธรรมะราลังการ ท่านได้จัดตั้งโรงเรียนพระพุทธรูปศาสนาวันอาทิตย์ขึ้น เพื่อให้เยาวชนที่ยังศึกษาวิชาการทางโลก ได้มีโอกาสเรียนรู้วิชาพระพุทธรูปศาสนา เพราะวันอาทิตย์เป็นวันหยุด มีเวลาปลีกตัวมาศึกษาพระพุทธรูปศาสนาได้ และต่อมาได้เปลี่ยนชื่อจากโรงเรียนพระพุทธรูปศาสนาวันอาทิตย์เป็น “ศูนย์ศึกษาพระพุทธรูปศาสนาวันอาทิตย์” ตั้งในปี พ.ศ. 2549

ภาพประกอบที่ 4.25

ศูนย์ศึกษาพระพุทธรูปศาสนาวันอาทิตย์

ที่มา: ภาพถ่ายจากการสำรวจภาคสนาม 8 พฤศจิกายน 2554

ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดโสมนัสราชวรวิหาร เปิดทำการสอนมา ตั้งแต่ พ.ศ. 2507 – ปัจจุบัน (2554) รวม 42 ปี โดยมีจุดประสงค์เพื่อสอนศีลธรรมแก่เยาวชนและผู้ ที่สนใจโดยทั่วไป เห็นว่าจำเป็นอย่างยิ่งที่เด็กและเยาวชนของชาติจะได้ศึกษาพระพุทธศาสนา เพิ่มขึ้น อีกทั้งพระภิกษุสงฆ์ในวัดจะได้มีโอกาสบำเพ็ญประโยชน์เพิ่มขึ้น โดยเปิดสอนวิชา พระพุทธศาสนา และสอนวิชาภาษาอังกฤษ พร้อมกันนี้ได้ขอความร่วมมือไปยังครูใหญ่โรงเรียนวัด โสมนัสเพื่อขอความร่วมมือในการจัดตั้งโรงเรียนธรรมศึกษาวันอาทิตย์ขึ้น

ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มีการจัดการสอนที่มุ่งเน้นการถ่ายทอดพุทธ ศาสนาให้เข้าถึงพระภิกษุ สามเณร ประชาชน และเยาวชนได้อย่างง่ายและทั่วถึง โดยพระธรรม วิสุทธิกวี (พิจิตร วิฑูวณฺโณ) เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันท่านได้กล่าวอุดมการณ์อย่างชัดเจนในการ พัฒนาการเรียนการสอนพุทธศาสนาว่า

“พระภิกษุสามเณรต้อง แดกฉานปริยัติ เครงครัดพระวินัย ใฝ่ใจกรรมฐาน รักรงานพระ ศาสนา พระภิกษุสามเณรต้องประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดท่านกล่าวว่า ถ้าอยู่ นอกพระวินัยก็อยู่วัดนี้ไม่ได้ พร้อมกันนั้นก็ต้องศึกษาหาความรู้ด้านศาสตร์ต่าง ๆ เพื่อพัฒนา ตนเองให้พร้อมก่อนที่จะเผยแผ่ศาสนธรรมสู่ประชาชน”

ภาพประกอบที่ 4.26

การศึกษาธรรมะของพระภิกษุสงฆ์

ที่มา: ภาพถ่ายจาก สำนักงานเจ้าอาวาส วัดโสมนัส, 2554

การสร้างพระครูที่มีความรู้ความสามารถในการถ่ายทอดหลักธรรมคำสั่งสอน นับว่าเป็นความร่วมมือที่ดีของชุมชน วัด และโรงเรียน ในการบูรณะทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีในพื้นที่นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด นอกจากนี้ในขั้นตอนการเรียนการสอนธรรมะ ยังสามารถสอดแทรกเนื้อหาสาระ ด้านวัฒนธรรม แก่เด็กและเยาวชนได้ซึมซับสิ่งที่ดีงาม และกระตุ้นให้เกิดความสนใจในระดับที่กว้างขึ้น

ภาพประกอบที่ 4.27

การเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์

ที่มา: ภาพถ่ายจากการสำรวจภาคสนาม 8 พฤศจิกายน 2554

ปัจจุบันวัดโสมนัสราชวรวิหารจัดกิจกรรมการเรียนรู้พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์สำหรับเด็กและเยาวชน เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่เด็กและเยาวชนในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง มีวัตถุประสงค์เพื่อการพัฒนาจิตใจของเด็ก ๆ ด้วยการอบรมให้มีความรู้คู่กับการปลูกฝังคุณธรรมอย่างต่อเนื่องทุกวันอาทิตย์ จากการศึกษาพบว่า เด็กและเยาวชนในเขตชุมชนวัดโสมนัส ยังให้ความสนใจเข้ามาเรียนเป็นจำนวนมาก เมื่อเทียบกับปริมาณเด็กและเยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมด้านอื่น ๆ ที่โรงเรียนหรือศูนย์เยาวชนวัดโสมนัสจัดขึ้น

4.2.4 โรงเรียนวัดโสมนัส

โรงเรียนวัดโสมนัสเปิดทำการสอนครั้งแรกเมื่อปีพุทธศักราช 2475 โดยอาศัยศาลาการเปรียญของวัดโสมนัสราชวรวิหารเป็นที่ศึกษาเล่าเรียน (ปัจจุบันเป็น฼าปนสถานของกองทัพบก) ต่อมาได้สร้างอาคารเรียนบริเวณหน้าวัดโสมนัสราชวรวิหารขึ้น และอยู่ในสังกัดเทศบาลกรุงเทพมหานคร หลังจากนั้นได้โอนเป็นโรงเรียนประชาบาล สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ปัจจุบันสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ

ภาพประกอบที่ 4.28

โรงเรียนวัดโสมนัส

ที่มา: ภาพถ่ายจากการสำรวจภาคสนาม 8 พฤศจิกายน 2554

โรงเรียนวัดโสมนัสเปิดการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับอนุบาล – ประถมศึกษาปีที่ 6 มีนักเรียน จำนวนทั้งสิ้น 320 คน โรงเรียนแห่งนี้ มีการกำหนดนโยบายในการให้ความรู้แก่นักเรียน ในด้านประวัติศาสตร์ชุมชน โดยบรรจุเป็นหลักสูตรในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 – 6 ได้แก่ ด้านภูมิปัญญาไทย วัฒนธรรมไทย และประวัติวัดโสมนัส เช่น โครงการค่ายพุทธบุตร โครงการคุณธรรมนำชีวิต โครงการแบบเรียนประวัติศาสตร์ชุมชน (ภาคผนวก ข) โดยมีแผนการเรียนการสอนที่มีการประเมินผลโดยผู้สอน ทั้งนี้ในกระบวนการเรียนการสอนมีการเชิญผู้รู้ในชุมชนมาเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ด้านต่าง ๆ เช่น ประวัติชุมชน ประเพณี วัฒนธรรม ด้านอาหาร อาชีพ ฯลฯ และยังอนุญาตให้วัดใช้อาคารเรียน เป็นศูนย์เผยแพร่พุทธศาสนาวันอาทิตย์ด้วย

โครงการที่โรงเรียนให้ความสำคัญและดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ โครงการค่ายพุทธบุตร ซึ่งจัดมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 – ปัจจุบัน มีวัตถุประสงค์เพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต ความกตัญญูทศกัณฐ์ที่มีความเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และการเสียสละเพื่อส่วนรวม นอกจากนี้ ยังปลูกฝังให้เด็กนักเรียนมีความรักในชุมชน วัด และโรงเรียนของตนเอง

4.2.5 ศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส

ศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส สังกัดฝ่ายพัฒนาเยาวชน 1 กองนั้นทนากการสำนักวัฒนธรรม กีฬาและการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร ก่อตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 2509 โดยอาศัยห้องเรียนของโรงเรียนวัดโสมนัส 1 ห้อง เป็นสถานที่ทำการ ต่อมาทางโรงเรียนวัดโสมนัสได้ขอห้องคืนเพื่อใช้เป็นห้องเรียน โดยให้ศูนย์เยาวชนย้ายไปทำการที่โรงอาหารของโรงเรียน จนกระทั่งโรงเรียนได้ก่อสร้างอาคารเรียนใหม่ทั้งสองด้านเสร็จเรียบร้อยแล้ว ท่านเจ้าอาวาสวัดโสมนัส (สมเด็จพระวันรัต) ได้แบ่งที่ดินบางส่วนด้านขวาคติธรรมถนนกรุงเกษมให้ใช้เป็นี่ทำการของศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส

ต่อมาในปีพ.ศ. 2511 ศูนย์เยาวชนวัดโสมนัสได้งบประมาณจากกรุงเทพมหานคร สร้างเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก 3 ชั้น มีเนื้อที่โดยประมาณ 45 ตารางวา และได้ย้ายเข้าทำการจนถึงปัจจุบัน

ภาพประกอบที่ 4.29

กิจกรรมศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส

ที่มา: ภาพถ่ายจากการสำรวจภาคสนาม 8 พฤศจิกายน 2554

3. กิจกรรมด้านวัฒนธรรม ชนบธรรมนิยมประเพณีต่าง ๆ ได้แก่ การจัดกิจกรรม บำรุงรักษา ส่งเสริมสนับสนุน ด้านศาสนา ศิลปะ จารีตประเพณี วัฒนธรรมอันดีของไทย เช่น วันลอยกระทง วันสงกรานต์ วันเข้าพรรษา เป็นต้น ซึ่งศูนย์เยาวชนจะเป็นผู้ประสานงานร่วมกับชุมชน โรงเรียน วัด ในการจัดกิจกรรมดังกล่าว เพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกและประชาชนในชุมชนได้มีโอกาส ทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้เกิดสังคมนิยมปัญญาแห่งการเรียนรู้ และความเอื้ออาทรต่อกัน ยังผลต่อการสืบทอดวัฒนธรรมไทย และให้ทุกคนมีสำนึกรักความเป็นไทยด้วยจิตวิญญาณ

ภาพประกอบที่ 4.31

กิจกรรมงานศิลปวัฒนธรรมศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส

ที่มา: ภาพถ่ายจาก ศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส, 2554

4.3 กิจกรรมด้านประเพณี วัฒนธรรมชุมชน

ชุมชนวัดโสมนัสมีประเพณีที่ชุมชนถือปฏิบัติสืบต่อกันมาทุกปี คือ การทำบุญชุมชน โดยกำหนดจัดขึ้นทุกปี ณ บริเวณปากซอยทางเข้าชุมชน ริมหำแพงวัด โดยชุมชน และคณะกรรมการชุมชนเป็นผู้จัดกิจกรรม และเชิญชวนชาวบ้านในชุมชน จัดนำอาหารเครื่องคาวหวานมาถวายพระเพื่อความเป็นสิริมงคลของผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชน โดยมีความเชื่อว่าจะเป็นการสร้างความสุขให้กับผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนแห่งนี้

ภาพประกอบที่ 4.32

กิจกรรมการทำบุญชุมชนและวันผู้สูงอายุ

ที่มา: ภาพถ่ายจาก ศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส, 2554

นอกจากนี้ ชุมชนวัดโสมนัสยังจัดกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรมตามประเพณีนิยม ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์ วันลอยกระทง โดยถือปฏิบัติตามประเพณีสากล เช่น การจัดงานวันผู้สูงอายุ โดยชุมชนเป็นหน่วยงานรับผิดชอบหลัก เพื่อประสานงานที่เกี่ยวข้อง และแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ ให้แก่ สมาชิกในชุมชน ในการจัดเตรียมสถานที่และรับผิดชอบกิจกรรม และยังได้ร่วมกับสำนักงานเขตป้อมปราบศัตรูพ่ายในการร่วมจัดกิจกรรมด้านวัฒนธรรม เช่น การท่องเที่ยวชุมชนเขตป้อมปราบ และเทศกาลอาหารเขตป้อมปราบ เป็นต้น

ชุมชนวัดโสมนัสมีอาหารขึ้นชื่อ ได้แก่ ขนมจีนน้ำยาป่าคิดค้นสูตรโดยนางพยุ่ง มุกดา ซึ่งมีการถ่ายทอดสูตรอาหารมาแต่บรรพบุรุษ มีจำหน่ายอยู่ปากทางเข้าซอยวัดโสมนัสมานานกว่า 30 ปี ความโดดเด่นคือรสชาติเข้มข้น กลมกล่อม อร่อยไม่เหมือนใคร และเมื่อชุมชนมีงานประเพณี ขนมจีนน้ำยาป่าสูตรป่าพยุ่ง จะถูกทำขึ้นเพื่อจัดเลี้ยงในหมู่บ้านและต้อนรับนักท่องเที่ยวเป็นประจำ

ภาพประกอบที่ 4.33
ขนมจีนน้ำยาป่าสุตราบ้าพยุง

ที่มา: ภาพถ่ายจากการสำรวจภาคสนาม 8 พฤศจิกายน 2554

จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชนวัดโสมนัส ทำให้ทราบถึงองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมในรูปแบบที่หลากหลาย ซึ่งมีอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ในชุมชนแห่งนี้ ล้วนเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่ล้ำค่า และควรค่าแก่ศึกษา ถึงกระบวนการ วิธีการ จัดการองค์ความรู้ และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ ซึ่งนับว่า ชุมชนวัดโสมนัสมีแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมที่มีความโดดเด่นในฐานะเป็นสถานที่รวบรวมและจัดแสดงเรื่องราวทางวัฒนธรรมมาแต่อดีต ที่ให้ความรู้ในรูปแบบการศึกษาตามอัธยาศัยที่หลากหลายวิธี และการสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง อันเป็นเวทีให้คนในชุมชนได้ร่วมกันเรียนรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ และสังคมของตนเอง รวมทั้งความร่วมมือ โดยภาครัฐ เอกชน และประชาชนในชุมชนเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้สู่เยาวชน และเผยแพร่สู่สาธารณชนได้เป็นอย่างดี โดยมีสื่อที่ใช้ในการนำเสนอ และมีการดำเนินงานอย่างมีขั้นมีตอน ซึ่งข้อมูลข้างต้นจะได้นำมาใช้ในการค้นคว้าวิเคราะห์ในการศึกษา การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนวัดโสมนัสต่อไป

บทที่ 5

ผลการวิจัย

ในบทนี้จะเป็นการนำเสนอผลการวิจัย ซึ่งได้จากข้อมูลการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ในการดำเนินงานทางศิลปวัฒนธรรมในชุมชนวัดโสมนัส และจากหน่วยงานผู้ดูแลรับผิดชอบงาน ด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชน และการศึกษาจากบริบทโดยทั่วไป นำมาสรุปและอภิปรายผล การศึกษา ตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ คือ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทาง ศิลปวัฒนธรรม และแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทาง ศิลปวัฒนธรรม สามารถสรุปผลการวิจัยเป็นประเด็นต่าง ๆ ได้ ดังนี้

5.1 ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม

ผลการศึกษาที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลในชุมชนวัดโสมนัส นำมาวิเคราะห์การมี ส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม ทำให้ทราบว่า มีปัจจัยสำคัญที่มีผล เกี่ยวข้องการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม ซึ่งเชื่อมโยงต่อผู้มีส่วน เกี่ยวข้องในชั้นการดำเนินงาน และการรับผลประโยชน์ร่วมกัน โดยสามารถจำแนกผู้มีส่วนได้ส่วน เสีย ได้แก่ กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลัก (Key stakeholders) และกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียรอง (Secondary stakeholders) รายละเอียด ดังนี้

5.1.1 กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลัก

กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลัก เป็นกลุ่มที่มีหน้าที่รับผิดชอบ ดูแล ดำเนินงานด้านการจัด กิจกรรมศิลปวัฒนธรรมในชุมชน เป็นผู้รับผลประโยชน์และผลกระทบ ในการจัดการความรู้ทาง ศิลปวัฒนธรรมโดยตรง ได้แก่

วัดโสมนัสวรวิหาร ประกอบด้วย

1) เจ้าอาวาสและพระสงฆ์ ผู้รับผิดชอบในการจัดกิจกรรมเผยแพร่ความรู้ด้านศาสนา และหลักวิปัสสนากรรมฐานภายในวัด และดูแลศูนย์เผยแพร่พุทธศาสนาวันอาทิตย์

2) เจ้าหน้าที่ฝ่ายชุมชน ผู้ประสานงานกิจกรรม รวมทั้งศาสนิกชนผู้เข้าร่วมกิจกรรมทางพุทธศาสนา และวิปัสสนากรรมฐาน

โรงเรียนวัดโสมนัส ประกอบด้วย

1) ผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน และเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบในการจัดการกิจกรรมให้ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมภายในโรงเรียน

2) เด็กนักเรียน กลุ่มเยาวชน และผู้ปกครองที่เข้าร่วมกิจกรรมที่โรงเรียนจัดขึ้น

ศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส ประกอบด้วย

1) ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ประจำศูนย์เยาวชน ที่รับผิดชอบการจัดการกิจกรรมให้ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมให้กับเยาวชน

2) ครูอาสาสมัครฝึกสอนนาฏศิลป์และดนตรี รวมถึงผู้นำเยาวชนในการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม

3) เด็ก และเยาวชน ผู้เข้าร่วมกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรม

ชุมชนวัดโสมนัส ประกอบด้วย

1) ประธานชุมชน และคณะกรรมการชุมชน รวมถึงผู้มีหน้าที่รับผิดชอบตามที่ได้รับมอบหมายของคณะกรรมการชุมชน ในการจัดกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรม

2) เด็ก เยาวชน และประชาชนภายในชุมชนวัดโสมนัส และตัวแทนภาครัฐที่ทำหน้าที่กำกับดูแลชุมชน และประสานงานด้านศิลปวัฒนธรรม

5.1.2 กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียรอง

กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียรอง เป็นกลุ่มที่ไม่มีบทบาทหรือความเกี่ยวข้องโดยตรงในการเข้าร่วมกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรมที่ชุมชนจัดขึ้น แต่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริม สนับสนุนให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม จากการศึกษาสามารถแบ่งกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มนี้ เป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

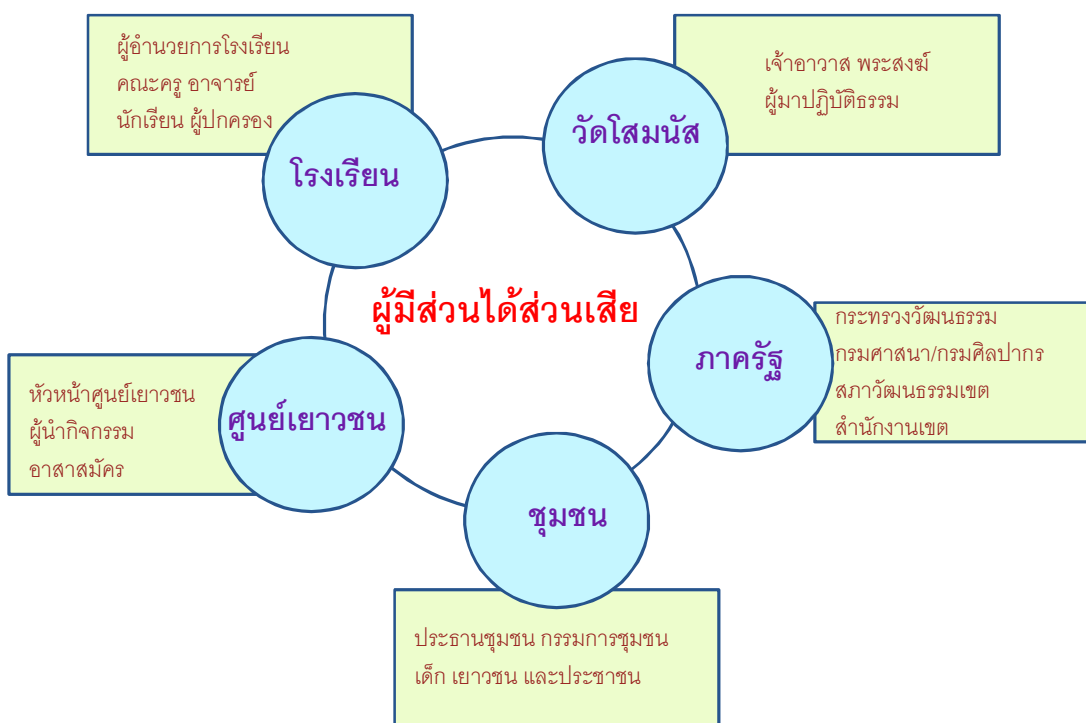
1) ภาครัฐบาล ได้แก่ กระทรวงวัฒนธรรม กรมศิลปากร กรมศาสนา สำนักพุทธศาสนาแห่งชาติ สภาวัฒนธรรม สำนักงานเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร

2) องค์การอิสระ ได้แก่ กองการฌาปนกิจชุมชนวัดโสมนัส

จากการศึกษากลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลัก และกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียรอง สามารถสรุปได้ดังนี้

ภาพประกอบที่ 5.1

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการดำเนินงานจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมในชุมชน

5.2 ทรัพยากรทางวัฒนธรรมในชุมชน

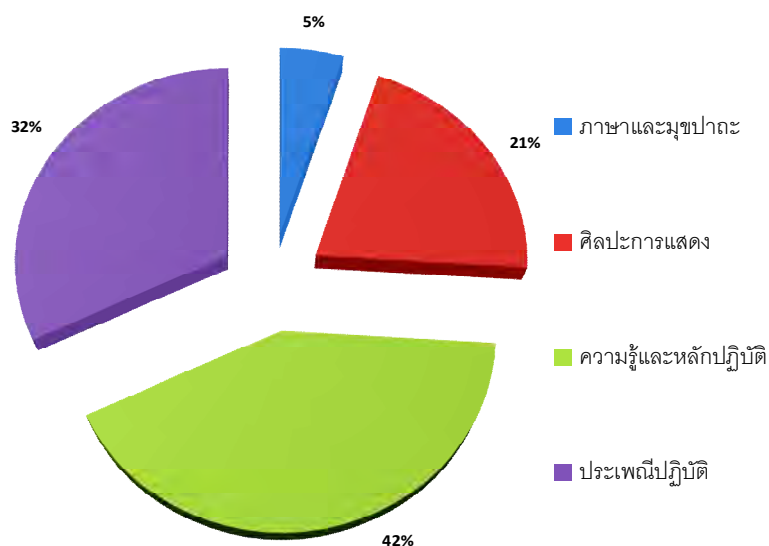
จากการศึกษาข้อมูลในชุมชน สามารถรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีภายในชุมชนวัดโสมนัส โดยจำแนกประเภทของทรัพยากรทางวัฒนธรรม ตามแนวทางที่ได้เสนอโดยองค์การยูเนสโกเป็น 2 ประเภท คือ ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Resource) และทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Resource) ดังนี้

5.2.1 ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Resource)

ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ประกอบด้วย 1. ภาษาและมุขปาถะ 2. ศิลปะการแสดง 3. ความรู้และหลักปฏิบัติ 4. หัตถกรรม และ 5. ประเพณีปฏิบัติ การเก็บรวบรวมข้อมูลในชุมชนด้านทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ในชุมชนวัดโสมมณีส พบว่า ภาษาและมุขปาถะ ได้แก่ คำกลอนในหลักศิลาจารึก ที่สอนเรื่องคติธรรม เป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ที่มีอยู่ในชุมชนน้อยที่สุด คิดเป็น 5% ของทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ทั้งหมดของชุมชน และมีข้อมูลวัฒนธรรมด้านความรู้และหลักทฤษฎีปฏิบัติ ได้แก่ ความรู้ด้านวิปัสสนากรรมฐาน ความรู้ด้านปรัชญา เป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีอยู่มากที่สุดในชุมชน คิดเป็น 42% ซึ่งรวมถึงแนวความคิดที่แฝงไว้ในงานจิตรกรรมฝาผนัง ภายในพระวิหาร พระเจดีย์ และในสถานที่ต่าง ๆ โดยรอบ โดยสามารถแสดงเป็นแผนภาพข้อมูลได้ ดังนี้

ภาพประกอบที่ 5.2

ข้อมูลเปรียบเทียบทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

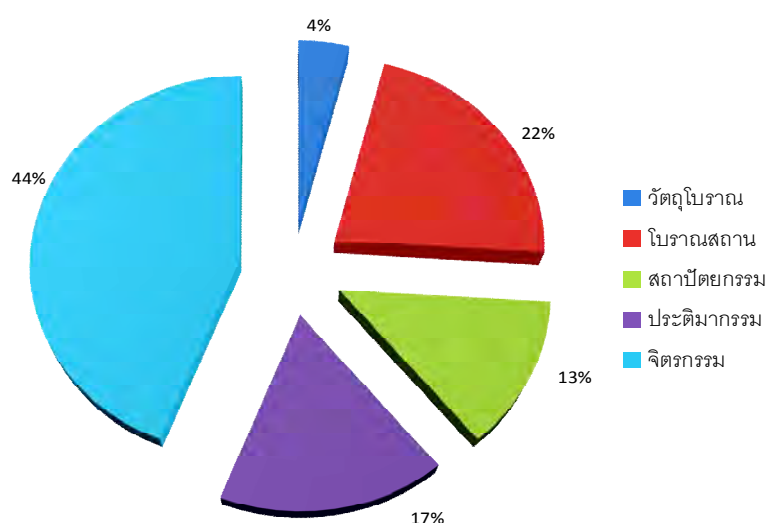
5.2.2 ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Resource)

ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ประกอบด้วย 1. โบราณสถาน 2. โบราณวัตถุ 3. สถาปัตยกรรม 4. ประติมากรรม 5. จิตรกรรม การเก็บรวบรวมข้อมูลในชุมชนพบว่า โบราณวัตถุ เป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ที่มีอยู่ในชุมชนน้อยที่สุด คิดเป็น 4% ของทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ของชุมชน และมีภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระวิหาร เป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนมากที่สุด คิดเป็น 44% ของทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ของชุมชน ซึ่งรวมถึงผลงานชิ้นสำคัญ เช่น ภาพวาดวรรณคดี “อิเหนา” บนฝาผนังพระวิหาร ที่มีอยู่จำนวน 38 ภาพ ภาพ “คติธรรม” บนเสาศระวิหาร มีอยู่จำนวน 12 ภาพ และภาพ “เนื้อที่ห้ามภิกษุฉัน 10 ชนิด” บนประตูด้านใน ของประตูหน้าพระวิหาร มีทั้งสิ้น 11 ภาพ และภาพวาดอื่น ๆ รวมทั้งสิ้น 108 ภาพ ซึ่งสภาพส่วนใหญ่ยังคงมีสภาพสมบูรณ์ มีเพียงสีของภาพที่มีลักษณะจืดจางลงบ้าง คิดเป็นพื้นที่ชำรุดเสียหายร้อยละ 20% ของพื้นที่

นอกจากนี้ ในพื้นที่รอบนอกพระวิหาร ยังมีผลงานประติมากรรม ได้แก่ พระเจดีย์องค์ใหญ่ (เจดีย์ทอง) พระเจดีย์องค์เล็ก (เจดีย์มอญ) ชุ่มประตูปโบสถ์ หอไตร หอกลองและหอระฆัง และกุฏิเก่าแก่ที่มีอายุกว่า 100 ปี ตั้งอยู่โดยรอบวัด ประดับตกแต่งตามลวดลายศิลปะสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผสมกลมกลืนกับศิลปะตะวันตก ล้วนเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่คงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ซึ่งคิดเป็น 17% ของวัฒนธรรมที่จับต้องได้ของชุมชน โดยสามารถสรุปและแสดงเป็นแผนภาพข้อมูลทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ดังภาพประกอบที่ 5.3

ภาพประกอบที่ 5.3

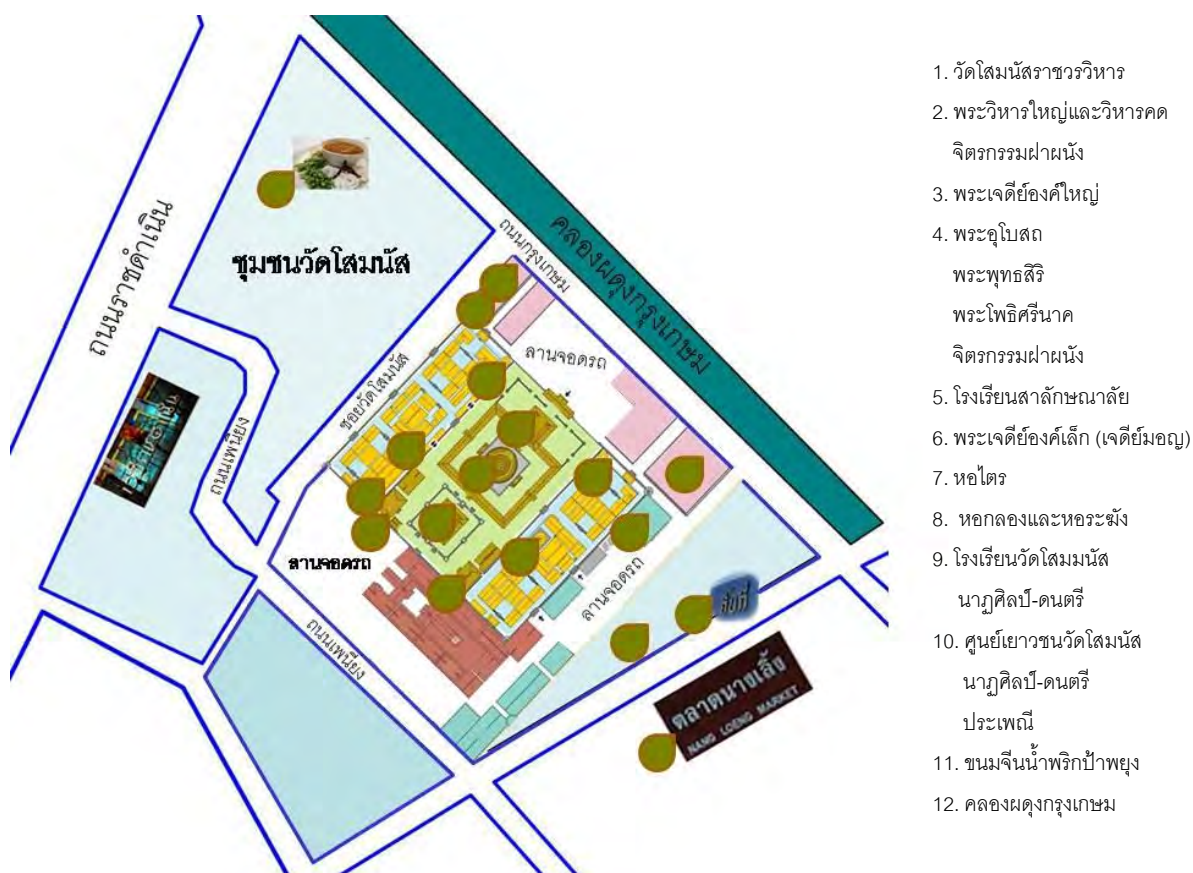
ข้อมูลทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้

จากการรวบรวมข้อมูลด้านวัฒนธรรมในชุมชน ในด้านพื้นที่และแหล่งที่ตั้งของ ทรัพยากรทางวัฒนธรรม ประเภทต่าง ๆ สามารถนำมาสรุปเป็นภาพพื้นที่ทางวัฒนธรรม และ สถานที่ตั้งของแหล่งข้อมูลในพื้นที่ชุมชนวัดโสมนัสได้ ดังนี้

ภาพประกอบที่ 5.4

แผนที่แสดงที่ตั้งของทรัพยากรทางวัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนวัดโสมนัส

ชุมชนวัดโสมนัสมีทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่สำคัญหลายแห่ง เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ ผลงานศิลปะกรรม ศิลปะวัตถุ และวัฒนธรรมประเพณี ที่ควรค่าแก่การศึกษา ทั้งที่เป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังตารางที่ 5.1

ตารางที่ 5.1

ประเภทของทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้

ประเภททรัพยากรวัฒนธรรม แหล่งเรียนรู้	ทรัพยากรวัฒนธรรม ที่จับต้องได้	ทรัพยากรวัฒนธรรม ที่จับต้องไม่ได้
วัดโสมนัส	✓	
พระวิหารใหญ่และวิหารคด	✓	
จิตรกรรมฝาผนัง	✓	✓
พระเจดีย์ทอง	✓	
พระอุโบสถ	✓	
พระพุทธรูป	✓	
พระโพธิ์ศรีนาค	✓	
พระเจดีย์มอญ	✓	
หอไตร	✓	
หอกลองและหอรวงษ์	✓	
ภาษาบาลีอักษรธรรม	✓	✓
ความรู้หลักการปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐาน		✓
หลักธรรมคำสั่งสอนของ พุทธเจ้า	✓	✓
ความเลื่อมสยัศรัทธา		✓
ชุมชน	✓	
ประเพณีปฏิบัติ	✓	✓
ขนมจีนน้ำพริกป่าพยุ่ง	✓	
คลองผดุงกรุงเกษม	✓	✓
ประวัติศาสตร์ชุมชน	✓	
ความสัมพันธ์สามัคคี		✓

ตารางที่ 5.1 (ต่อ)

ประเภทของทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้

ประเภททรัพยากรวัฒนธรรม แหล่งเรียนรู้	ทรัพยากรวัฒนธรรม ที่จับต้องได้	ทรัพยากรวัฒนธรรม ที่จับต้องไม่ได้
โรงเรียน	✓	
หลักสูตรด้านประวัติศาสตร์ชุมชน	✓	✓
หลักสูตรโครงการค่ายพุทธบุตร		✓
หลักสูตรนาฏศิลป์ไทย และดนตรี	✓	✓
ศูนย์เยาวชน	✓	
หลักสูตรนาฏศิลป์ไทย และดนตรี	✓	✓
ศูนย์ศึกษาพุทธศาสนา วันอาทิตย์	✓	
หลักสูตรวิปัสสนากรรมฐาน	✓	✓
หลักสูตรวิชาพุทธศาสนา	✓	✓

5.3 การจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชน

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ตัวแทนชุมชน ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานด้านศิลปวัฒนธรรม ซึ่งเป็นแบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อสอบถามถึงความคิดเห็นในการมีส่วนร่วมในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม และข้อเสนอแนะต่าง ๆ ต่อการดำเนินงานทางศิลปวัฒนธรรมในชุมชน รวมถึงสังเกตการณ์สภาพแวดล้อมของชุมชน และพื้นที่ถ่ายทอดความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชน ผลจากการวิจัยสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

5.3.1 แหล่งเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชน

การวิจัยพบว่า การจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมในชุมชน ได้ดำเนินการภายใต้การกำกับดูแลของหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งมีความสำคัญทางด้านศิลปวัฒนธรรม ประกอบด้วย 4 หน่วยงาน ได้แก่ 1. วัดโสมนัสราชวรวิหาร 2. ศูนย์เผยแพร่พุทธศาสนวันอาทิตย์ 3. ศูนย์

เยาวชนวัดโสมนัส และ 4. โรงเรียนวัดโสมนัส ซึ่งแต่ละหน่วยงานมีกระบวนการจัดการองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมทั้งที่มีอยู่ในองค์กรและชุมชน ดังนี้

5.3.1.1 วัดโสมนัสราชวรวิหาร

วัดโสมนัสเป็นวัดที่มีชื่อเสียงด้านการเผยแผ่พุทธศาสนาตามหลักวิปัสสนากรรมฐานและถือปฏิบัติสืบต่อมาตั้งแต่เจ้าอาวาสองค์แรกจนถึงปัจจุบัน และยังคงปฏิบัติกิจวิปัสสนากรรมฐานอย่างเคร่งครัด จนเป็นที่รู้จักของประชาชนทั่วไป ทำให้พุทธบริษัทจากทั่วโลก เวียนมาบำเพ็ญศีลภาวนาที่วัดจำนวนมาก

พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ) เจ้าอาวาสวัดโสมนัสราชวรวิหาร เป็นพระปกครองที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการความรู้ด้านศาสนา ด้วยเป็นผู้มีความรู้ในหลักธรรมปฏิบัติการวิปัสสนากรรมฐานอย่างแจ่มแจ้ง และเป็นพระนักบริหารงานเผยแผ่พุทธศาสนาที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล ท่านได้สร้างพระครูผู้มีความรู้พร้อมเป็นผู้ถ่ายทอดแนวธรรมปฏิบัติไว้จำนวนมาก พร้อมทั้งได้พัฒนาหลักสูตรกรรมฐานให้มีความเหมาะสมทั้งแก่พระสงฆ์และฆราวาส โดยพัฒนาพื้นที่ภายในวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านศาสนธรรมได้อย่างกว้างขวาง

ภาพประกอบที่ 5.5

การจัดกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรมภายในวัดโสมนัส

ที่มา: ภาพถ่ายจากการสำรวจภาคสนาม 8 พฤศจิกายน 2554

จากการศึกษาพบว่าวัดโสมนัสมีแนวคิดในการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่ภายในวัดอย่างน่าสนใจ ซึ่งเป็นจุดเด่นในการรักษาทรัพยากรทางวัฒนธรรมของชุมชน

ที่สืบเนื่องมาแต่อดีตกาล ทั้งที่ถ่ายทอดโดยตัวบุคคล และการยึดถือธรรมเนียมปฏิบัติ ซึ่งวัด
โสมนัสมีกระบวนการจัดการองค์ความรู้ที่มีอยู่ในวัด สามารถอธิบายได้ ดังนี้

1) องค์ความรู้ด้านหลักธรรมคำสั่งสอนตามหลักพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น

1. ความรู้ด้านหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา โดยมีเจ้าอาวาสและ
พระสงฆ์ผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการจัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้
แก่พุทธศาสนิกชน

2. ความรู้ด้านหลักวิปัสสนากรรมฐาน โดยมีเจ้าอาวาสและพระธรรมเป็น วิทยากร
ผู้ผ่านการอบรมเป็นผู้ถ่ายทอดให้กับพุทธศาสนิกชนที่มาเข้าร่วมฝึกปฏิบัติ โดยกำหนดเป็น
หลักสูตร

2) กิจกรรมเรียนรู้ที่ยังคงจัดอย่างต่อเนื่อง ในด้านหลักธรรมคำสั่งสอนตามหลัก
พระพุทธศาสนา และความรู้ด้านหลักวิปัสสนากรรมฐาน เช่น การเทศนาข้ามคืนในวันวิสาขบูชา
วันมาฆบูชา และเชิญชวนพุทธศาสนิกชนร่วมตักบาตรทำบุญทุกวันพระ นอกจากนี้ ยังมีการฝึก
วิปัสสนากรรมฐานอย่างต่อเนื่องให้แก่ประชาชนในชุมชน และประชาชนทั่วไป และร่วมมือกับ
องค์กรต่าง ๆ และจัดหลักสูตรที่เหมาะสมต่อการฝึกวิปัสสนากรรมฐาน ให้แก่บุคคลที่สนใจด้วย

3) วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ วัดโสมนัสมีวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่ในวัด
โดยถ่ายทอดสู่บุคลากรทั้งภายในและภายนอก โดยการพัฒนาบุคลากรทางศาสนา พระสงฆ์ทุกรูป
ก่อนที่จะไปสอนผู้อื่นได้นั้น ตนเองต้องมีความรู้และความประพฤติถูกต้องตามหลักธรรมวินัยก่อน
ซึ่งเจ้าอาวาสเน้นย้ำเป็นพิเศษเรื่องการส่งเสริมสนับสนุนให้พระภิกษุสามเณรทุกรูปในวัดให้
มีความรู้ทั้งทางด้านนักธรรมบาลี และความรู้สามัญทางโลกอย่างเพียงพอ ดังนั้นพระภิกษุ
สามเณรในวัดนี้มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมสูง โดยมีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบตาม
ความสามารถและความถนัด ของพระภิกษุสามเณร นอกจากนี้สำหรับผู้ที่อาศัยอยู่ในวัด เช่น
เด็กวัด ก็มีการกวาดขันดูแลให้ไหว้พระสวดมนต์ทุกวันอาทิตย์ และให้ฝึกหัดทำสมาธิบ้างในบาง
โอกาส

นอกจากนี้ วัดโสมนัสยังมีการนำสื่อเทคโนโลยีเข้ามามีส่วนช่วยในการเผยแพร่
ประชาสัมพันธ์การจัดกิจกรรม เช่น การผลิตสื่อการเรียนการสอนการวิปัสสนากรรมฐาน ใน
รูปแบบสื่อต่าง ๆ เช่น หนังสือ คู่มือปฏิบัติ และสื่อวีดิโอ

จากการศึกษาพบว่าปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินกิจกรรมข้างต้นคือ วัดโสมนัสราชวรวิหารยังขาดการสนับสนุนในการเผยแพร่ข่าวสาร การผลิตสื่อประชาสัมพันธ์ และการได้รับความร่วมมือจากชุมชนในการทำกิจกรรมน้อย ซึ่งสามารถสรุปและอธิบาย ได้ดังตารางที่ 5.2

ตารางที่ 5.2

การจัดการองค์ความรู้ที่มีอยู่ภายในวัดโสมนัสราชวรวิหาร

องค์ความรู้	กิจกรรมเรียนรู้	วิธีการถ่ายทอด	ปัญหาอุปสรรค
1. หลักธรรมคำสั่งสอนตามหลักศาสนาพุทธ <u>ผู้รับผิดชอบดูแล</u> 1. เจ้าอาวาส 2. พระสงฆ์	- การเทศนาข้ามคืนในวันสำคัญทางพุทธศาสนา - เชิญชวนพุทธศาสนิกชนร่วมตักบาตรทำบุญทุกวันพระ และวันสำคัญทางพุทธศาสนา	- สร้างพระครูผู้มีความรู้อย่างลึกซึ้งในหลักธรรมคำสั่งสอน - สร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดกิจกรรมตามโอกาสต่าง ๆ	- ขาดการสนับสนุนในการเผยแพร่ข่าวสาร - ชุมชนยังมีส่วนร่วมน้อยเกินไป
2. หลักวิปัสสนากรรมฐาน <u>ผู้รับผิดชอบดูแล</u> 1. เจ้าอาวาส 2. พระธรรม-วิทยากรผู้ผ่านการอบรม	- การฝึกวิปัสสนากรรมฐานอย่างต่อเนื่องแก่ประชาชน ในชุมชนและประชาชนทั่วไป - การประชาสัมพันธ์เชิญชวนผู้สนใจ - วัดร่วมมือกับองค์กรต่างๆ จัดหลักสูตรที่เหมาะสมต่อการฝึกวิปัสสนากรรมฐาน ให้แก่บุคลากร	- สร้างพระครูผู้เชี่ยวชาญในหลักวิธีการ มอบหมายกำหนดหน้าที่ และเป็นต้นแบบในการฝึกปฏิบัติ - ปรับปรุงภูมิทัศน์ภายในวัดให้เอื้ออำนวยต่อการดำเนินกิจกรรม - จัดทำคู่มือ หลักสูตรการเรียนการสอน ในรูปแบบสื่อต่างๆ เช่น หนังสือ สื่อวีดีโอ และพัฒนาเว็บไซต์ เผยแพร่ประชาสัมพันธ์	- ขาดงบประมาณสนับสนุนในการเผยแพร่ข่าวสารและการผลิตสื่อ

จากข้อมูลข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า วัดโสมนัสมีการจัดการองค์ความรู้ที่มีอยู่เป็น
 อย่างดี มีการกำหนดหน้าที่ผู้รับผิดชอบส่วนงานต่าง ๆ อย่างชัดเจน พระสงฆ์และผู้นำศาสนาเป็น
 ผู้มีความรู้ลึกซึ้งในเรื่องหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และหลักวิธีการวิปัสสนากรรมฐาน
 โดยมีการบูรณาการวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ โดยพัฒนาวิธีการเรียนการสอน และพัฒนาพื้นที่
 แหล่งเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ พร้อมทั้งมีการจัดเก็บรวบรวมองค์ความรู้ไว้ได้อย่างมีระบบ นับเป็น
 ต้นแบบของชุมชนในการจัดการความรู้ที่มีในพื้นที่ได้เป็นอย่างดี

จากผลการวิจัยได้ชี้ให้เห็นถึงโอกาส และช่องทางการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ ใน
 คุณค่าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ภายในวัด โดยวัดเป็นเสมือนแหล่งข้อมูลที่พร้อมจะ
 ถ่ายทอดสู่ชุมชนและสังคมรอบข้าง ทั้งนี้ จะต้องมีการจัดการองค์ความรู้ต่าง ๆ อย่างเข้าใจและ
 เชื่อมโยงความสัมพันธ์ในหน้าที่ของหน่วยงานต่าง ๆ ในชุมชนทุกหน่วยงาน ซึ่งจะทำให้การมีส่วน
 ร่วมของชุมชนในการดำเนินงานด้านศิลปวัฒนธรรม เกิดประสิทธิผลและเป็นองค์รวมอย่างแท้จริง

5.3.1.2 ศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส

ศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส มีบทบาทหน้าที่โดยตรงในการพัฒนาเยาวชนในด้านร่างกาย
 สติปัญญาและสังคม รวมไปถึงการส่งเสริม สนับสนุน การอนุรักษ์ สืบทอดศิลปวัฒนธรรม การ
 ทำงานร่วมกับชุมชน ในการจัดกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรมนั้น นับเป็นสิ่งสำคัญของความรู้ด้าน
 ศิลปวัฒนธรรม แต่ทั้งนี้ กระบวนการทำงานของศูนย์เยาวชน ปัจจุบันยังขาดความร่วมมือกับ
 ชุมชนในระดับที่กว้างขึ้น เช่น การนำข้อมูลด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชนมาใช้ในการจัดการเรียน
 การสอน การให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่จัดขึ้น ซึ่งผู้นำชุมชนให้ความคิดเห็นในเรื่องนี้ว่า

“งานศิลปวัฒนธรรมบางอย่างซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ควรได้รับการ
 ส่งเสริมและถ่ายทอดสู่เยาวชนด้วย เช่น องค์ความรู้ในประเพณีวันสงกรานต์
 ประเพณีลอยกระทง และงานหัตถศิลป์ต่าง ๆ รวมทั้ง ควรศึกษา รวบรวมความรู้
 ด้านศิลปวัฒนธรรมที่มีในชุมชน เพื่อจัดเก็บและนำมาเป็นข้อมูลในการเผยแพร่
 ต่อไป” (นางรุ่งนภา ชัยวัฒนพงศ์, สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2554)

ปัจจุบันศูนย์เยาวชนวัดโสมนัสมีบุคลากรรวม จำนวน 9 คน ประกอบด้วย หัวหน้า
 ศูนย์ฯ 1 คน ผู้นำกิจกรรม 3 คน อาสาสมัคร 3 คน และนักการภารโรง 2 คน ทั้งนี้ การศึกษาถึง
 บทบาทของศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส ในการจัดการองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมพบว่า ศูนย์แห่งนี้

มีนโยบายมุ่งเน้นการส่งเสริมด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรมเชิงสังคมเป็นหลัก โดยมีกลุ่มเป้าหมาย คือ เด็กและเยาวชนในชุมชน และประชาชนทั่วไป โดยการมีส่วนร่วมขององค์กรต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งการจัดการองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมของศูนย์เยาวชนวัดโสมนัสมี 2 ด้าน คือ

1) องค์ความรู้ด้านศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณี โดยมีครูผู้นำกิจกรรม และอาสาสมัครเยาวชนเป็นผู้รับผิดชอบด้านการจัดกิจกรรมด้านประเพณีและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย วันสงกรานต์ วันลอยกระทง วันอาสาฬหบูชา และกิจกรรมแห่เทียนพรรษา ในวันวิสาขบูชา

2) องค์ความรู้ด้านนาฏศิลป์ไทย การฟ้อนรำ ดนตรีไทย และศิลปะการแสดง โดยจัดให้มีผู้นำกิจกรรมที่มีความสามารถเฉพาะด้านคอยดูแล ฝึกซ้อม สอนทักษะวิชานาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์สากล รวมทั้งกิจกรรมเข้าจังหวะ โดยใช้แผ่นเพลง และภาพประกอบเป็นสื่อในการเรียนการสอน

ภาพประกอบที่ 5.6

การจัดกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรมของศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส

ที่มา: ภาพถ่ายจากการสำรวจภาคสนาม 8 พฤศจิกายน 2554

ศูนย์เยาวชนวัดโสมนัสมีวิธีการถ่ายทอดความรู้ โดยพัฒนาครูผู้นำกิจกรรมให้มีความรู้ความสามารถ ด้านศิลปะการแสดงในรูปแบบอื่น ๆ มากยิ่งขึ้น และสร้างผู้นำเยาวชน เพื่อเป็นอาสาสมัครในการเป็นผู้ช่วยครู อีกทั้งมีการใช้สื่อชนิดต่าง ๆ ช่วยในวิธีการเรียนการสอนแต่ละกิจกรรม ให้สอดคล้องต่อความต้องการของเยาวชน นอกจากนี้ ยังมีการจัดแสดงผลงานของผู้ผ่าน

การเรียนในโอกาสและสถานที่ต่าง ๆ เช่น วัด โรงเรียน ชุมชน ในเทศกาลงานประเพณี เพื่อเป็นการพัฒนาผลงานของเยาวชน รวมไปถึงเผยแพร่ผลงานต่อสาธารณชน เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ชื่อเสียง ชุมชน เช่น การประกวดแข่งขัน เป็นต้น

ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่าปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินกิจกรรมของศูนย์เยาวชน คือ ขาดการสนับสนุนในการจัดกิจกรรมข้างต้น ขาดเทคโนโลยีและสื่อที่เข้ามาช่วยในการเรียนการสอน และข้อจำกัดด้านสถานที่ในการเรียนการสอน ขาดการส่งเสริมให้เกิดการเผยแพร่ในระดับที่กว้างขึ้น และชุมชนยังมีส่วนร่วมในการทำและส่งเสริมกิจกรรมดังกล่าวน้อยเกินไปซึ่งสามารถสรุปและอธิบายได้ดังตารางที่ 5.3

ตารางที่ 5.3

การจัดการองค์ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส

องค์ความรู้	กิจกรรมเรียนรู้	วิธีการถ่ายทอด	ปัญหาอุปสรรค
ด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี	- การฝึกอบรมด้าน นาฏศิลป์ไทย การฟ้อนรำ ดนตรี และศิลปะการแสดง - กิจกรรมด้านประเพณี เช่น วันลอยกระทง วันสงกรานต์	- การอบรมโดยครูผู้นำ กิจกรรม - การอบรมโดยใช้สื่อการเรียนการสอน เช่น แผ่น เพลง ภาพประกอบ	- งบประมาณไม่เพียงพอ - ขาดการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในการเรียนการสอน
ด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี ผู้รับผิดชอบดูแล 1. ครูผู้นำกิจกรรม 2. อาสาสมัครเยาวชน	- กิจกรรมอบรมตามความสนใจของเยาวชน เช่น อบรม การเต็กรูปแบบต่าง ๆ การทำอาหารไทย โดยจัดกลุ่มอายุ ผู้สนใจตามความเหมาะสม	- พัฒนาครูให้มีความรู้ ความสามารถ ด้าน ศิลปะการแสดงรูปแบบอื่น ๆ มากยิ่งขึ้น เพื่อให้เป็นผู้ถ่ายทอดได้	- งบประมาณไม่เพียงพอ - ขาดเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการเรียนการสอน

ตารางที่ 5.3 (ต่อ)

การจัดการองค์ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส

องค์ความรู้	กิจกรรมเรียนรู้	วิธีการถ่ายทอด	ปัญหาอุปสรรค
2. อาสาสมัครเยาวชน 3. ภูมิปัญญาชุมชน	- จัดแสดงผลงานของผู้ผ่าน การอบรมในโอกาส และ สถานที่ต่าง ๆ เช่น วัด โรงเรียน ชุมชน ในเทศกาล งานประเพณี เพื่อเป็นการ พัฒนาผลงานของเยาวชน - เผยแพร่ผลงานต่อ สาธารณชน เพื่อเป็นการ ประชาสัมพันธ์ชื่อเสียง ชุมชน เช่น การประกวดแข่ง ขัน ฯลฯ	- ใช้สื่อชนิดต่าง ๆ ช่วย ในการอบรม ให้ สอดคล้องต่อความ ต้องการของเยาวชน - สร้างผู้นำเยาวชน เพื่อ เป็นอาสาสมัครช่วย อบรมฯ	- พื้นที่ไม่เอื้ออำนวย เท่าที่ควร - ขาดการส่งเสริมให้เกิด เผยแพร่ในระดับที่กว้าง ขึ้น - ชุมชนยังมีส่วนร่วมใน การดำเนินกิจกรรมน้อย

จากการศึกษาถึงปัจจัยที่เป็นอุปสรรคและข้อจำกัดของศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส พบว่า การประสานงานร่วมกับชุมชนในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ นั้น ยังดำเนินการได้ไม่ทั่วถึงเท่าที่ควร เนื่องจากมีข้อจำกัดด้านบุคลากร ด้านงบประมาณ และด้านสถานที่ บุคลากรประจำศูนย์เป็นผู้ที่มีความรู้ในขั้นพื้นฐานทั่วไปในงานศิลปวัฒนธรรมไทยเป็นอย่างไรดี แต่ยังคงขาดองค์ความรู้ด้านการสื่อสารกับชุมชน และการจัดการวัฒนธรรม ในรูปแบบบูรณาการ เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในการจัดกิจกรรมมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม ผู้นำศูนย์เยาวชนให้ความคิดเห็นว่าการรักษาศิลปวัฒนธรรมที่มีในชุมชน เป็นเรื่องสำคัญ และควรได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วนอย่างจริงจัง ในการจัดกิจกรรมร่วมกัน ดังนั้น การรับฟังความคิดเห็นของชุมชนจะเป็นการแก้ปัญหาที่ตรงจุด และจะเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานของศูนย์ได้เป็นอย่างดี” (นางสุจารี ภูระยับ, สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2554)

ทั้งนี้ หน้าที่ของศูนย์เยาวชนนับว่ามีความสำคัญอย่างมาก ในการพัฒนาและบ่มเพาะ เมล็ดพันธุ์ทางศิลปวัฒนธรรมรุ่นใหม่ ๆ ให้เจริญเติบโตขึ้นและเป็นหัวเรือสำคัญในการรักษา สืบ ทอดเอกลักษณ์ของชุมชนของตนเอง ซึ่งนอกจากการถ่ายทอดความรู้ด้านวิชาการแล้ว การส่งเสริม ให้เยาวชนได้เรียนรู้ในคุณค่าของงานศิลปวัฒนธรรมที่เป็นรากเหง้าของชุมชนนั้น จะเป็นการสร้าง สุนทรียศาสตร์ ทัศนียภาพ และความเข้าใจในตนเอง มีจิตวิญญาณของผู้ที่รักชุมชน และพร้อมดูแล ชุมชนของตนเองได้

ดังนั้นแนวทางการดำเนินงานของศูนย์เยาวชนจึงจำเป็นอย่างยิ่ง ที่ต้องให้ความสำคัญ ต่อความต้องการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นอันดับต้น ในการให้ประชาชนได้ร่วมคิดเห็นต่อกิจกรรมที่ ศูนย์ปฏิบัติ ร่วมคิดงานโครงการด้านศิลปวัฒนธรรม ร่วมจัดกิจกรรม โดยชุมชนต้องมีส่วนร่วมใน การประชาสัมพันธ์ และติดตามประเมินผลด้วย

5.3.1.3 ศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวันอาทิตย์

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้สำหรับเด็กและเยาวชนของศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวัน อาทิตย์มีวัตถุประสงค์ เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาสำหรับเด็กและเยาวชน อีกทั้งพระภิกษุสงฆ์ใน วัดจะได้มีโอกาสบำเพ็ญประโยชน์เพิ่มขึ้น นอกจากการสอนหลักพุทธศาสนาและยังมีการ สอดแทรกวิชาอื่น ๆ อาทิ ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ เพื่อบูรณาการความรู้แก่เยาวชนที่สนใจ มุ่งเน้นการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้เข้าถึงประชาชน และเยาวชนได้อย่างง่าย จากการศึกษพบว่า เด็กและเยาวชนในเขตชุมชนวัดโสมนัส ยังให้ความสนใจเข้าเรียนธรรมวันอาทิตย์เป็นจำนวนน้อย เมื่อเทียบกับปริมาณเด็กและเยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมด้านอื่น ๆ ที่โรงเรียนหรือศูนย์เยาวชนวัด โสมนัสจัดขึ้น

ปัจจุบันเด็กในชุมชนมีอัตราการเกิดคิดเฉลี่ยปีละ 40-50 คนต่อปี ซึ่งที่ผ่านมา มีการ ประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้เด็ก ๆ เข้าเรียนธรรมะอยู่บ้าง แต่ไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควรนัก จาก การศึกษาข้อมูลพบว่า การสร้างแรงกระตุ้นจากผู้ปกครองเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เด็กไม่สนใจ เนื่องจากผู้ปกครองบางรายยังไม่เห็นความสำคัญต่อการเรียนพุทธศาสนา เพราะให้ความเห็นว่า โรงเรียนก็สอนเรื่องนี้ในช่วงโมงเรียนอยู่แล้ว จึงไม่ใช่เรื่องจำเป็น อย่างไรก็ตาม ศูนย์ศึกษาพุทธ ศาสนาวันอาทิตย์มีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เด็กและเยาวชนในชุมชน และเป็นส่วนช่วยในการสืบทอดองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมของชุมชนด้วย ซึ่งศูนย์ศึกษาพุทธ ศาสนาวันอาทิตย์มีการจัดการองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม 2 ด้าน คือ

1) ด้านหลักธรรมคำสั่งสอนตามหลักศาสนาพุทธ โดยมีพระสงฆ์ผู้มีความรู้อย่างลึกซึ้งในหลักพุทธศาสนาเป็นผู้รับผิดชอบด้านการจัดห้องเรียนพุทธศาสนาสำหรับพุทธศาสนิกชน และจัดให้มีการทดสอบความรู้ด้านพุทธศาสนา เช่น การนักษัตรมัจฉาตรี โท เอก และเปรียญธรรมระดับชั้นต่าง ๆ

2) ด้านหลักคุณธรรมจริยธรรม โดยมีพระสงฆ์ผู้มีความรู้และเชี่ยวชาญในแต่ละวิชาเป็นผู้ถ่ายทอดด้านมารยาทไทย การใช้ภาษาไทย และกิจกรรมส่งเสริมความสำนึกความเป็นไทย และความรู้ด้านอื่นๆ เช่น วิชาคณิตศาสตร์ วิชาภาษาต่างประเทศ เป็นต้น โดยจัดให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการศึกษา ค้นคว้า และฝึกปฏิบัติ

ภาพประกอบที่ 5.7

การจัดกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรมของศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวันอาทิตย์

ที่มา: ภาพถ่ายจากการสำรวจภาคสนาม 8 พฤศจิกายน 2554

ศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ยังมีปัญหาและข้อจำกัดในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในหลายด้าน จากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ผู้รับผิดชอบในเรื่องนี้ ให้ความคิดเห็นว่า

“ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินกิจกรรมของศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวันอาทิตย์ คือ การประชาสัมพันธ์ยังไม่ทั่วถึง ขาดการบูรณาการองค์ความรู้ด้าน

อื่น ๆ ที่เกี่ยวกับชุมชน ชุมชนมีส่วนร่วมในการส่งเสริมบุตรหลานน้อยเกินไป อาจเป็นเพราะไม่ได้รับข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ” (พระมหาสุเทพ สุวรรณโณ, สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ 24 ตุลาคม 2554)

จากข้อมูลข้างต้นสามารถอธิบายการจัดการองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมของศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวินอาทิตย์ ได้ดังตารางที่ 5.4

ตารางที่ 5.4

การจัดการองค์ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวินอาทิตย์

องค์ความรู้	กิจกรรมเรียนรู้	วิธีการถ่ายทอด	ปัญหาอุปสรรค
1. หลักธรรม คำสั่งสอนตามหลัก ศาสนาพุทธ ผู้รับผิดชอบดูแล พระธรรม-วิทยากร	- ห้องเรียนพุทธศาสนาวิน อาทิตย์ - การทดสอบความรู้ด้าน พุทธศาสนา นักรธรรมชั้นตรี โท เอก	- โดยพระครูผู้มีความรู้ อย่างลึกซึ้งในหลักพุทธ ศาสนา - การมีส่วนร่วมของชุมชน ในการจัดกิจกรรมตาม โอกาส	- ขาดการ ประชาสัมพันธ์อย่าง ทั่วถึง - ขาดการบูรณาการ องค์ความรู้ด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับชุมชน
2. หลักคุณธรรม จริยธรรม ผู้รับผิดชอบดูแล พระธรรม-วิทยากร	- การฝึกมารยาทไทย - การฝึกใช้ภาษาไทย - การส่งเสริมความรู้ด้าน อื่น ๆ เช่น วิชา คณิตศาสตร์ วิชา ภาษาต่างประเทศ	- ฝึกปฏิบัติโดยพระครูผู้ม ีความรู้ และเชี่ยวชาญในแต่ ละวิชา - ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการ ค้นคว้า และฝึกปฏิบัติ	- ชุมชนมีส่วนร่วมใน การส่งเสริมบุตร หลานน้อยเกินไป

จากข้อมูลเยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมภายในศูนย์เผยแผ่พุทธศาสนาวินอาทิตย์ พบว่ามีเยาวชนจำนวน 20% เท่านั้นที่เข้ามาเรียนพุทธศาสนาในวันดังกล่าว จากการสอบถามผู้แทนเยาวชนผู้เข้าร่วมกิจกรรมให้ความคิดเห็นในเรื่องนี้ว่า

“ผู้ปกครองเป็นผู้กำหนดและชี้แนะให้เข้ามาเรียนเนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่ว่าง ซึ่งในศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวินอาทิตย์ ยังมีหลักสูตรการเรียนการ

สอนด้านภาษาต่างประเทศ วิชาคณิตศาสตร์ และอื่น ๆ ให้เข้ามาศึกษาด้วย สาเหตุที่เยาวชนส่วนใหญ่ไม่เข้าร่วม อาจเป็นเพราะไม่ได้รับข้อมูลข่าวสารการจัด กิจกรรม และผู้ปกครองบางรายไม่ให้การสนับสนุนเท่าที่ควร” (เด็กหญิงสุทธิดา เฮงทรัพย์, สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ 24 ตุลาคม 2554)

พระอาจารย์ให้ความคิดเห็นในเรื่องนี้ว่า ศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวัดอาทิตย์ดำเนินการ ได้เพียงการประกาศแจ้งข่าวสาร บริเวณด้านหน้าศูนย์และแจ้งต่อไปยังโรงเรียนให้ช่วยดำเนินการ เชิญชวนเยาวชนในเขตชุมชนเข้ามาร่วมกิจกรรมเท่านั้น ซึ่งการประชาสัมพันธ์ที่ได้ผลดีจำเป็นต้อง มีการเข้าถึงตัวเยาวชนหรือผู้ปกครองของเยาวชน ซึ่งชุมชนควรมีบทบาทในเรื่องนี้ เช่น การเข้าไป หารือกับผู้ปกครองในแต่ละครอบครัว ตามบัญชีรายชื่อเด็กที่อาศัยอยู่ เพื่อบอกถึงผลประโยชน์ที่จะ ได้รับ ซึ่งการให้ศูนย์ดำเนินการเองอาจเป็นเรื่องยาก เนื่องจากข้อจำกัดด้านสถานภาพการเป็น พระสงฆ์

ในส่วนของความคิดเห็นของผู้ดูแลศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวัดอาทิตย์ มีความคิดเห็น เกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอน กล่าวคือ การเรียนพุทธศาสนาวัดอาทิตย์นอกจาก จะเผยแพร่หลักธรรมคำสั่งสอนตามหลักพุทธศาสนาแก่ผู้เรียนแล้ว ยังสามารถทำให้ผู้ศึกษามี ความรู้ในงานศิลปะ และวัฒนธรรมของชุมชนควบคู่ไปพร้อม ๆ กันได้ แต่ทั้งนี้พระผู้สอนหรือ ครูผู้สอนต้องมีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ชุมชน และประวัติศาสตร์ศิลปะ วัฒนธรรมประเพณี ดั้งเดิมของชุมชนอย่างแท้จริง สำหรับผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวัดอาทิตย์ ให้ความ คิดเห็นในเรื่องนี้ว่า

“หน่วยงานยังขาดบุคลากร ซึ่งอาจเป็นพระสงฆ์หรือฆราวาสที่มีความ สามารถ ในการเข้าถึงชุมชน เข้าถึงประชาชน เพื่อสร้างความสัมพันธ์และ ความเข้าใจอันดีต่อญาติโยม พร้อมทั้งชี้แจงข่าวสารที่วัดจัดขึ้น ซึ่งกิจกรรม บางอย่างเกินขีดจำกัดที่พระสงฆ์ที่พึงปฏิบัติได้” (พระธรรมวิสุทธิกวี, สัมภาษณ์, 25 ตุลาคม 2554)

อย่างไรก็ตาม การเรียนพุทธศาสนาเป็นจุดเริ่มต้นของผู้ใฝ่ดี ประพฤติดี และมีจิต สาธารณะ ซึ่งครอบครัวของเยาวชนต้องให้การสนับสนุนในด้านนี้ ดังนั้น หากมีการกำหนดเนื้อหา ในการเรียนรู้งานศิลปวัฒนธรรมให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เช่น กิจกรรมการเรียนรู้อบรมผ่านผลงาน

จิตรกรรมฝาผนังในพระวิหาร กิจกรรมพุทธวัฒนธรรมแนะนำสถานที่ภายในวัด จุดสำคัญของวัด ก็จะเป็นการสร้างความรู้แก่เยาวชนเกี่ยวกับชุมชนได้อีกทางหนึ่ง

ผลวิจัยยังสามารถสรุปเป็นแนวทาง และข้อเสนอแนะให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการ แก้ไขปัญหาในเรื่องนี้ กล่าวคือ ชุมชนอาจมีการจัดตั้งตัวแทนระหว่างศูนย์กับชุมชน เพื่อเป็น ตัวกลางในการประสานงานระหว่าง วัด บ้าน และศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เพื่อแจ้งข้อมูล ข่าวสาร หรือบอกเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ได้อย่างตรงกัน และเป็นความร่วมมือที่ชุมชนต้องมีส่วนร่วม อย่างจริงจัง อันจะส่งผลให้เด็ก เยาวชน หรือแม้แต่ประชาชนในชุมชนเอง หันมาให้ความสนใจและ เข้ามาใช้บริการกิจกรรมที่จัดมากยิ่งขึ้น

5.3.1.4 โรงเรียนวัดโสมนัส

โรงเรียนวัดโสมนัสเป็นหน่วยงานการศึกษา มีหน้าที่โดยตรงในการถ่ายทอดองค์ความรู้ ด้านศิลปวัฒนธรรมแก่เยาวชน จากการศึกษาพบว่า โรงเรียนโสมนัสมีการกำหนดหลักสูตรด้าน ประวัติศาสตร์ในชั้นเรียน มีการสอดแทรกเนื้อหาประวัติของชุมชนวัดโสมนัสในเนื้อหาวิชา ประวัติศาสตร์ เพื่อให้เยาวชนมีความเข้าใจในประวัติศาสตร์ของโรงเรียน วัด และชุมชน เช่น การ ให้ผู้เรียนได้ชมงานศิลปะในพระวิหาร และอธิบายให้เกิดความเข้าใจในเนื้อหาสาระของภาพ และ ให้ผู้เรียนวิเคราะห์ผลร่วมกัน ทำให้ผู้เรียนเกิดความสนใจและเข้าใจในเนื้อหาภาพอย่างแท้จริง

จากแนวคิดข้างต้นสอดคล้องกับสกล เทพภูบาล(2550) ที่ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของ ประชาชนในการจัดการศึกษาโรงเรียนจอมศรีพิทยาคาร สำนักเขตพื้นที่การศึกษาอุดรธานี ผลการวิจัยพบว่า ประชาชน และชุมชน ต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจการปฏิบัติการ และรับ ผลประโยชน์ด้านการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ของชุมชน โดยมีการประสาน สัมพันธ์ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งการจัดการองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมของโรงเรียนวัดโสมนัส มี ความโดดเด่นด้านการส่งเสริมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นอย่างดี มีวิธีการ และแนวทาง การดำเนินงานต่าง ๆ ในการจัดการองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม 4 ด้าน คือ

1) ด้านศิลปะการแสดง มีอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์และดนตรีไทยเป็น ผู้รับผิดชอบด้านการฝึกสอน และเผยแพร่ เช่น เข้าร่วมการประกวดแข่งขันด้านนาฏศิลป์และ ดนตรีไทย โดยจัดให้มีการเรียนการสอนตามหลักสูตรนาฏศิลป์พื้นฐาน เช่น รำวงมาตรฐาน และ ระบำ 4 ภาค เป็นต้น ส่วนการเรียนการสอนดนตรีไทยจะแบ่งตามประเภทเครื่องดนตรีไทย และ แบ่งตามความถนัดและความสนใจของผู้เรียน

2) กิจกรรมด้านทางศาสนา โดยมีนางกรรจรพรรณ จันทรบวรณิก เป็นอาจารย์ประจำวิชาห้องสมุด เจ้าของโครงการค่ายพุทธบุตร และคณาจารย์ผู้ช่วยเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการจัดกิจกรรม เช่น ครูประจำวิชาสังคม และเจ้าหน้าที่ห้องสมุด โดยจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ฝึกอบรมมารยาทไทย และฝึกอบรมจริยธรรม เป็นต้น

3) กิจกรรมด้านทางประเพณี มีคณาจารย์เป็นผู้รับผิดชอบ เช่น กิจกรรมแห่เทียนพรรษา กิจกรรมวันอาสาฬหบูชา และกิจกรรมวันลอยกระทง เป็นต้น โดยจัดให้มีการทำบุญตักบาตร มีการแห่เทียนเข้าพรรษา และการฟิ่งเทศน์ฟังธรรม

4) กิจกรรมด้านส่งเสริมความรู้ มีอาจารย์วิชาสังคมศึกษาเป็นผู้รับผิดชอบจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ความรู้แก่นักเรียนเกี่ยวกับประวัติของวัดในชุมชน และสิ่งสำคัญที่มีอยู่ในวัด และจัดให้มีการเรียนรู้จากวัดโสมนัสโดยการบอกเล่าเรื่องราวของพระสงฆ์ และมีการทดสอบวัดผลความเข้าใจของนักเรียนผ่านการถามตอบและข้อสอบในชั้นเรียน

ภาพประกอบที่ 5.8

การจัดกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรมของโรงเรียนวัดโสมนัส

ที่มา: ภาพถ่ายจากการสำรวจภาคสนาม 8 พฤศจิกายน 2554

ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่าปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินกิจกรรมข้างต้นของโรงเรียนวัดโสมนัส ยังประสบปัญหาด้านการขาดอุปกรณ์การเรียนเนื่องจากงบประมาณเพื่อจัดโครงการมีอย่างจำกัด และขาดสื่อเทคโนโลยีที่ทันสมัยเพื่อประกอบการเรียนการสอน

จากข้อมูลดังกล่าวสามารถนำมาสรุปแนวทางการจัดการองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมของโรงเรียนวัดโสมนัส ได้ดังตารางที่ 5.5

ตารางที่ 5.5

การจัดการองค์ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของโรงเรียนวัดโสมนัส

องค์ความรู้	กิจกรรมเรียนรู้	วิธีการถ่ายทอด	ปัญหาอุปสรรค
ประวัติศาสตร์ชุมชน ผู้รับผิดชอบดูแล 1. ผู้อำนวยการโรงเรียน 2. ครูประจำวิชา สังคมศาสตร์/นาฏศิลป์ 3. ผู้รู้ด้านประวัติศาสตร์ 4. ผู้ปกครองและเยาวชน	- การเรียน การสอน เนื้อหาประวัติศาสตร์ ชุมชนในรายวิชา สังคมศาสตร์ - การศึกษาจากสถานที่ จริง ในชุมชน เช่น พระ วิหาร พระปราสาท ภาพ จิตรกรรมฝาผนังภายใน วัด และสถานที่สำคัญ ในชุมชน โดยพระ อาจารย์ และผู้รู้ใน ชุมชน - การจัดค่ายพุทธบุตร	- สร้างเว็บไซต์เผยแพร่ พุทธศาสนา ประเพณี และศิลปวัฒนธรรมของ โรงเรียน - จัดทำสื่อการเรียนการ สอนด้านประวัติศาสตร์ ชุมชน - การมีส่วนร่วมของเด็ก นักเรียน เช่น ค่ายพุทธ- บุตร การอบรม การ ประกวดแข่งขันทักษะ ด้านวิชาการ	- อุปสรรคการเรียน ไม่เพียงพอ -งบประมาณเพื่อ จัดโครงการมี อย่างจำกัด -ขาดเทคโนโลยีที่ ทันสมัยเพื่อ ประกอบการเรียน การสอน

สำหรับการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชน โรงเรียนมีการจัดทำสื่อที่ง่ายต่อการจดจำและสร้างความเข้าใจ โดยได้เชิญผู้รู้ในชุมชนมาเป็นวิทยากร ถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ ด้วย จากการวิจัยพบว่า นักเรียนมีความสนใจต่อการเรียนวิชาประวัติศาสตร์เป็นอย่างมาก ซึ่งตัวแทนนักเรียนให้ความคิดเห็นในเรื่องนี้ว่า

“วิธีการเรียนจากผู้รู้จริง และได้เข้าไปศึกษาจากสถานที่จริง เป็นสิ่ง
ที่ทำให้จดจำเรื่องราวต่าง ๆ ได้ง่าย และเป็นวิธีการที่สนุก ได้สาระ และความคิด
สร้างสรรค์ ซึ่งการเรียนรู้ในประวัติศาสตร์ทำให้เกิดความเข้าใจต่อชุมชนที่เราอยู่

เกิดความรักในศิลปวัฒนธรรมของตนเอง และสามารถถ่ายทอดแก่ผู้อื่นได้”
(เด็กหญิงมนทกานต์ อร่ามแสง, สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ 5 พฤศจิกายน 2554)

สำหรับแนวทางการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมที่โรงเรียนได้จัดขึ้น นับเป็นต้นแบบกิจกรรมที่เอื้อต่อการบริหารจัดการงานศิลปวัฒนธรรมในชุมชนอย่างมาก การให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมทั้งในรูปแบบกรรมการสถานศึกษา นับเป็นการมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนและชุมชนอย่างแท้จริง จากทัศนคติของผู้บริหารการศึกษาได้แสดงความคิดเห็นว่า “โรงเรียนมีแนวทางให้ชาวบ้านมาร่วมกิจกรรมของโรงเรียนมากขึ้น ทั้งรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยชุมชนมีอิสระในตัดสินใจเข้าร่วม และสามารถเสนอแนะกิจกรรมร่วมกันได้” (นายบัญญัติ วรรณบุตร, สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2554)

จากข้อมูลข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า โรงเรียนวัดโสมนัสมีกระบวนการจัดการองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชนเป็นอย่างดี มีการกำหนดเป็นหลักสูตรการเรียนการสอน และแผนงานอย่างชัดเจน ครูและเด็กนักเรียนมีการพัฒนารูปแบบกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง โดยบูรณาการพื้นที่และช่วงโอกาสต่าง ๆ อย่างเหมาะสม นับเป็นต้นแบบโรงเรียนที่มีกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมของชุมชนที่เป็นรูปธรรม แต่อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบว่า ข้อจำกัดของการดำเนินงาน ยังขาดการสนับสนุนจากภาคประชาชนในชุมชน และด้านงบประมาณในการจัดกิจกรรม รวมทั้งขาดการรวบรวมข้อมูลของชุมชน เพื่อเป็นแหล่งค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ในรูปแบบที่ทันสมัยมากยิ่งขึ้น

จากผลการวิจัยได้ชี้ให้เห็นถึงโอกาส และช่องทางการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ ในคุณค่าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ภายในชุมชนอย่างต่อเนื่อง และเกิดความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น โดยโรงเรียนจะเป็นเสมือนแหล่งถ่ายทอดองค์ความรู้ที่อยู่ในระบบ สามารถเป็นศูนย์กลางข้อมูลข่าวสาร และแหล่งรวบรวมองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมได้ในอนาคต ทั้งนี้ จะต้องมีการดำเนินการจัดเก็บองค์ความรู้อย่างจริงจังและต่อเนื่อง และโรงเรียนยังเป็นตัวกลางในการประสานความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ในการทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างกัน ซึ่งจะทำให้การดำเนินงานด้านศิลปวัฒนธรรมของชุมชนเกิดผลสัมฤทธิ์อย่างแท้จริง

จากการศึกษาแหล่งเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชนวัดโสมนัส ทั้ง 4 แหล่ง ทำให้ทราบถึงองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมของชุมชนในหลาย ๆ ด้าน เนื่องจากเป็นชุมชนที่ก่อตั้งขึ้นพร้อม ๆ กับวัด บ้าน และผู้คนที่เคยลี้ภัยถิ่นฐานมาจากหลายกลุ่มชน ดังนั้น ชุมชนแห่งนี้จึงมี

เรื่องราวจารึกตามรอยวิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนมากมาย และมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น และในสภาวะการณ์การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม วิถีชีวิต และเขตเมืองหลวงในแต่ละยุคสมัย ได้ก่อให้เกิดทรัพยากรทางศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ที่ทรงคุณค่ามากมาย

ชุมชนวัดโสมนัสจึงให้ความสำคัญในการจัดกิจกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณี และศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ยึดถือสืบทอดเรื่อยมา กิจกรรมที่รู้จักโดยทั่วไป ได้แก่ ประเพณีวันลอยกระทง ประเพณีแห่พระวันสงกรานต์ ประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษา และวันแม่แห่งชาติ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีจัดกิจกรรมเกี่ยวกับดนตรี กีฬา และนาฏศิลป์ ที่มีการถ่ายทอดสู่เยาวชนในชุมชน โดยเน้นผู้เรียนเป็นเด็กและเยาวชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเป็นหลัก

ผลการวิจัยพบว่าชุมชนวัดโสมนัส มีทรัพยากรทางด้านวัฒนธรรมที่หลากหลาย ที่สามารถนำมาส่งเสริม สนับสนุน ให้เกิดการสร้างมูลค่าเพิ่มทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และเอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้คนในชุมชนได้เป็นอย่างดี โดยองค์ประกอบของชุมชน ได้แก่ วัด บ้าน โรงเรียน และองค์กรต่างๆ ในชุมชน เป็นผู้ที่ต้องมีส่วนร่วมในการรักษาวัฒนธรรมของตนเอง ทั้งด้านการให้บริการและรับบริการ เพื่อสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมให้กับชุมชนต่อไป

ชุมชนวัดโสมนัสเป็นชุมชนที่นับว่ามีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม โดยมีผู้นำชุมชน และคณะกรรมการชุมชนเป็นแกนนำในการจัดกิจกรรม นอกจากนี้ชุมชนยังได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานในพื้นที่ ได้แก่ โรงเรียนวัดโสมนัส ศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส ศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวินยาตติย วัดโสมนัส และสำนักงานเขตป้อมปราบศัตรูพ่ายเป็นผู้คอยช่วยเหลืองานด้านวัฒนธรรมร่วมด้วย

สำหรับการจัดงานด้านวัฒนธรรม คณะกรรมการชุมชนจะเป็นผู้ดูแลกิจกรรม ซึ่งจะมีการประชุมวางแผนงานตามวาระงาน โดยกำหนดการประชุมคณะกรรมการชุมชนเป็นประจำทุกเดือน เดือนละ 1 ครั้ง เพื่อร่วมสรุปผลการทำงาน และแจ้งรายละเอียดการทำงานครั้งต่อไป ซึ่งกรรมการให้ความสำคัญและเข้าร่วมประชุมคิดเป็นร้อยละ 80% ส่วนใหญ่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชน ประกอบอาชีพค้าขาย ข้าราชการครู แม่บ้าน และผู้ประกอบการทั่วไป

สมาชิกในชุมชนที่เข้าร่วมประชุมในแต่ละครั้งจะขึ้นอยู่กับความสะดวกของแต่ละคน ซึ่งส่วนมากจะมาเข้าร่วมประชุมครั้งละ 10 – 12 คนขึ้นไป และมาจากหลากหลายอาชีพด้วยกัน อาทิ อาชีพค้าขาย รับจ้างทั่วไป ข้าราชการ และผู้สูงอายุ เป็นต้น ซึ่งประธานชุมชนได้เล่าถึงการประชุมประจำเดือนว่า

“ในแต่ละเดือนจะมีการประชุม เพื่อบอกข่าวจากที่ทางราชการหรือเขตได้แจ้งมา และมารับฟังปัญหาต่าง ๆ ของคนในชุมชน นอกจากนี้ยังมีการประชุมด่วนเมื่อมีเรื่องเร่งด่วน โดยใช้อาคารเรียนโรงเรียนวัดโสมนัส และศูนย์เยาวชน เป็นสถานที่ประชุม และเมื่อประชุมแล้วจะมีการกระจายข่าวสารโดยมีศูนย์ข้อมูล ป้ายประชาสัมพันธ์ เพื่อประชาสัมพันธ์ ให้กับคนในชุมชนได้ทราบ”
(นางพยุง พलगูร, สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน 2554)

นอกจากนี้หากชุมชนมีโครงการที่จะทำหรือจะจัดกิจกรรมอะไรก็ตาม จะมีการสอบถาม ความคิดเห็นจากสมาชิกในชุมชน หรือในบางครั้งก็จะทำประชาคม เพื่อขอความคิดเห็นและความต้องการของประชาชน ซึ่งชาวบ้านให้ความร่วมมือในการเสนอความคิดเห็นและร่วมมือในการปฏิบัติอยู่บ้าง นอกจากนี้ ภายในชุมชนจะมีการบอกข่าวสาร โดยเน้นการบอกปากต่อปาก เพื่อแจ้งข่าวสารอย่างทั่วถึง ทั้งนี้การจัดกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชนจะมีคณะกรรมการเป็นผู้รับผิดชอบโดยมีประธานชุมชนเป็นผู้ดำเนินการหลักและกระจายความรับผิดชอบให้กับคณะกรรมการชุมชนและสมาชิกในชุมชนได้รับรับผิดชอบด้วย

5.3.1.5 สรุปกระบวนการจัดการความรู้ของแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมในชุมชน

จากการวิจัยสามารถนำข้อมูลในด้านการจัดการแหล่งเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม ของแหล่งเรียนรู้ทั้ง 4 แห่ง มาเป็นแนวทางการวิเคราะห์ถึงกระบวนการทำงานขององค์กร ซึ่งมีความสัมพันธ์ในการทำหน้าที่จัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน ทำให้ทราบถึงวิธีการ ขั้นตอน และลักษณะการดำเนินงานรูปแบบต่าง ๆ โดยอธิบายให้เห็นเป็นแนวทางการวิเคราะห์ขั้นตอนต่าง ๆ ดังตารางภาพที่ 5.9

ภาพประกอบที่ 5.9

กระบวนการจัดการความรู้ของแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมในชุมชน

จากภาพความสัมพันธ์ขององค์กรด้านวัฒนธรรมในชุมชนวัดโสมนัส ได้ชี้ให้เห็นถึงความร่วมมือในการดำเนินงานวัฒนธรรมร่วมกัน ซึ่งสถาบันต่าง ๆ มีบทบาทที่ชัดเจนในการจัดการแหล่งเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมที่ตนเองรับผิดชอบ และมีผลเป็นที่ยอมรับของชุมชน จากการศึกษาพบว่า แหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ มีกระบวนการจัดการองค์ความรู้ ดังนี้

1. ด้านการวิเคราะห์สภาพปัญหาของชุมชน แหล่งเรียนรู้ส่วนใหญ่มีการวิเคราะห์สภาพปัญหาทางวัฒนธรรมภายในชุมชน เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดแผนการดำเนินงานและกิจกรรมต่าง ๆ ที่สอดคล้องต่อการแก้ไขปัญหาดังกล่าว

2. ด้านบุคลากร แหล่งเรียนรู้ส่วนใหญ่ มีการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบให้กับบุคลากร ผู้ปฏิบัติงานด้านวัฒนธรรม ทั้งที่ เป็นผู้เชี่ยวชาญ ผู้รู้ และผู้นำภูมิปัญญาในชุมชน โดยมีการพัฒนาบุคลากรด้านวัฒนธรรมอยู่บ้าง ในรูปแบบฝึกอบรมผู้นำเฉพาะด้าน เช่น ผู้นำด้านนาฏศิลป์ไทยร่วมสมัย ด้านเยาวชนต้นแบบ และด้านสังคม แต่ทั้งนี้ ผลการวิจัยพบว่า ผู้รับชอบ

งานด้านวัฒนธรรมในหน่วยงานต่าง ๆ ยังมีจำนวนไม่เพียงพอ และขาดความรู้ความเข้าใจในการใช้ทรัพยากรทางวัฒนธรรม มาสร้างให้เกิดประโยชน์กับชุมชนในมิติอื่น ๆ

3. ด้านเทคโนโลยี แหล่งเรียนรู้ส่วนใหญ่มีการนำเทคโนโลยีมาใช้ ในการดำเนินกิจกรรมด้านต่าง ๆ เช่น การผลิตสื่อการเรียนการสอน การประชาสัมพันธ์ และการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารผ่านระบบอินเทอร์เน็ต แต่ทั้งนี้ผลการวิจัยพบว่าแหล่งเรียนรู้ส่วนใหญ่ยังขาดการใช้เทคโนโลยีมาช่วยในการจัดเก็บข้อมูลด้านวัฒนธรรมที่มีอยู่ และการเผยแพร่ข้อมูลในรูปแบบต่างๆ

4. ด้านกระบวนการทำงาน และขั้นตอนดำเนินกิจกรรม จากการศึกษาพบว่า แหล่งเรียนรู้ มีจัดการองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม ผ่านรูปแบบกิจกรรมต่าง ๆ เช่น กิจกรรมประเพณีวัฒนธรรม กิจกรรมทางศิลปะการแสดง กิจกรรมศาสนา โดยมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหลัก และสนับสนุนโดยแหล่งเรียนรู้ ทั้ง 4 แหล่ง แต่ทั้งนี้ ผลการวิจัยพบว่า ในขั้นตอนการดำเนินงานยังขาดความร่วมมือจากชุมชนอย่างจริงจัง ทำให้กิจกรรมด้านวัฒนธรรมบางอย่างไม่บรรลุวัตถุประสงค์เท่าที่ควร

5.3.2 กิจกรรมการเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมภายในชุมชน

ชุมชนวัดโสมนัส มีการจัดกิจกรรมด้านสังคมและวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง นอกจากการดูแลเรื่องสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน การใส่ใจสุขภาพของผู้คน มีการตรวจสุขภาพและให้คำแนะนำด้านสุขภาพแก่ชาวบ้านเป็นประจำทุกปีแล้ว ชุมชนยังร่วมกันจัดงานด้านศิลปวัฒนธรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ เช่น ประเพณีลอยกระทง แห่เทียนเข้าพรรษา การทำบุญหมู่บ้าน และกิจกรรมการฝึกอาชีพ เช่น การนวดแผนไทย การปรุงอาหาร เป็นต้น ดังปรากฏตามตารางกิจกรรมที่ชุมชนร่วมกันจัดขึ้น ดังตารางที่ 5.6

ตารางที่ 5.6

กิจกรรมการเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมภายในชุมชนวัดโสมนัส

กิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรม	ลักษณะกิจกรรม	ผู้รับผิดชอบ
1. กิจกรรมเนื่องในวันสำคัญต่าง ๆ	1.1 วันปีใหม่ 1.2 วันเด็ก 1.3 วันสงกรานต์ 1.4 วันลอยกระทง	ศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส ศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส ศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส ศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส
2. กิจกรรมส่งเสริมสุขภาพ	2.1 การตรวจสุขภาพคนในชุมชน 2.2 การเต้นออกกำลังกายตอนเย็น	อาสาสมัครสาธารณสุข ศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส
3. กิจกรรมเนื่องในวันสำคัญทางศาสนา	3.1 วันมาฆบูชา 3.2 วันวิสาขบูชา 3.3 วันอาสาฬหบูชา 3.4 วันเข้าพรรษา 3.5 วันออกพรรษา	วัดโสมนัสราชวรวิหาร วัดโสมนัสราชวรวิหาร วัดโสมนัสราชวรวิหาร ชุมชน/วัด/โรงเรียน/ศูนย์ ชุมชน/วัด/โรงเรียน/ศูนย์
4. กิจกรรมส่งเสริมการศึกษา	4.1 การอบรมภาษาอังกฤษ 4.2 การอบรมมัคคุเทศก์และ ยุวมัคคุเทศก์ 4.3 ค่ายพุทธบุตร	โรงเรียนวัดโสมนัส โรงเรียนวัดโสมนัส โรงเรียนวัดโสมนัส
5. ประเพณีต่าง ๆ	5.1 การทอดกฐิน 5.2 ประเพณีแข่งเรือ	วัดโสมนัสราชวรวิหาร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย

จากการวิจัยพบว่า ชุมชนวัดโสมนัสได้ให้ความสำคัญในการจัดกิจกรรมส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของชุมชนเป็นอันดับต้น ทั้งในด้านการอนุรักษ์ สืบสาน และเผยแพร่องค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมแก่กลุ่มเยาวชน ประชาชนในชุมชนและประชาชนทั่วไป โดยมีการประสานความร่วมมือจากแหล่งเรียนรู้และหน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ เพื่อรับผิดชอบจัดกิจกรรมด้านวัฒนธรรมร่วมกัน

จากการสัมภาษณ์ตัวแทนชุมชนในประเด็นการมีส่วนร่วมจัดกิจกรรมด้านวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในชุมชน ทำให้ทราบว่ามิกิจกรรมด้านวัฒนธรรมที่ยังคงจัดขึ้นอย่างต่อเนื่องถึงปัจจุบัน มีรายละเอียดดังตารางที่ 5.7

ตารางที่ 5.7

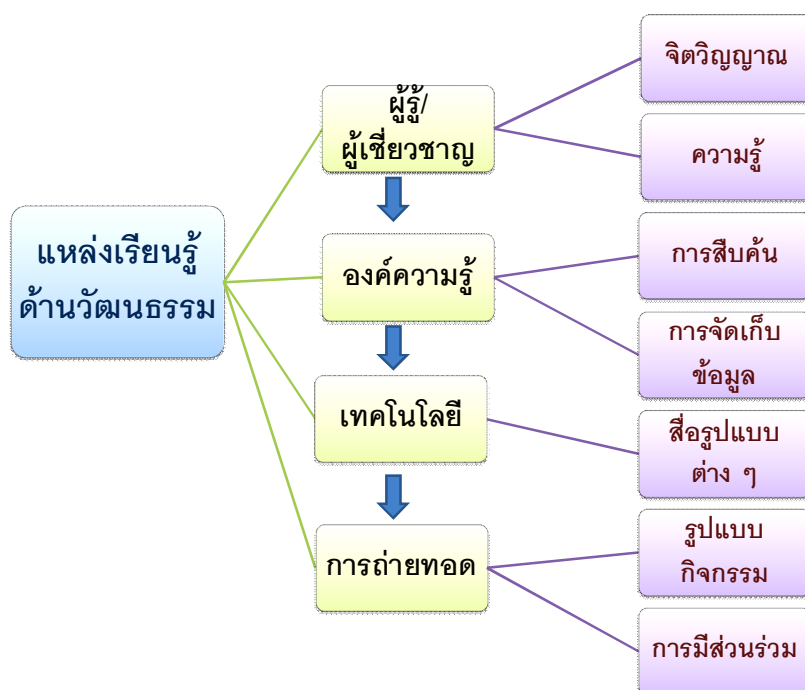
กิจกรรมทางวัฒนธรรมของชุมชนที่ยังดำเนินการในปัจจุบัน

ประเภทกิจกรรม	สถานที่จัดกิจกรรม	หน่วยงานผู้รับผิดชอบ
กิจกรรมทางศาสนา		
การฝึกวิปัสสนากรรมฐาน	วัดโสมนัสราชวรวิหาร	วัดโสมนัสราชวรวิหาร
กิจกรรมเทศมหาชาติ	วัดโสมนัสราชวรวิหาร	วัดโสมนัสราชวรวิหาร
กิจกรรมค่ายพุทธบุตร	โรงเรียนวัดโสมนัส	วัด/โรงเรียน
กิจกรรมพุทธศาสนาวินิจฉัย	โรงเรียนวัดโสมนัส	วัดโสมนัส/โรงเรียน
กิจกรรมด้านประเพณี		
ประเพณีสงกรานต์	ศูนย์เยาวชน	ชุมชน/วัด/โรงเรียน/ศูนย์เยาวชน
การแห่เทียนพรรษา	วัดโสมนัสราชวรวิหาร	ชุมชน/วัด/โรงเรียน/ศูนย์เยาวชน
ประเพณีลอยกระทง	คลองผดุงกรุงเกษม	ชุมชน/โรงเรียน/ศูนย์เยาวชน
ประเพณีวันอาสาฬหบูชา	วัดโสมนัสราชวรวิหาร	ชุมชน/วัด/โรงเรียน/ศูนย์เยาวชน
การทำบุญชุมชน	ชุมชน	ชุมชน
กิจกรรมด้านศิลปะการแสดง		
กิจกรรมฝึกสอนด้านดนตรีไทย นาฏศิลป์	ศูนย์เยาวชน/โรงเรียน	ศูนย์เยาวชน/โรงเรียน
กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมไทย		
การทำอาหารไทย	บ้านประธานชุมชน นางพยุ่ง พลาญกุล	ชุมชนวัดโสมนัส
การสอนทำอาหารไทย	โรงเรียนวัดโสมนัส	ศูนย์เยาวชน/โรงเรียน
กิจกรรมเรียนรู้โคลงสุภาพ	วัดโสมนัสราชวรวิหาร	วัด/โรงเรียน
กิจกรรมเรียนรู้ประวัติศาสตร์ “ชุมชนของเรา”	วัดโสมนัส/ชุมชน	โรงเรียน/ชุมชน

จากการวิจัยพบว่า กิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชนที่จัดขึ้น ล้วนเป็นความร่วมมือของทุกหน่วยงาน ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในบทบาทหน้าที่รับผิดชอบ จากการศึกษาค้นคว้าพบว่ แหล่งเรียนรู้ในชุมชน มีการประสานความร่วมมือกัน โดยเน้นการมีส่วนร่วมประชาสัมพันธักิจกรรมเป็นหลัก พร้อมทั้งร่วมจัดกิจกรรมในโอกาสเดียวกันเสมอ โดยในบางกิจกรรมจัดรวมในพื้นที่เดียวกัน และบางกิจกรรมต่างฝ่ายต่างจัดแยกส่วนกันอย่างชัดเจน ซึ่งกระบวนการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ สามารถสรุป และอธิบายได้ดังตารางภาพที่ 5.10

ภาพที่ 5.10

กระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมภายในชุมชน

จากการศึกษากระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชนร่วมกัน เช่น แหล่งเรียนรู้ ทรัพยากรทางวัฒนธรรม ผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในชุมชน โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดในรูปแบบกิจกรรม ผ่านเครื่องมือและเทคโนโลยี โดยอาศัยความร่วมมือของชุมชนเป็นสำคัญ

ทั้งนี้เมื่อศึกษากิจกรรมที่ประชาชนสนใจและเข้าร่วมมากที่สุด คือ ประเพณีการแห่เทียนพรรษา รองลงมาได้แก่การทำบุญชุมชน ประเพณีวันสงกรานต์ และประเพณีลอยกระทงตามลำดับอย่างไรก็ตาม จากการวิจัยยังพบว่า จำนวนประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมต่าง ๆ

ที่ชุมชนเป็นผู้จัดขึ้น ยังมีจำนวนน้อยมาก เมื่อเทียบกับจำนวนประชากรที่มีอยู่ ซึ่งกรรมการชุมชน ได้ให้ความเห็นในเรื่องนี้ว่า

“อาจเป็นเพราะประชาชนยังขาดความรักในชุมชน ไม่รู้จักรากเหง้าของตนเอง บางคนย้ายมาจากที่อื่นอาจไม่คุ้นชินกับสิ่งแวดล้อมที่เป็นอยู่ ไม่รู้ถึงขนบธรรมเนียมประเพณีในชุมชน รวมทั้งการดำเนินชีวิตของแต่ละครัวเรือนก็เริ่มมีความเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพเศรษฐกิจ สังคมเมือง มากยิ่งขึ้น ความใส่ใจในงานสังคม งานศิลปวัฒนธรรมจึงลดน้อยลงด้วย” (นางดวงใจ ผาจิตรกาน, สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน 2554)

จากการวิจัยพบว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมต่อกิจกรรมน้อยลง คือ สภาพการณ์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคมของชุมชน ที่มีการเปลี่ยนแปลงไป เนื่องด้วยชุมชนวัดโสมนัสเป็นชุมชนแออัด มีประชากรอาศัยอยู่จำนวนมาก และอยู่ในช่วงหลายระดับวัย หลากหลายอาชีพ และมีการโยกย้ายของกลุ่มประชากรอยู่บ่อยครั้ง ทำให้สมาชิกในชุมชนบางส่วนขาดความรู้ความเข้าใจในวัฒนธรรมของชุมชน ส่งผลต่อความร่วมมือในการจัดกิจกรรมบางอย่างลดน้อยลงด้วย

สำหรับแนวทางการแก้ไขปัญหาในเรื่องนี้ ผู้นำชุมชนให้ความคิดเห็นเห็นว่า ควรมีการส่งเสริมปลูกจิตสำนึกในความรักชุมชน รักที่อยู่อาศัย และรักในวัฒนธรรมของสถานที่ที่อยู่ โดยจัดกิจกรรมเสริมสร้างความสามัคคีให้คนในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ โดยหน่วยงานรัฐ อาจเป็นผู้สนับสนุนด้านงบประมาณ และมีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบการทำงานให้คณะกรรมการชุมชนตามความเหมาะสม และให้สมาชิกในชุมชนได้ร่วมแสดงความคิดเห็นอย่างแท้จริง

5.3.3 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม

5.3.3.1 ปัจจัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน

จากการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนและองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน ต่อการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม ประกอบด้วยปัจจัยหลายด้าน ที่ทำให้เกิดความร่วมมือของทุกภาคส่วนในชุมชน และเกิดการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของ สุชาติา จักรพิสุทธ์ (2547, น. 18) ที่ได้ศึกษาเรื่องชุมชนกับการมีส่วนร่วมจัดการศึกษา สามารถสรุปได้ดังนี้

1. ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนมาเป็นเวลานาน ส่วนใหญ่มีความรักและภูมิใจในวัฒนธรรมของตนมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน และพร้อมจะให้ความร่วมมือหากมีการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมหากมีการฟื้นฟูศิลปะ ประเพณี และวัฒนธรรมที่เคยมีในอดีต เพราะเห็นว่าจะก่อให้เกิดภาพลักษณ์ที่ดีต่อสายตาผู้อื่น ชาวบ้านก็จะเกิดความภาคภูมิใจในความเป็นชุมชนมากยิ่งขึ้น คนภายนอกก็จะให้ความสนใจมากขึ้นเช่นกัน ชุมชนมีจุดเด่น คือ วัด และกิจกรรมด้านวัฒนธรรมที่ชุมชนจัดมาโดยตลอด จากแนวคิดดังกล่าวสามารถสรุปสาระสำคัญได้ว่า ประชาชนในชุมชนจะมีความภาคภูมิใจในตนเอง หากมีการร่วมมือกับหน่วยงานในชุมชนเพื่อฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมที่มีให้กลับคืนมาจะเป็นสิ่งที่ดี ดังที่ตัวแทนชุมชนได้แสดงความคิดเห็นไว้ว่า

“หากมีการร่วมฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมประเพณี ที่เคยจัดมาแต่อดีต ให้ดูยิ่งใหญ่ สวยงามเหมือนเดิม โดยความร่วมมือของประชาชนทุกหน่วยงาน และทุกครัวเรือน จะทำให้ชุมชนเกิดความสามัคคี และมีความเข้มแข็งในการรักษาวัฒนธรรม รวมถึงเกิดความเข้มแข็งในด้านอื่น ๆ ตามมาด้วย” (นางวิณา, สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน 2554)

จากผลการวิจัยชี้ให้เห็นแนวความคิด อันนำไปสู่การมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมด้านวัฒนธรรมของประชาชนในชุมชนวัดโสมนัส จากความภาคภูมิใจของคนในชุมชนย่อมส่งผลต่อการให้ร่วมมือรักษา ส่งเสริม และพัฒนาศิลปวัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของโคเฮนและฮอฟ (1981) ที่กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของบุคคลหรือชุมชนมีส่วนเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจและลงมือปฏิบัติตามสิ่งที่ได้ตัดสินใจร่วมกัน ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วม เป็นวิธีการจัดการความรู้ด้านวัฒนธรรมที่มีในชุมชนอย่างแท้จริง ความร่วมมือดังกล่าวจะเกิดขึ้นเมื่อประชาชนเกิดความรักในทรัพย์สินสมบัติของตนเอง และได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางวัฒนธรรมร่วมกัน

การกำหนดแนวทางการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม ผู้วิจัยมีความคิดเห็นในเรื่องนี้ว่า พื้นฐานความคิดของคนในชุมชนด้านวัฒนธรรม ย่อมมีส่วนสำคัญต่อการวางแผน การดำเนินงาน และการกำหนดวิธีการจัดกิจกรรมด้านวัฒนธรรม ดังนั้น การซ่อมแซมหรือฟื้นฟูวัฒนธรรม ควรดำเนินการไปพร้อม ๆ กับการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน และการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาด้านวัฒนธรรมในด้านต่าง ๆ ด้วยเช่นกัน

2. ด้านการพัฒนาทรัพยากรทางวัฒนธรรมภายในชุมชน หากมีการพัฒนาต่อยอดสู่การท่องเที่ยววัฒนธรรม คนภายนอกก็อาจจะหันมาสนใจแหล่งศิลปวัฒนธรรมของชุมชนมากขึ้น เพราะความโดดเด่นของวัด โบสถ์ พระวิหาร และภาพจิตรกรรมฝาผนังมีความสำคัญและโดดเด่น จากการศึกษาข้อมูลในชุมชน หัวหน้าฝ่ายพัฒนาชุมชนให้ความคิดเห็นในเรื่องนี้ว่า

“ชุมชนวัดโสมนัส มีวัฒนธรรมมากมายที่ล้วนมีประวัติศาสตร์ และคุณค่าของตัวเอง ทั้งในด้านปรัชญา ความเชื่อ ศาสนา ทั้งที่จับต้องได้ และจับต้องไม่ได้ ซึ่งชุมชนสามารถนำมิติทางวัฒนธรรมเหล่านี้มาสร้างให้คุณค่าเชิงเศรษฐกิจได้ เช่น ด้านการท่องเที่ยว และการศึกษา ทั้งนี้ จะต้องมีการศึกษาวางแผนอย่างรอบคอบ และเป็นความร่วมมือของเจ้าของวัฒนธรรมเองเป็นผู้ดำเนินการเป็นสำคัญ เพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน” (นางพิมพ์พร ศิริศักดิ์, สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน 2554)

นอกจากนี้ ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน มีลักษณะสอดคล้องต่อแนวความคิดของประยูร ศรีประสาธน์ ที่ได้นำเสนอปัจจัยลักษณะต่าง ๆ ได้แก่

1. ลักษณะส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์ต่าง ๆ
2. ลักษณะทางเศรษฐกิจ ได้แก่ อาชีพ รายได้
3. การได้รับข้อมูลข่าวสาร ได้แก่ ความถี่ในการรับรู้ข่าวสารและแหล่งที่มาของข่าวสาร

ชุมชนวัดโสมนัสมีความหลากหลายทางด้านสถานภาพทั่วไปของชุมชน ได้แก่ เพศ การศึกษา อายุ ซึ่งส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมของชุมชน ประชาชนส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ดั้งเดิม จะมีความรู้ในด้านศิลปวัฒนธรรมของชุมชนมากกว่าผู้ที่มีอายุน้อย และผู้เข้ามาอยู่ใหม่ รวมทั้งลักษณะการประกอบอาชีพของประชาชนที่แตกต่างกันในด้านรายได้ และลักษณะการปฏิบัติงานมีผลต่อการเข้าร่วมกิจกรรม กล่าวคือ ช่วงเวลาการทำงานผู้มีรายได้น้อยต้องใช้เวลาทำงานมากกว่าผู้มีรายได้สูง ทั้งนี้ การประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารที่ไม่ทั่วถึง เป็นปัจจัยหนึ่งต่อการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ด้วย

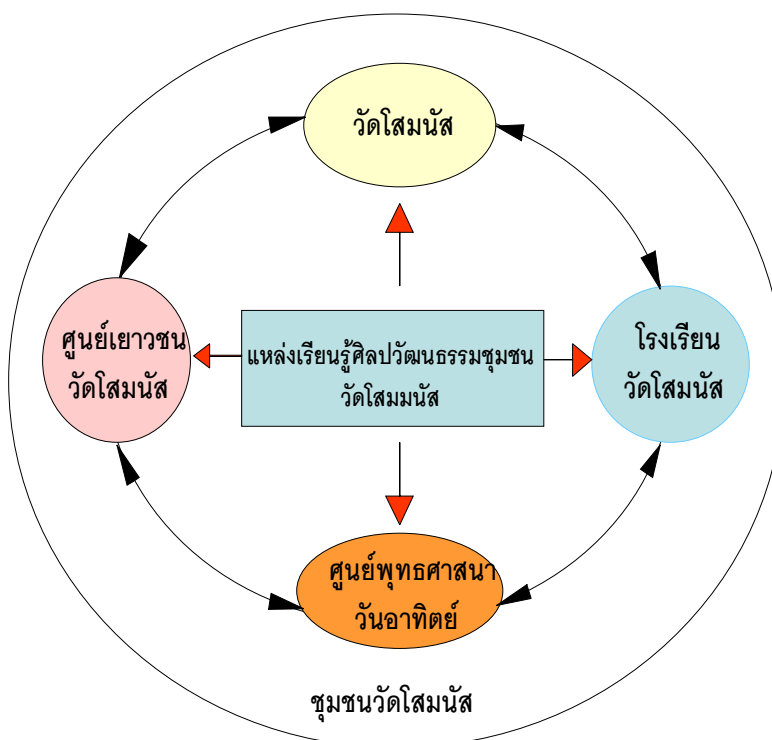
5.3.3.2 ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม

หน่วยงานที่มีความสัมพันธ์ และเกี่ยวข้องกันในการจัดการทรัพยากรทางศิลปวัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชนวัดโสมนัส ประกอบด้วย

หน่วยงานหลัก 4 หน่วยงาน คือ วัดโสมนัส ศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวินิจฉัย ศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส โรงเรียนวัดโสมนัส และชุมชน โดยมีประชาชนในชุมชนเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนกิจกรรมด้านวัฒนธรรมต่าง ๆ สามารถอธิบายดังตารางภาพ ที่ 5.11

ภาพประกอบที่ 5.11

ความสัมพันธ์การมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมในชุมชน

จากการดำเนินงานด้านศิลปวัฒนธรรมของแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ส่งผลให้ชุมชนเกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกระดับวัย ทุกระดับอาชีพ และระดับศึกษา ซึ่งนอกจากการมีส่วนร่วมของแหล่งเรียนรู้ในชุมชนแล้ว ชุมชนยังให้ความสำคัญในกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรมร่วมกับภาคประชาชนเป็นอันดับต้น และมีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบตามวาระและโอกาส ตามระยะเวลาที่กำหนด ซึ่งมีลักษณะดังนี้

1. ด้านการวางแผน จากการวิจัยพบว่า ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและร่วมวางแผนการปฏิบัติงานด้านวัฒนธรรมร่วมกับแหล่งเรียนรู้ในระดับน้อย เนื่องจากแผนการดำเนินงานกิจกรรมที่แหล่งเรียนรู้เป็นผู้จัดนั้น เกิดจากนโยบายของหน่วยงานต้นสังกัดโดยตรง ซึ่งไม่มีการสำรวจความคิดเห็นจากภาคประชาชน และชุมชน ในการร่วมแสดงความคิดเห็นและบอก

ความต้องการ ทั้งนี้ ผลการวิจัยพบว่า โรงเรียนวัดโสมนัสและศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส มีการวางแผนร่วมกันระหว่างครู ผู้ปกครองและประชาชนในชุมชน ในการจัดกิจกรรมมากที่สุด ได้แก่ การจัดประชุม การแสดงความคิดเห็น และการเข้าร่วมดำเนินกิจกรรม ตามวาระโอกาสสำคัญ เช่น กิจกรรมการตักบาตรทุกวันพระ การแห่เทียนเข้าพรรษา การจัดค่ายพุทธบุตร และกิจกรรมวันแม่ โดยวัดโสมนัส มีการร่วมวางแผนกับชุมชนอยู่ในระดับน้อยที่สุด

2. ด้านการดำเนินงานแหล่งเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมในชุมชนแต่ละแห่ง มีการประสานงานระหว่างกันในการจัดกิจกรรมและใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนร่วมกัน เช่น สถานที่จัดงาน บุคลากร และช่องทางการประชาสัมพันธ์

3. ด้านการเข้าร่วมกิจกรรม จากการวิจัยพบว่า ชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมด้านวัฒนธรรมที่แหล่งเรียนเป็นผู้จัดขึ้น ในลักษณะของผู้รับบริการมากที่สุด โดยการเข้าร่วมศึกษา ฝึกปฏิบัติ และเรียนรู้ร่วมกัน เช่น กิจกรรมด้านนาฏศิลป์ ดนตรี ด้านศาสนา ประเพณี ซึ่งผลการวิจัยพบว่า ชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนามากที่สุด ได้แก่ วันเข้าพรรษา และรองลงมาคือกิจกรรมด้านประเพณี ได้แก่ วันสงกรานต์ และการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามลำดับ

4. ด้านการรับผลประโยชน์ เนื่องจากกิจกรรมด้านวัฒนธรรมที่แหล่งเรียนเป็นผู้จัดขึ้น ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่มุ่งเน้นกลุ่มเป้าหมายหลัก คือ เด็ก เยาวชน และประชาชนในชุมชน ในการส่งเสริมงานด้านศิลปวัฒนธรรม ดังนั้นผลการดำเนินกิจกรรมจึงเป็นประโยชน์ในการอนุรักษ์ รักษา ทรัพยากรทางวัฒนธรรมของชุมชนโดยรวม โดยประชาชนผู้เข้าร่วมจะเป็นผู้สืบทอดองค์ความรู้ด้วยตนเอง เกิดความภาคภูมิใจ และเห็นคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมของตน

จากภาพความสัมพันธ์ขององค์กรด้านวัฒนธรรมในชุมชนวัดโสมนัสชี้ให้เห็นถึงความเข้มแข็งความร่วมมือในการดำเนินงานวัฒนธรรมร่วมกัน ซึ่งสถาบันต่าง ๆ มีบทบาทที่ชัดเจนในการจัดการแหล่งเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมที่ตนเองรับผิดชอบ และมีผลเป็นที่ยอมรับของชุมชน จากภาพความสัมพันธ์ดังกล่าว ยังสะท้อนให้เห็นถึงโอกาสที่ดีที่ชุมชนจะได้ดำเนินกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรมที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น และมีการขยายขอบเขตกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรมให้เข้าถึงกลุ่มประชาชนชนมากยิ่งขึ้นด้วย ทั้งนี้ หากมีความร่วมมือดำเนินงานและการประเมินผลร่วมกันอย่างต่อเนื่อง จะส่งผลให้แหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมได้รับการพัฒนา สืบทอด และนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนได้อย่างดี

5.4 ปัจจัยสนับสนุนที่ส่งผลให้ชุมชนบริหารจัดการความรู้ ทางศิลปวัฒนธรรมในปัจจุบัน

การวิจัยพบว่า การจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชน ได้แก่ องค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่จำนวนมาก อย่างไรก็ตาม ทรัพยากรทางวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องไม่ได้ และจับต้องได้ ยังไม่ได้มีการจัดเก็บรวบรวมอย่างจริงจัง พร้อมทั้ง การจัดการทรัพยากรทางศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่ภายในวัด เช่น ผลงานจิตรกรรมฝาผนัง งานประติมากรรม ขาดการจัดเก็บข้อมูลเพื่อการเผยแพร่ความรู้ ผู้ดูแลวัดโสมนัสมีความคิดเห็นว่าการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ในเชิงลึกในเนื้อหาสาระและรายละเอียดต่าง ๆ เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการเผยแพร่แก่ผู้ที่สนใจ และยังขาดผู้มีส่วนรับผิดชอบในการดูแลโดยตรง เช่น กรมศาสนา กรมศิลปากร สำนักงานเขตป้อมปราบ สำนักงานท่องเที่ยวและวัฒนธรรมกรุงเทพมหานคร และกรมการชุมชน เพื่อร่วมจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมในพื้นที่ร่วมกัน ซึ่งวัดไม่สามารถดำเนินการได้อย่างสมบูรณ์ ถึงแม้มีงบประมาณก็ตาม

สำหรับการจัดการความรู้ด้านศาสนา และศิลปวัฒนธรรมที่มีภายในวัดจากการศึกษาพบว่า ประชาชนในชุมชนส่วนใหญ่มีความภาคภูมิใจในกิจกรรมทางพุทธศาสนาที่วัดจัดขึ้น และมีความคิดเห็นว่าการทำหน้าที่ในการเผยแพร่พุทธศาสนาต่อชุมชนได้เป็นอย่างดี แต่ทั้งนี้ การศึกษาข้อมูลในชุมชนกลับพบว่า ประชาชนในชุมชนเองกลับมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมด้านวิปัสสนากรรมฐานน้อยมาก ส่วนใหญ่เป็นประชาชนทั่วไปนอกเขตชุมชน และเมื่อศึกษาความร่วมมือระหว่างวัดกับชุมชนกลับพบว่า วัดกับชุมชนยังมีความร่วมมือในการจัดกิจกรรมด้านวัฒนธรรมร่วมกันอยู่น้อย ทั้งในส่วนความรับผิดชอบการดูแลวัด การจัดกิจกรรมทางพระสงฆ์ ซึ่งในอดีตวัดโสมนัสได้รับความร่วมมือจากชุมชนมากกว่านี้ เจ้าอาวาสวัดโสมนัสให้ความคิดเห็นในเรื่องนี้ว่า

“ในอดีตจำนวนครัวเรือนบริเวณรอบวัดมีอยู่น้อย การเข้าถึงประชาชน หรือการเข้าถึงวัด จึงสามารถทำได้ง่ายกว่าปัจจุบัน การแจ้งข่าวสาร หรือสร้างความคุ้นเคยระหว่างพระสงฆ์ วัด บ้าน หรือประชาชนที่อาศัยในเขตรั้ววัด จึงทำได้ทั่วถึงกว่า แต่ปัจจุบัน การขยายตัวของสังคม ชุมชน และจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ทำให้การสื่อสารระหว่างวัดกับชุมชนลดน้อยลง การเข้าวัดเพื่อศึกษาธรรมจึงเป็นเรื่องที่ทำได้ยากขึ้น ส่งผลให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมอื่น ๆ ลดน้อยลงไปด้วย” (พระธรรมวิสุทธิกวี, สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน 2554)

สำหรับแนวทางความร่วมมือที่ชุมชนควรดำเนินการนั้น ผู้นำศาสนาและชุมชนให้ความคิดเห็นที่คล้ายกันว่า ควรมีการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน และการใช้ทรัพยากร สาธารณประโยชน์ร่วมกัน โดยให้มีตัวแทนชุมชนที่มีใจศรัทธาต่อการปฏิบัติธรรม ได้เข้ามาเรียนรู้ และเป็นทูตวัฒนธรรม เพื่อชักชวนพุทธศาสนิกชนทุกเพศทุกวัยในชุมชน ให้หันมาเข้าวัดปฏิบัติ ธรรมมากยิ่งขึ้น ในทางเดียวกัน พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการประชาสัมพันธ์กิจกรรมที่วัดจัดขึ้น เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อชุมชนด้วย

ทั้งนี้ สอดคล้องต่อแนวทางการจัดการองค์ความรู้ของวัดโสมนัส ที่มุ่งเน้นการใช้สื่อ บุคคลหรือพระอาจารย์ และสื่อสิ่งพิมพ์ในการถ่ายทอดธรรมปฏิบัติ การฝึกวิปัสสนากรรมฐาน และ ความรู้ด้านศาสนาได้อย่างชัดเจน อย่างไรก็ตามการดำเนินงานที่ผ่านมา วัดโสมนัสยังขาดความร่วมมือของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรง ในการสนับสนุนเผยแพร่ความรู้สู่ชุมชน ผู้ดูแลวัดให้ ความเห็นว่า อาจมีการจัดสรรงบประมาณ และด้านบุคลากรที่จะช่วยดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทำให้ การทำงานเป็นไปแบบเชื่อมโยงและร่วมกันทุกฝ่ายอย่างแท้จริง

สำหรับแนวทางการแก้ปัญหาในเรื่องนี้ ตัวแทนชุมชนมีความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า ควรมีการร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรง โดยมีการจัดสรรงบประมาณ และบุคลากรที่มีความรู้ ทั้งในด้านศิลปวัฒนธรรม ด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยว เข้ามาร่วมปฏิบัติการและให้ความรู้แก่ประชาชนในชุมชน รวมไปถึงพระสงฆ์ เพื่อให้ชุมชนสามารถดำเนินงานด้วยตนเองได้

การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมต่าง ๆ จึงเห็นควรให้มีผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญเข้ามา ศึกษา จัดเก็บข้อมูล และทำหน้าที่แทน ทั้งนี้ ผู้นำศาสนามีความเห็นด้วยอย่างยิ่งหากจะให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผน ดำเนินกิจกรรม และรับผลประโยชน์ร่วมกัน แต่ทั้งนี้ ควรมีความชัดเจน และอยู่ในขอบเขตความเหมาะสมของแต่ละฝ่าย และเห็นด้วยหากศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ภายใน วัดจะได้รับการเผยแพร่เป็นองค์ความรู้ และจะเกิดประโยชน์ในการศึกษามากยิ่งขึ้น

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น ชี้ให้เห็นถึงแนวความคิดเห็นที่สอดคล้องกันของชุมชน ในการริเริ่มความคิด ในกระบวนการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชน พอสรุปเป็นแนวทางการปฏิบัติ ดังนี้

1. การสร้างความเข้าใจในคำว่า “ชุมชน” การมีความคิดเห็นในแบบอย่างเดียวกัน ความภาคภูมิใจในชุมชนของตนเอง ส่งผลต่อการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมร่วมกัน

2. การสร้าง “แหล่งเรียนรู้” ในที่นี้ก็คือ คน ชุมชน วิถีชีวิต และศิลปวัฒนธรรมของ ตนเองที่มีอยู่อย่างเปรียบพร้อม

3. การสร้าง “กระบวนการมีส่วนร่วม” ด้านการเชื่อมโยง ประสานคน รวมถึงรูปแบบ การจัดการความรู้ และกรรมวิธีต่าง ๆ

ซึ่งแนวทางการปฏิบัติดังกล่าว สอดคล้องกับผลการวิจัยของ ฉันทพร วณิชฤทธา (2550) ที่กล่าวไว้ว่า รูปแบบการจัดการความรู้ในชุมชน มีส่วนประกอบสำคัญคือ ความรู้ คน และ กระบวนการจัดการความรู้ โดยคนเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้เกิดกระบวนการกิจกรรมต่าง ๆ

5.5 ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของชุมชน

จากการสำรวจข้อมูลในพื้นที่ชุมชนวัดโสมนัสพบว่า ปัญหาและอุปสรรคที่ส่งผลกระทบต่อ การมีส่วนร่วมของชุมชน ในการจัดการองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม และการดำเนินงานด้าน ศิลปวัฒนธรรมในชุมชน สามารถสรุปได้ดังนี้

1. ปัญหาด้านทรัพยากรทางวัฒนธรรมของชุมชน ที่ยังขาดการจดบันทึกและรวบรวม อยู่ในฐานข้อมูลที่มีการจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบ เพื่อใช้ในการศึกษา ค้นคว้า และเพื่อการ เผยแพร่

2. ปัญหาด้านบุคคลากร ชุมชนยังขาดผู้ทำหน้าที่ดำเนินงานด้านศิลปวัฒนธรรม ที่มี ความรู้ในการบริหารจัดการงานวัฒนธรรม และการสื่อสารเชื่อมโยงระหว่างชุมชน วัด โรงเรียน ฯลฯ ให้เกิดความร่วมมืออย่างต่อเนื่อง

3. ปัญหาความร่วมมือจากภาครัฐ ได้แก่ ด้านงบประมาณ นโยบาย และการสนับสนุน ให้เกิดการพัฒนางานศิลปวัฒนธรรมในระดับชุมชน ให้เกิดความต่อเนื่อง และบูรณาการความ ร่วมมือในระดับที่กว้างขึ้น

4. ปัญหาด้านการจัดการพื้นที่ส่งเสริมกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรม เช่น สถานที่จัดงาน ภายในวัดบางส่วนยังไม่สามารถใช้จ่ายกิจกรรมได้หลากหลายรูปแบบ เนื่องด้วยข้อจำกัดด้านเสี ยง รับกววน และขนาดพื้นที่ไม่เพียงพอ

5. ปัญหาการไม่ได้รับข่าวสาร การจัดกิจกรรมแต่ละครั้ง เนื่องด้วยหน่วยงานต่าง ๆ ต่างรับผิดชอบเฉพาะหน้าที่ของตนเอง ไม่เกิดการโยงใยด้านข่าวสาร และการแจ้งรายละเอียดของ แต่ละหน่วยงาน

6. ปัญหาการมีส่วนร่วมขององค์กรด้านวัฒนธรรมในชุมชน ยังขาดการประสานงาน การวางแผนงานประจำปี และวางแผนทำงานร่วมกัน เนื่องจากมีการแบ่งภารกิจและทำงานตาม โครงสร้างหน้าที่อย่างชัดเจน รวมไปถึงผู้บริหารยังขาดแนวความคิดในเรื่องนี้

7. ปัญหาการขาดแรงสนับสนุนจากภาครัฐในด้านบุคลากรหรือนักวิชาการที่ให้ความรู้ด้านวัฒนธรรม ขาดการเชิดชูบทบาทผู้นำหรือตัวแทนทางวัฒนธรรมของชุมชน เช่น ผู้สูงอายุ ที่มีความรู้ ความชำนาญในศิลปวัฒนธรรมชุมชน ทำให้ขาดการสืบทอดและการยอมรับของคนรุ่นต่อไป

8. ปัญหาด้านการประสานงานระหว่างหน่วยงานด้านวัฒนธรรม ที่บางครั้งไม่มีการวางแผน ทำให้การทำงานแยกส่วนกัน ต่างคนต่างทำ ขาดการเชื่อมต่อระหว่างภาคราชการ องค์กรภาคประชาชน และองค์กรวัฒนธรรมอื่น เช่น สำนักวัฒนธรรมกรุงเทพมหานคร เขตปกครอง หรือชุมชนข้างเคียง

9. แหล่งเรียนรู้ภายในชุมชนขาดการนำมิติทางวัฒนธรรม มาใช้อย่างกลมกลืนกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน แม้ว่า ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วม แต่บทบาทการดำเนินการด้านวัฒนธรรมยังมีลักษณะ เป็นการรับนโยบายจากส่วนกลาง ไม่ได้เป็นการส่งเสริมให้เกิดการใช้มิติทางวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต อีกทั้งการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ผ่านมา คนในชุมชนผู้ที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมไม่มีอำนาจที่จะอนุรักษ์หรือสร้างคุณค่าให้แก่วัฒนธรรมของตนเอง เพราะมีผู้นำที่เป็นผู้กำหนด “วิถีการ” หรือ “วิถีคิด” แทน

10. ปัญหาด้านผู้นำในชุมชน ยังขาดแนวทางการปฏิบัติที่ชัดเจน ผู้ที่มีบทบาทในการบริหารจัดการวัฒนธรรมยังขาดความรู้ความเข้าใจ และขาดทักษะด้านผู้นำ มองไม่เห็นประโยชน์ที่แท้จริงในการดำเนินงาน องค์กรภาคประชาชนต่างคนต่างมีข้อมูลแต่ไม่มีทิศทางร่วมกัน ผลที่เกิดขึ้นคือ ทำให้คนในชุมชนสับสนและตัดสินใจไม่ได้ว่าจะรับแนวทางจากผู้นำ แล้วนำมาผสมผสานกับความเป็นชุมชนของตนได้อย่างไร

สำหรับแนวทางการแก้ไขปัญหานี้ ผู้นำหน่วยงานต่าง ๆ ภายในชุมชนมีความเห็นร่วมกันว่า การดำเนินงานด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชนนั้น ควรมีการหารือร่วมกันระหว่างผู้นำหน่วยงานในชุมชน และหน่วยงานการปกครองทุกภาคส่วน เพื่อกำหนดนโยบายและแผนการจัดกิจกรรมร่วมกัน มีการวางแผนการประชาสัมพันธ์เรื่องราวต่าง ๆ ให้เข้าถึงชุมชนให้มากที่สุด โดยชุมชนต้องมีตัวแทนในระดับกลุ่มคอยเป็นผู้ประสานงาน และรายงานข้อปัญหาต่าง ๆ แก่หน่วยงานรับผิดชอบ ให้สามารถปรับแผนทำงานอยู่เสมอ ซึ่งจะช่วยให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างประชาชน ชุมชน และหน่วยงานรัฐได้อีกทางหนึ่ง

5.6 การเสนอแนะแนวทางการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมในชุมชน

จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้แทนชุมชน และบุคคลภายนอก สามารถสรุปความคิดเห็นทัศนคติ และข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชน ได้ว่าการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมในชุมชนวัดโสมนัส มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนด้วยเช่นกัน แนวทางการมีส่วนร่วมในการพัฒนางานวัฒนธรรมของชุมชนแห่งนี้ จึงต้องเกิดจากจิตวิญญาณของผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชน เพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ของกลุ่มคนที่สอดคล้องกัน ในการสืบทอด พิธีกรรม ประเพณี และวัฒนธรรมในชุมชน และช่วยกระตุ้นให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างสูงสุด ซึ่งทุกฝ่ายจะต้องมีความเข้าใจในวิถีการดำเนินชีวิต หน้าที่ความรับผิดชอบ ค่านิยม วัฒนธรรมและประเพณี รวมทั้งทัศนคติของคนในชุมชนอย่างแท้จริง โดยควรมีแนวทางการทำงานร่วมกัน ดังนี้

5.6.1 ข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม

จากการศึกษาพบว่า มีข้อเสนอแนะและความคิดเห็นต่อการมีส่วนร่วมดำเนินงานด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชน ในด้านการศึกษาข้อมูลศิลปวัฒนธรรมในชุมชน ด้านการบริการข้อมูลด้านศิลปวัฒนธรรม ด้านความร่วมมือขององค์กรด้านวัฒนธรรม และด้านการส่งเสริมงานวัฒนธรรม สรุปได้ ดังนี้

1. ด้านการศึกษาข้อมูลศิลปวัฒนธรรมในชุมชน ควรมีการศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ และถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ สู่เยาวชน ประชาชนในชุมชน ทั้งนี้ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ

2. ด้านการบริการข้อมูลทางวัฒนธรรม ควรมีการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับแหล่งศิลปวัฒนธรรมในชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ป้ายประชาสัมพันธ์ ศูนย์บริการข่าวสาร หรือควรมีการตั้งศูนย์ประชาสัมพันธ์ในชุมชน รวมถึงการเป็นเจ้าของวัฒนธรรมที่ดี รู้และเข้าใจถึงความสำคัญของวัฒนธรรมของตนเอง มีจิตวิญญาณของการอนุรักษ์โบราณสถาน ศิลปะ และวัฒนธรรม

3. ด้านความร่วมมือขององค์กรด้านวัฒนธรรม ควรมีการวางแผนการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมร่วมกันของทุกหน่วยงาน เพื่อความเป็นหนึ่งเดียวในการจัดกิจกรรม และผลักดันให้การดำเนินงานต่าง ๆ ประสบความสำเร็จตามเป้าประสงค์อย่างแท้จริง

4. ด้านการส่งเสริมงานด้านวัฒนธรรม ควรมีการพัฒนา และส่งเสริมให้เกิดการนำ ศิลปวัฒนธรรมในชุมชนมาสร้างให้เกิดคุณค่า มูลค่าทางเศรษฐกิจ และต่อยอดสู่การสร้าง ความคิดสร้างสรรค์ เพื่อพัฒนารูปแบบให้เกิดความเหมาะสมกับยุคสมัย นอกจากนี้ควรมีการ ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้แก่คนในชุมชน ให้มีทักษะการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมด้วย

อย่างไรก็ตาม การส่งเสริมให้ผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชน มีค่านิยมที่ดีในการวางแผน วัฒนธรรมของตนเอง เป็นเรื่องที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องเช่นกัน การปลูกฝังหลักคุณธรรม จริยธรรม สิ่งดีงาม จะทำให้บุคคลเข้าใจและเห็นคุณค่าในตนเอง สังคม และศิลปวัฒนธรรมใน ชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ และเป็นส่วนหนึ่งในการรักษาศิลปวัฒนธรรมที่ยั่งยืน

5.6.2 ข้อเสนอแนะแนวทางการมีส่วนร่วมจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม

จากการศึกษาพบว่า มีข้อเสนอแนะแนวทางการมีส่วนร่วมจัดการความรู้ด้าน ศิลปวัฒนธรรมในชุมชน สามารถสรุปได้ ดังนี้

1. ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการริเริ่มโครงการ ร่วมค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ภายในชุมชน ร่วมตัดสินใจกำหนดความต้องการ และลำดับความสำคัญของความต้องการนั้น ๆ
2. ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผน กำหนดวัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการ ดำเนินงาน รวมถึงทรัพยากรและแหล่งวิทยากรทางศิลปวัฒนธรรมที่จะใช้ในโครงการ
3. ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินโครงการ ทำประโยชน์ให้แก่โครงการ โดย ร่วมช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน
4. ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ เพื่อให้รู้ว่าผลจากการดำเนินงานบรรลุ วัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ โดยสามารถกำหนดการประเมินผลเป็นระยะต่อเนื่องหรือ ประเมินผลรวมทั้งโครงการในคราวเดียวก็ได้

จากการวิจัยพบว่า การจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมของชุมชนวัดโสมนัส ต้องเกิด จากความร่วมมือของหน่วยงาน หรือสถาบันหลักในชุมชน ได้แก่ วัด โรงเรียน ชุมชน และสมาชิก ในชุมชน เพื่อการพัฒนาทางศิลปวัฒนธรรมที่ยั่งยืน โดยมุ่งเน้นการนำสถาบันสำคัญในชุมชน มา เป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า “มนตรี บวร” อันได้แก่ สถาบันการ ปกครอง (บ = บ้าน) สถาบันศาสนา (ว = วัด) สถาบันการศึกษา (ร = โรงเรียน)

ตามแนวความคิดดังกล่าว ชุมชนวัดโสมนัส ยังคงต้องมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของสถาบัน สำคัญในชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างชุมชนประชาสังคมแบบ “บวร” ที่ให้ความสำคัญต่อ สถาบันหลักในชุมชน เป็นกลไกในการพัฒนาและสร้างชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม

ทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการพัฒนา ตัดสินใจ และแก้ปัญหาของตนเอง ร่วมกันคิด สร้างและบริหารจัดการชุมชนของคนในท้องถิ่นที่ร่วมกันเป็นเจ้าของ โดยมีความสัมพันธ์ในทางสังคมและเป็นตัวเชื่อมโยงกิจกรรมในชุมชนทั้ง มิติทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

บทที่ 6

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม กรณีศึกษาของชุมชนวัดโสมนัส” ผู้ศึกษาใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกกับตัวแทนชุมชนและผู้ดูแลสถานที่ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานด้านศิลปวัฒนธรรม ผู้ดูแลแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม รวมถึงการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน และนำข้อมูลที่ได้จากวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มาวิเคราะห์และสังเคราะห์โดยการพรรณนาความ และนำแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยที่ได้ศึกษา มาร่วมอธิบายพรรณนาข้อมูล ซึ่งผู้วิจัยนำเสนอสรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ ตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ คือ 1) ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนวัดโสมนัส 2) ข้อเสนอแนะแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนวัดโสมนัส

ประเด็นคำถามในการวิจัยคือ 1) แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนวัดโสมนัสเป็นอย่างไร และ 2) ความคิดเห็นและความต้องการมีส่วนร่วมต่อการพัฒนางานศิลปวัฒนธรรมของชุมชนวัดโสมนัสเป็นเช่นไรและอย่างไร

ในการวิจัยเริ่มต้นขั้นตอนการดำเนินการด้วยการสร้างเครื่องมือสำหรับการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ตัวแทนชุมชนและผู้ดูแลสถานที่ทางวัฒนธรรม (ภาคผนวก ก) ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานด้านศิลปวัฒนธรรม ซึ่งเป็นแบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อสอบถามถึงความคิดเห็น ความต้องการมีส่วนร่วมและข้อเสนอแนะต่าง ๆ ต่อการดำเนินงานด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชน ส่วนในขั้นตอนของการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงและการสุ่มตัวอย่างแบบลูกโซ่ โดยติดต่อขอสัมภาษณ์ผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบต่องานศิลปวัฒนธรรมในชุมชน หลังจากติดต่อเพื่อขอทำการสัมภาษณ์แล้ว ผู้วิจัยจึงเดินทางไปสัมภาษณ์เก็บข้อมูลการศึกษาวิจัย รวมถึงสังเกตการณ์สภาพแวดล้อมของชุมชน และพื้นที่ถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมในชุมชน โดยการสัมภาษณ์ในแต่ละครั้งใช้เวลาเฉลี่ยประมาณ 30 – 45 นาที

6.1 การจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมของชุมชนวัดโสมนัส

ชุมชนวัดโสมนัส มีทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าต่อการอนุรักษ์ รักษา สืบสาน และนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมในชุมชน นับเป็นกระบวนการสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ ปรัชญา ศิลปะ และประเพณี วัฒนธรรมให้ยังคงอยู่และถือปฏิบัติจวบจนปัจจุบัน ผลการวิจัยพบว่าการจัดการองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม สามารถสรุปได้ดังนี้

6.1.1 องค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชน

ผลจากการศึกษาพบว่าชุมชนวัดโสมนัสมีแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรม ที่ทำหน้าที่ สืบทอดองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม 4 แหล่ง คือ

1) วัดโสมนัสราชวรวิหาร มีการจัดการองค์ความรู้ด้านพุทธศาสนา และหลักวิปัสสนากรรมฐาน โดยผู้นำศาสนาที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่ภายในวัด พร้อมทั้งเป็นผู้สร้างผู้นำทางศาสนาและผู้รู้ โดยมีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น เพื่อเป็นผู้สืบทอดกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านพุทธศาสนา และหลักวิธีการวิปัสสนากรรมฐาน โดยผ่านกิจกรรมทางศาสนพิธี กิจกรรมฝึกอบรม และเผยแพร่องค์ความรู้ในรูปแบบสื่อต่าง ๆ

2) ศูนย์ศึกษาพุทธศาสนวันอาทิตย์ เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านหลักพุทธศาสนา โดยมุ่งเน้นการส่งเสริมหลักคุณธรรม จริยธรรม ให้กับเด็กและเยาวชน โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ต่าง ๆ ผ่านกระบวนการเรียนการสอน ในรูปแบบผู้เรียนมีส่วนร่วม โดยมีการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ ๆ มาร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการถ่ายทอดด้วย

3) โรงเรียนวัดโสมนัส เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ชุมชน ในระบบการศึกษา ที่มีการบูรณาการด้านการเรียนสอน ให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน พร้อมทั้งการส่งเสริมหลักคุณธรรม จริยธรรม ให้กับนักเรียน โดยมีครู อาจารย์ เป็นผู้กำหนดนโยบายการศึกษา และจัดหลักสูตรการเรียนการสอนที่มีเนื้อหาด้านประวัติศาสตร์ชุมชน และการส่งเสริมงานศิลปวัฒนธรรม ประเพณี อันเป็นต้นแบบกิจกรรมทางวัฒนธรรม ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของโรงเรียน เด็กนักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน

4) ศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส เป็นหน่วยงานที่จัดกิจกรรมด้านส่งเสริมศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี ผ่านรูปแบบการเรียนการสอน การจัดฝึกอบรม และกิจกรรมการเผยแพร่ความรู้ ที่มุ่งเน้นกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ เด็ก เยาวชน และประชาชนผู้สนใจในชุมชนเป็นหลัก โดยมีครูประจำศูนย์ที่มี

ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมเป็นผู้ถ่ายทอดทักษะ ความรู้ และฝึกปฏิบัติร่วมกัน เพื่อให้คนในชุมชนมีความรู้และสามารถปฏิบัติได้ ยังผลให้มีผู้สืบทอดศิลปวัฒนธรรมของตนเองต่อไป

6.1.2 กิจกรรมการเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมในชุมชน

ผลการวิจัยพบว่า กิจกรรมที่ประชาชนในชุมชนมีความสนใจและเข้าร่วมมากที่สุด คือ การจัดกิจกรรมประเพณีแห่เทียนพรรษา รองลงมาได้แก่กิจกรรมการทำบุญชุมชน กิจกรรมประเพณีวันสงกรานต์ และประเพณีลอยกระทงตามลำดับ อย่างไรก็ตามจากการวิจัยยังพบว่า จำนวนประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่ชุมชนเป็นผู้จัดขึ้น ยังมีจำนวนน้อยมาก เมื่อเทียบกับจำนวนประชากรที่มีอยู่ในชุมชน สาเหตุสำคัญที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมต่อกิจกรรมน้อย คือ สภาพการณ์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคมของชุมชน ที่มีการเปลี่ยนแปลง ด้วยชุมชนวัดโสมนัสเป็นชุมชนแออัด มีประชากรอาศัยอยู่จำนวนมาก และอยู่ในช่วงหลายระดับวัยหลากหลายอาชีพ ซึ่งผลการวิจัยสอดคล้องกับแนวความคิดของคูฟแมน (Koufman) ที่กล่าวไว้ว่า ปัจจัยด้าน อายุ เพศ การศึกษา ขนาดของครอบครัว อาชีพ รายได้ และระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชน มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการดำเนินงานด้านต่าง ๆ

6.1.3 วิธีการถ่ายทอดความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมในชุมชน

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชนวัดโสมนัส ชุมชนมีการใช้ทรัพยากรทางวัฒนธรรม และแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมร่วมกัน เช่น สถานที่ ผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในชุมชน โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดในรูปแบบกิจกรรม อาศัยเครื่องมือและเทคโนโลยีเป็นสื่อในการถ่ายทอด โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสำคัญ

วัดโสมนัสราชวรวิหารมีวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่ภายในวัดโดยถ่ายทอดสู่บุคลากรทั้งภายในและภายนอก โดยการพัฒนาบุคลากรทางศาสนา พระอาจารย์ทุกรูปก่อนที่จะไปสอนผู้อื่นได้นั้น ตนเองต้องมีความรู้และความประพฤติถูกต้องตามหลักธรรมวินัยก่อน โดยมีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบไปตามความสามารถและความถนัด ของพระภิกษุสามเณร

ศูนย์เยาวชนวัดโสมนัสมีวิธีการถ่ายทอดความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมได้แก่ การพัฒนาครูให้มีความรู้ความสามารถ ด้านศิลปะการแสดงรูปแบบอื่น ๆ มากยิ่งขึ้น เพื่อให้เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ได้หลากหลายรูปแบบ และมีการใช้สื่อชนิดต่าง ๆ ช่วยในการอบรม ให้สอดคล้องต่อความต้องการของเยาวชน พร้อมทั้งสร้างผู้นำเยาวชน เพื่อเป็นอาสาสมัครในการช่วยอบรมด้วย

ศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวินายกติกามีวิธีการถ่ายทอดความรู้ศิลปวัฒนธรรม กล่าวคือ มีพระครูผู้มีความรู้เชิงลึกซึ่งในหลักพุทธศาสนาเป็นผู้ถ่ายทอดโดยตรงสู่และเยาวชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดกิจกรรมตามโอกาส มีการพัฒนาและฝึกปฏิบัติโดยพระครูผู้มีความรู้ และเชี่ยวชาญในแต่ละวิชา โดยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการศึกษาค้นคว้า และฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

โรงเรียนวัดโสมนัส มีวิธีการถ่ายทอดความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม โดยการสร้างเว็บไซต์ เผยแพร่พุทธศาสนา ประเพณี และศิลปวัฒนธรรมของโรงเรียน จัดทำสื่อการเรียนการสอนด้านประวัติศาสตร์ชุมชน จัดการเรียนแบบผู้เรียนมีส่วนร่วม เช่น ค่ายฯ การอบรม การประกวดแข่งขัน ทักษะด้านวิชาการ

สรุปกระบวนการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมในชุมชนวัดโสมนัส ของแหล่งเรียนรู้ทั้ง 4 แห่ง พบว่า มีความสัมพันธ์ในความร่วมมือในการดำเนินงานวัฒนธรรมร่วมกัน ดังนี้

1. การวิเคราะห์สภาพปัญหาของชุมชน แหล่งเรียนรู้ส่วนใหญ่มีการวิเคราะห์สภาพปัญหาทางวัฒนธรรมภายในชุมชน เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดแผนการดำเนินงานและกิจกรรมต่าง ๆ ที่สอดคล้องต่อการแก้ไขปัญหา

2. ชุมชนแหล่งนี้มีการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบให้กับบุคลากร ผู้ปฏิบัติงานด้านวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นผู้เชี่ยวชาญ ผู้รู้ และผู้นำภูมิปัญญาในชุมชน โดยมีการพัฒนาบุคลากรด้านวัฒนธรรมอยู่เสมอ

3. ด้านเทคโนโลยี แหล่งเรียนรู้ส่วนใหญ่มีการนำเทคโนโลยีมาใช้ ในการดำเนินกิจกรรมด้านต่าง ๆ เช่น การผลิตสื่อการเรียนการสอน การประชาสัมพันธ์ และการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารผ่านระบบอินเทอร์เน็ต

4. ด้านกระบวนการทำงาน และขั้นตอนดำเนินกิจกรรม แหล่งเรียนรู้ทั้ง 4 แห่ง มีการจัดการองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม ผ่านรูปแบบกิจกรรมต่าง ๆ เช่น กิจกรรมประเพณี วัฒนธรรม กิจกรรมทางศิลปะการแสดง กิจกรรมศาสนา โดยมีมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นหลัก

6.2 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม ของชุมชนวัดโสมนัส

ชุมชนวัดโสมนัสมีทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าต่อการอนุรักษ์ รักษา สืบสาน และนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมในชุมชน นับเป็นกระบวนการสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ ปรัชญา ศิลปะ

และประเพณี วัฒนธรรมให้ยังคงอยู่และถือปฏิบัติจวบจนปัจจุบัน ซึ่งชุมชนต่างมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรม และเป็นความสัมพันธ์แบบการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในชุมชน โดยสรุปได้ดังนี้

6.2.1 ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม

ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมของชุมชน เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการความรู้ด้านต่าง ๆ และส่งผลต่อการตัดสินใจของกลุ่มคน ในการเข้าร่วมกิจกรรมที่ชุมชนจัดขึ้น ซึ่งพื้นฐานความคิดของคนในชุมชนด้านศิลปวัฒนธรรม มีส่วนสำคัญต่อการวางแผน การดำเนินงาน และการกำหนดวิธีการจัดกิจกรรมด้านวัฒนธรรม การจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม จึงต้องดำเนินการไปพร้อม ๆ กับการสร้างการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในชุมชน ในการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมอย่างจริงจัง

จากการศึกษาลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม สอดคล้องกับแนวคิด และหลักการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมของโคเฮน และอ็พฮอฟ กล่าวคือ

1. การมีส่วนร่วมการตัดสินใจว่าชุมชน และผู้นำชุมชนควรทำอะไรและทำอย่างไร
2. การมีส่วนร่วมเสียสละในการดำเนินงานด้านประโยชน์ส่วนรวม รวมทั้งลงมือปฏิบัติตามที่ได้ตัดสินใจ
3. การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ

จากการศึกษายังพบอีกว่าชุมชนต่างมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาทางศิลปวัฒนธรรม ในลักษณะต่าง ๆ ตามโอกาส และบทบาทหน้าที่รับผิดชอบที่กำหนด สอดคล้องต่อแนวความคิดของ สุชาติา จักรพิสุทธิ์ (พ.ศ.2547) ที่กล่าวไว้ว่าชุมชนต้องมีส่วนร่วมจัดการศึกษาของชุมชน ในการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม โดยมีลักษณะรูปแบบการเข้าร่วม กล่าวคือ

1. ลักษณะการมีส่วนร่วมกิจกรรมด้านวัฒนธรรม ชุมชนมีการเปิดโอกาสให้ประชาชน และองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนเข้าร่วมจัดกิจกรรม และพิจารณาตัดสินใจ วางแผนร่วมปฏิบัติงาน และรับผิดชอบในผลกระทบที่เกิดขึ้น รวมทั้งส่งเสริม ชักนำ ประชาชนทั่วไปเข้าร่วมงานด้วยความสมัครใจ

2. ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชน เกิดจากความสมัครใจและมีค่านิยมที่ดีที่ต้องการเห็นชุมชนตนเองเกิดความเข้มแข็งในทุกด้าน จึงยินดีร่วมรับผิดชอบต่อกิจกรรมที่จัดขึ้นภายในชุมชนเสมอ

จากการศึกษาสรุปได้ว่า ชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้านศิลปวัฒนธรรม ดังนี้

1. ด้านการวางแผน ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและร่วมวางแผนการปฏิบัติงานด้านวัฒนธรรมร่วมกับแหล่งเรียนรู้ที่อยู่ในระดับน้อย เนื่องจากแผนการดำเนินงานกิจกรรมที่แหล่งเรียนรู้เป็นผู้จัดนั้น เกิดจากนโยบายของหน่วยงานต้นสังกัดโดยตรง ซึ่งไม่มีการสำรวจความคิดเห็นจากภาคประชาชนและชุมชน ในการร่วมแสดงความคิดเห็นและบอกความต้องการ ทั้งนี้ผลการวิจัยพบว่า โรงเรียนวัดโสมนัสและศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส มีการวางแผนร่วมกันระหว่างครูผู้ปกครองและประชาชนในชุมชน ในการจัดกิจกรรมมากที่สุด ได้แก่ การจัดประชุม การแสดงความคิดเห็น และการเข้าร่วมดำเนินกิจกรรม ตามวาระโอกาสสำคัญ เช่น กิจกรรมการตักบาตรทุกวันพระ การแห่เทียนเข้าพรรษา การจัดค่ายพุทธบุตร และกิจกรรมวันแม่

2. ด้านการดำเนินงาน แหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมในชุมชนแต่ละแห่ง มีการประสานงานระหว่างกัน ในการจัดกิจกรรมและใช้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนร่วมกัน เช่น สถานที่จัดงาน บุคลากร และช่องทางการประชาสัมพันธ์

3. ด้านการเข้าร่วมกิจกรรม ชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรมที่จัดขึ้นในลักษณะของผู้รับบริการมากที่สุด โดยการเข้าร่วมศึกษา ฝึกปฏิบัติ และเรียนรู้ร่วมกัน เช่น กิจกรรมด้านนาฏศิลป์ ดนตรี ด้านศาสนา ประเพณี ซึ่งชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนามากที่สุด ได้แก่ วันเข้าพรรษา และรองลงมาคือกิจกรรมด้านประเพณี ได้แก่ วันสงกรานต์ และการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามลำดับ

4. ด้านการรับผลประโยชน์ร่วมกัน เนื่องจากกิจกรรมด้านวัฒนธรรมที่แหล่งเรียนรู้เป็นผู้จัดขึ้นส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่มุ่งเน้นกลุ่มเป้าหมายหลัก คือ เด็ก เยาวชน และประชาชนในชุมชน ในการส่งเสริมงานด้านศิลปวัฒนธรรม ดังนั้น ผลการดำเนินกิจกรรมจึงเป็นประโยชน์ในการอนุรักษ์ รักษา ทรัพยากรทางวัฒนธรรมของชุมชนโดยรวม โดยประชาชนผู้เข้าร่วมจะเป็นผู้สืบทอดองค์ความรู้ด้วยตนเอง เกิดความภาคภูมิใจ และเห็นคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมของตน เป็นสำคัญ

สรุปผลการศึกษาคือการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม ชุมชน มีระดับความร่วมมือในชั้นการปฏิบัติการณ์อยู่มากที่สุด รองลงมาได้แก่ความร่วมมือในด้าน

การประชาสัมพันธ์ และมีลักษณะความร่วมมืออยู่น้อยมากในชั้นการวางแผนการดำเนินงาน ซึ่งผลการวิจัยยังพบอีกว่า ชุมชนยังขาดการบูรณาการในขั้นตอนกำหนดนโยบายและแผนงานร่วมกัน ส่วนใหญ่เป็นรูปแบบการปฏิบัติงานตามนโยบายขององค์กร และตามหน้าที่ของแต่ละหน่วยงาน ทำให้ไม่เกิดความร่วมมือในระดับมหภาค ซึ่งกิจกรรมส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ และการจัดฝึกอบรม โดยมุ่งเน้นกลุ่มเยาวชน และประชาชนทั่วไปที่อาศัยอยู่ในชุมชน ซึ่งวัด โรงเรียน ศูนย์เยาวชน และศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวินยาโยยี เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียร่วมกัน และมีการใช้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนร่วมกัน

6.2.2 ข้อเสนอแนะแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม

จากการศึกษาพบว่า การจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชน มีข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมในชุมชน ดังนี้

1) ข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม

1. ชุมชนควรมีการศึกษาข้อมูลศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน ควรมีการศึกษา ค้นคว้าข้อมูลประวัติศาสตร์ที่สำคัญ และถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ สู่วัยรุ่น ประชาชนในชุมชน ทั้งนี้ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ

2. ชุมชนควรมีการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับแหล่งศิลปวัฒนธรรมในรูปแบบต่างๆ เช่น ป้ายประชาสัมพันธ์ ศูนย์บริการข่าวสาร หรือควรมีการตั้งศูนย์ประชาสัมพันธ์ในชุมชน รวมถึงการเป็นเจ้าของวัฒนธรรมที่ดี รู้และเข้าใจถึงความสำคัญของวัฒนธรรมของตนเอง มีจิตวิญญาณของการอนุรักษ์โบราณสถาน ศิลปะและวัฒนธรรม

3. ชุมชนควรมีการวางแผนการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมร่วมกันของทุกหน่วยงาน เพื่อความเป็นหนึ่งเดียวในการจัดกิจกรรม และผลักดันให้การดำเนินงานต่าง ๆ ประสบความสำเร็จตามเป้าประสงค์อย่างแท้จริง

4. ชุมชนควรมีการพัฒนาและส่งเสริมให้เกิดการนำศิลปวัฒนธรรมในชุมชนมาสร้างให้เกิดคุณค่า มูลค่าทางเศรษฐกิจ และต่อยอดสู่การสร้างความคิดสร้างสรรค์ เพื่อพัฒนารูปแบบให้เกิดความเหมาะสมกับยุคสมัย นอกจากนี้ควรมีการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้แก่คนในชุมชน ให้มีทักษะการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมด้วย

ทั้งนี้การจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนโสมนัส ต้องเกิดจากความร่วมมือของหน่วยงาน หรือสถาบันหลักในชุมชนเป็นสำคัญ โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมกันของสถาบันในชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างชุมชนประชาสังคมแบบ “บวร” ที่ให้ความสำคัญต่อสถาบันหลักในชุมชน เป็นกลไกในการพัฒนาและสร้างชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม ทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการพัฒนา ตัดสินใจ และแก้ปัญหาของตนเอง ร่วมกันคิด สร้างและบริหารจัดการชุมชนของคนในท้องถิ่นที่ร่วมกันเป็นเจ้าของ โดยมีความสัมพันธ์ในทางสังคมและเป็นตัวเชื่อมโยงกิจกรรมในชุมชนทั้ง มิติทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

2) ข้อเสนอแนะแนวทางการมีส่วนร่วมจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชน

1. ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการริเริ่มโครงการ ร่วมค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ร่วมตัดสินใจกำหนดความต้องการ และร่วมลำดับความสำคัญของความต้องการนั้น ๆ

2. ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผน กำหนดวัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงาน รวมถึงทรัพยากรและแหล่งวิทยากรทางศิลปวัฒนธรรมที่จะใช้ในโครงการ

3. ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินโครงการ ทำประโยชน์ให้แก่โครงการ โดยร่วมช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน

4. ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ เพื่อให้รู้ว่าผลจากการดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ โดยสามารถกำหนดการประเมินผลเป็นระยะต่อเนื่องหรือประเมินผลรวมทั้งโครงการในคราวเดียวกันได้

3) ข้อเสนอแนะแนวทางการมีส่วนร่วมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

เพื่อให้ชุมชนสามารถรักษาไว้ซึ่งความหลากหลายทางวัฒนธรรมของชุมชน และช่วยให้คนในชุมชนมีความรัก ห่วงเห่นศิลปวัฒนธรรมของตนเอง จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนด้านต่าง ๆ จากภาครัฐ ได้แก่

1. สนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร ความรู้แก่ชุมชนในด้านวิชาการ การบริหารจัดการ และงบประมาณ

2. สนับสนุนบุคลากรที่เชี่ยวชาญด้านการจัดการวัฒนธรรม เพื่อช่วยเป็นที่ปรึกษาและถ่ายทอดความรู้แก่บุคลากร และประชาชนในชุมชน ให้มีความรู้ความสามารถในการดำเนินงานศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นได้ด้วยตัวเอง

3. สนับสนุนด้านการจัดสรรงบประมาณ เครื่องมือ และอุปกรณ์อย่างเพียงพอแก่องค์กรด้านวัฒนธรรมในชุมชน เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการจัดการวัฒนธรรมแก่ชุมชน

4. สนับสนุนด้านการประสานงาน การอำนวยความสะดวก ด้านเทคโนโลยี และการประชาสัมพันธ์

6.3 ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

1. จากการศึกษาในครั้งนี้ศึกษาเฉพาะบริบทด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชนวัดโสมนัสเท่านั้น ทั้งนี้ ชุมชนอื่น ๆ โดยรอบยังมีทรัพยากรทางศิลปวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่น่าสนใจ และหลากหลาย ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่ในเขตป้อมปราบ ซึ่งมีความน่าสนใจในการส่งเสริมซึ่งกัน ในการร่วมพัฒนางานวัฒนธรรมของชุมชน

2. จากการศึกษาในครั้งนี้ศึกษาเพียงความคิดเห็นของตัวแทนชุมชน และผู้ดูแลแหล่งข้อมูลด้านศิลปวัฒนธรรมในชุมชน ในการศึกษาครั้งต่อไปควรศึกษาเพิ่มเติมถึงความคิดเห็นของผู้ใช้บริการด้านวัฒนธรรม เช่น ความคิดเห็นของนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว และความคิดเห็นของประชาชนทั่วไป

3. ควรมีการศึกษาถึงคุณค่าของงานศิลปวัฒนธรรม ต่อการสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ เพื่อทราบถึงปัจจัยที่มีผลต่อกัน และทราบแนวทางการพัฒนางานศิลปวัฒนธรรมในด้านอื่น ๆ

ภาคผนวก ก
โครงคำถามในการสัมภาษณ์ชุมชน

ภาคผนวก ก
โครงคำถามในการสัมภาษณ์ชุมชน

ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้การสัมภาษณ์

- ชื่อ สกุล
- อยู่ในชุมชนมาแล้วกี่ปี ย้ายมาจากที่ไหน
- บทบาทหน้าที่ภายในชุมชน

คำถามในการสัมภาษณ์

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม

- 1.1 คุณมีความภาคภูมิใจในเรื่องอะไรบ้างในชุมชน
- 1.2 จุดเด่นของชุมชนของท่านมีอะไรบ้าง
- 1.3 กิจกรรมภายในชุมชนของท่านมีอะไรบ้างในด้านเหล่านี้
 - กิจกรรมทางด้านวัฒนธรรม
 - กิจกรรมทางด้านสังคม
- 1.4 คนในชุมชนมีส่วนร่วมกับการกิจกรรมต่างๆ อย่างไรบ้าง
- 1.5 กิจกรรมโดยทั่วไปที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนมีอะไรบ้าง
- 1.6 กิจกรรมใดที่จัดบ่อย
- 1.7 ใครเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดการทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชน
- 1.8 การจัดการทางศิลปวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นเป็นอย่างไร
- 1.9 ควรสนับสนุนให้ชุมชนมีความรู้สึกรู้ว่าเป็นเจ้าของในกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรมหรือไม่ อย่างไร
- 1.10 ท่านเห็นด้วยหรือไม่กับการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม
- 1.11 โดยส่วนมากใครเป็นผู้ชักนำให้เข้ามาร่วมกิจกรรมในด้านศิลปวัฒนธรรม

ปัญหาในการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม

- 2.1 ปัญหาและอุปสรรคต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนมีอะไรบ้าง
- 2.2 ปัญหาการจัดการศิลปวัฒนธรรมมีอะไรบ้าง
- 2.3 ประชาชนให้ความร่วมมือในเรื่องใดบ้าง
- 2.4 ท่านคิดว่าอุปสรรคเกิดจากสาเหตุใด จะมีแนวทางแก้ไขอย่างไร

วิธีการเข้าร่วมในการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรม

- 3.1 ท่านมีวิธีการในการจัดการทางศิลปวัฒนธรรมอย่างไร
- 3.2 ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมในลักษณะอย่างไรบ้างในด้าน

เหล่านี้

- ด้านการวางแผน
- ด้านการดำเนินงาน
- ด้านการเข้าร่วมกิจกรรม
- ด้านรับผลประโยชน์

- 3.3 ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมมากน้อยเพียงใดในการจัดการความรู้ทาง

ศิลปวัฒนธรรม

- 3.4 ใครมีส่วนในการร่วมการจัดการทางศิลปวัฒนธรรมบ้าง
- 3.5 ศักยภาพของชุมชนในการมีส่วนร่วมด้านการจัดการศิลปะทางวัฒนธรรม

เป็นอย่างไร

- 3.6 ท่านคิดว่าประชาชนมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์จากกิจกรรมหรือไม่

ข้อเสนอแนะ

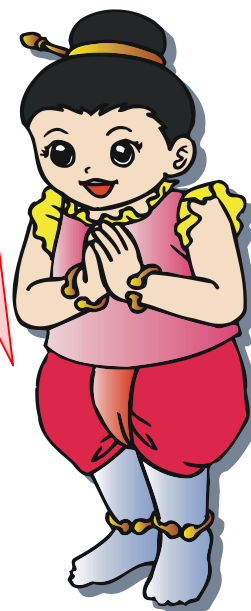
1. ท่านเคยเสนอให้ปรับปรุงการจัดกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรมอย่างไรบ้าง
2. ท่านมีแนวทางในการจัดการ

ภาคผนวก ข
แบบเรียนประวัติศาสตร์ชุมชน

ภาคผนวก ข
แบบเรียนประวัติศาสตร์ชุมชน

สวัสดีค่ะ...วันนี้เราไปเที่ยวชมวัดในชุมชน
ป้อมปราบศัตรูพ่ายของเรา นะคะ

น่าสนใจจัง
ไปด้วยคนนะ

ตกลงจ้ะ แต่เรา
ไปอ่านจุดประสงค์
การเรียนก่อนนะจ้ะ

จุดประสงค์การเรียนรู้

1. บอกประวัติของวัดในชุมชนได้
2. บอกสิ่งสำคัญที่มีอยู่ในวัดได้

คลองผดุงเกษม

คลองมหานาค คลองผดุงเกษม เป็นคลองขุดในสมัย รัชกาลที่ 4 โดยจ้าง ชาวจีนสร้างขึ้นเพื่อเชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่ง ตะวันออกทางด้านเหนือกับด้านใต้ เข้าด้วยกัน (โดยเริ่มจากวัด แก้วแจ่มฟ้า ถึงวัดเทวราชกุญชร) และได้สร้างป้อมปึกกา เป็น ระยะ ๆ รวม 8 ป้อม ปัจจุบันคงเหลือป้อมป้อมปัจจามิตร (ฝั่งเขต คลองสาน ซึ่งกรมเจ้าท่าได้สร้างที่พักอาศัยของเจ้าพนักงานบดบัง บางส่วน เขตคลองสาน บางส่วนหนึ่ง) และป้อมปิดปัจจามิตร (เขตสัมพันธวงศ์สร้างทับตัวป้อมพอดี) ปัจจุบันใช้เป็นคลองคูเมือง เส้นทางคมนาคมและการค้าขายที่สำคัญรวมทั้งเป็นคลองเพื่อ ระบายน้ำป้องกันน้ำท่วมในในกรุงเทพมหานคร

วัดโสมนัสราชวรวิหาร

กรอบที่ 1

สถานที่ตั้ง	บนเนื้อที่ 31 ไร่
ทิศเหนือ	ติดต่อกับพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ สนามมวยราชดำเนิน ถนนราชดำเนิน
ทิศใต้	ติดต่อกับพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ถนนนครสวรรค์
ทิศตะวันออก	ติดถนนกรุงเกษม และ คลองผดุงกรุงเกษม
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับถนนพะเนียง

วัดโสมนัสราชวรวิหาร เป็นอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหารตั้งอยู่เลขที่ 646 แขวงโสมนัส เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพฯ ตั้งอยู่บนพื้นที่ราบใจกลางนครหลวงใกล้ทำเนียบรัฐบาล องค์กฤษฎาประชาชาติ ย่านตลาดร้านค้า และมีประชากรอาศัยอยู่ในชุมชนอย่างหนาแน่น

คำถาม วัดโสมนัสราชวรวิหารตั้งอยู่ในแขวงใด

เฉลย กรอบที่ 1 แขวงวัดโสมนัส

กรอบที่ 2

ความเป็นมา

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4
ทรงสร้างพระราชอุทิศสมเด็จพระนางเจ้า
โสมนัสวัฒนาวดี ในต้นรัชกาลของพระองค์

ทรงวางศิลาฤกษ์พระอุโบสถ
เมื่อวันที่ 15 มกราคม 2396

เนื้อที่ที่เป็นตัววัดนั้นได้สมมุติเป็นมหาสีมาเฉพาะภายในกำแพงเว้นนอก
กำแพงไว้เป็นอุบจารสีมาและคู เพื่อกันเขตบ้านในที่ธรณีสงฆ์ กับมหาสีมาที่อยู่
ของพระสงฆ์ให้ห่างกัน เฉพาะในพระอุโบสถสมมติเป็นขันฑสีมา

คำถาม วัดโสมนัสราชวรวิหารสร้างขึ้นในสมัยใด

เฉลย กรอบที่ 2 รัชกาลที่ 4

กรอบที่ 3

ภายในกำแพงจากด้านหน้าไปด้านหลังแบ่งออกเป็น 3 แถบมีพระอุโบสถ พระวิหาร วิหารคด พระเจดีย์ซึ่งเป็นเขตพุทธาวาส อยู่แถบกลางมีกุฏิที่อยู่อาศัยของสงฆ์ขนาดข้าง ทั้ง 2 แถบ แถบละ 3 คณะ ด้านหน้าวัดเป็นโรงเรียน ด้านหลังเป็นเขตฌาปนสถานของกองทัพก ด้านทิศใต้เป็นสุสานเก็บศพ

คำถาม ด้านทิศใต้ของวัดติดกับอะไร

เฉลย กรอบที่ 3 สุสานเก็บศพ

กรอบที่ 4

เจ้าอาวาสองค์แรก คือ สมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธศิริ)

เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน (องค์ที่ 7)
คือ พระธรรมวิสุทธิกวี (ฐิตวณฺโณ)

คำถาม เจ้าอาวาสองค์แรกมีชื่อว่าอะไร

เฉลยกรอบที่ 4 พระธรรมวิสุทธิกวี

กรอบที่ 5

สิ่งสำคัญที่มีอยู่ในวัด

1. พระเจดีย์องค์ใหญ่ เป็นพระเจดีย์สี่ทอน สูง 27วา3 ศอกปิดด้วย
2. กระเบื้องโมเสคสีทอง

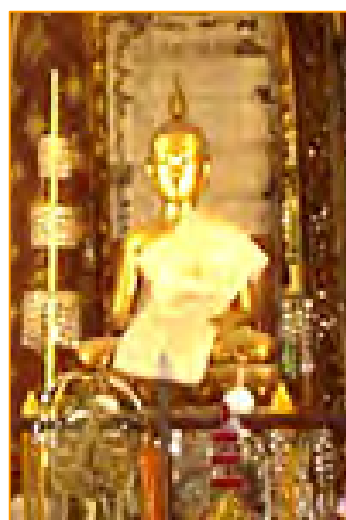
เป็นพระเจดีย์แบบลังกาวงศ์ ซึ่งมีพระบรมสารีริกธาตุบรรจุอยู่ภายในองค์
พระเจดีย์ ตั้งเด่น สูง ใหญ่สวยงาม น่าดูน่าเลื่อมใสอยู่ตรงใจกลางวัด สร้างมา
ตั้งแต่เมื่อเริ่มสร้างวัดนี้ใหม่ ๆ

คำถาม องค์พระเจดีย์มีลักษณะแบบใด

เฉลย กรอบที่ 5 แบบดั่งกางศ์

กรอบที่ 6

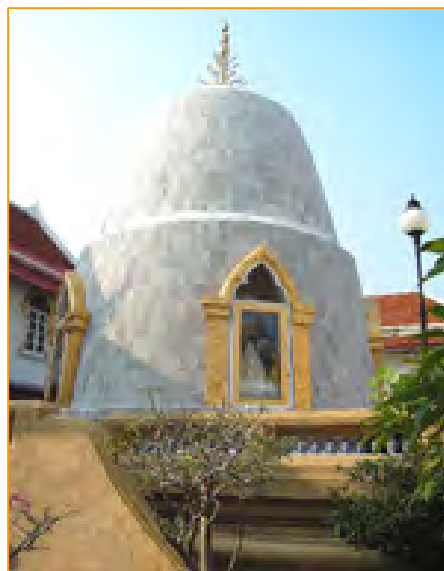
2. พระอุโบสถ อยู่ด้านหลังพระวิหารและพระวิหารคด มีหน้าบานเป็นศิลปะไทยกับจีนผสมกัน ภายในมีจิตรกรรมฝาผนัง ฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ 4 และในพระอุโบสถประดิษฐานพระประธาน พระนามว่า พระสัมพุทธสิริ ขนาดหน้าตักกว้าง ๒ คืบ ๖ นิ้ว ซึ่งสมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริ) สร้างและอัญเชิญมาจากวัดราชาธิวาสเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๙

คำถาม หน้าบานของพระอุโบสถเป็นศิลปะจากที่ใด

เฉลย กรอบที่ 6 ศิลปะไทยกับจีน

กรอบที่ 7

3. พระสถูปองค์เล็ก ตั้งอยู่ในเขตคณะ 2 เป็นพระสถูปรัชมะขตสถูป สถานที่พระองค์ทรงแสดงปฐมเทศนา ต้นกำเนิดของวันอาสาฬหบูชา “ปัญญาวัคคีย์ ทั้ง 5” กล่าวกันว่าพระสถูปประเภทนี้มีอยู่ 2 แห่งเท่านั้นในประเทศไทย คือ วัดโสมนัสราชวรวิหารนี่องค์หนึ่ง และวัดที่กันมาตุยารามในกรุงเทพฯ อีกองค์หนึ่ง ฉะนั้นพระสถูปประเภทนี้จึงเชื่อว่าเป็นพระสถูปที่หาดูได้ยากในประเทศไทย เพราะมีอยู่ 2 องค์เท่านั้น จึงควรรักษาไว้ให้คงอยู่ในสภาพเดิมต่อไป

คำถาม พระสถูปองค์เล็ก ตั้งอยู่ที่ใด

เฉลย กรอบที่ 7 ตั้งอยู่ที่คณะ 2

กรอบที่ 8

4. พระวิหารวัดโสมนัสราชวรวิหาร เป็นพระวิหารที่ใหญ่โตสวยงาม และมีจิตรกรรมอันล้ำค่าแห่งหนึ่งในประเทศไทย โดยเฉพาะภายในพระวิหารนั้นมีสิ่งที่น่าสนใจอยู่มาก มีประตู ด้านหน้าถึง 3 ประตู หลัง 2 ประตู โดยเฉพาะประตู ด้านหน้านั้น ใหญ่โตมาก คือ ทั้งสูงทั้งใหญ่ พื้นพระวิหาร ก็อยู่ในระดับที่ สูงกว่าพื้นวัดมาก

คำถาม ด้านหน้าของพระวิหารมีประตูกี่ประตู

เฉลย กรอบที่ 8 มี 3 ประตู่

กรอบที่ 9

เสาพระวิหาร มีทั้งหมด 12 ต้น แต่ละต้นทั้งสูงและใหญ่มาก คือ แต่ละต้นวัดโดยรอบได้ 4 เมตร แต่ละเสามีจิตรกรรมสวยงามน่าชม พระพุทธรูปที่เป็นพระประธานในพระวิหารนั้น ใหญ่โตขนาดหน้าตักกว้าง 52 นิ้ว (หรือ 132 เซนติเมตร) ประดิษฐานอยู่ในบุษบกที่สวยงามมาก สูงเด่น ยอดเกือบจรดเพดานพระวิหารและพระพุทธรูปพระอัครสาวก ทั้ง 2 รูป ขนาดใหญ่ นั่งประนมมือซ้าย-ขวาหน้าพระประธานทั้งพระประธาน และพระอัครสาวกเป็นของหลวง อัลเบ็ทมา

คำถาม ในพระวิหารมีเสาทันหมดกี่ต้น

เฉลย กรอบที่ 9 มี 12 ต้น

กรอบที่ 10

5. **พระวิหารคด** คือ ระเบียงรอบองค์เจดีย์องค์ใหญ่มีพระพุทธรูปยืนโบราณปางต่าง ๆ เช่น ปางห้ามบาตร ปางรำพึง ปางประทานพร ปางถวายเนตร ปางห้ามมารปางห้ามญาติ (ยกพระหัตถ์ขวา) ปางห้ามสมุทร (ยกพระหัตถ์ทั้งสอง) พระพุทธรูปส่วนใหญ่ประดิษฐานอยู่ที่รอบพระวิหาร ซึ่งพระพุทธรูปเหล่านี้ รัชกาลที่ 4 ทรงให้นำมาจากวัดร้างทางหัวเมืองฝ่ายเหนือ และจากจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

คำถาม ปางห้ามญาติ มีลักษณะเด่นอย่างไร

เฉลย กรอบที่ 10 ยกพระหัตถ์ขวา

กรอบที่ 11

พระพุทธรูปปางนาคปรกที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์มาก คือ **หลวงพ่อโพธิ์ศรีนาค** พระพุทธรูปองค์นี้เดิมที่ประดิษฐานอยู่ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์หลังวัด มีประชาชนชอบมาบูชากันมาก เพราะมีข่าวลือกันว่า พระองค์นี้เดิมลอยตามน้ำ (อาจมากับเรือก็ได้) บ้างก็ว่ามีผู้พบใน แม่น้ำเจ้าพระยาแล้วนำมาถวายไว้ที่วัดโสมนัสวิหารโดยนำมาประดิษฐานอยู่ใต้ต้นศรีมหาโพธิ์หลังวัดโสมนัสวิหารตั้งแต่เมื่อใด ไม่ปรากฏหลักฐาน แต่เมื่อปี 2484 ทางวัดได้อนุญาตให้กองทัพบก สร้างฌาปนสถานขึ้นที่ด้านหลังวัด ดังนั้นเพื่อความเหมาะสม ทางวัดจึงได้อัญเชิญหลวงพ่อโพธิ์ศรีนาคองค์นี้มาประดิษฐานไว้ ในพระวิหารคตจนกระทั่งปัจจุบัน

คำถาม เดิมหลวงพ่อโพธิ์ศรีนาคประดิษฐานอยู่ที่ใด

เฉลย กรอบที่ 11 ได้ต้นพระศรีมหาโพธิ์

กรอบที่ 12

หอกกลอง

หอรระฆัง

หอรระฆังและหอกกลอง มีลักษณะแตกต่างจากพระอารามอื่นๆ คือสร้างเป็นหอกกลม หลังคาแบบจีน เจาะหน้าต่างเป็นช่องกลม หอรระฆัง ตั้งอยู่ชิดด้านนอกของกำแพงพุทธาวาส ด้านซ้าย ส่วนหอกกลองตั้งชิดด้านนอกของกำแพงพุทธาวาสด้านขวา

คำถาม หอกกลองตั้งอยู่ด้านใดของกำแพงพุทธาวาส

เฉลย กรอบที่ 12 ด้านขวา

ที่มา: โรงเรียนวัดโสมนัส เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2554

ภาคผนวก ค
ตารางการอบรมกรรมฐานและศาสนกิจ วัดโสมนัส

ภาคผนวก ค

ตารางการอบรมกรรมฐานและศาสนกิจ วัดโสมนัส

ตารางการอบรมกรรมฐานและศาสนกิจ วัดโสมนัส

รายการอบรมกรรมฐานและศาสนกิจที่ต้องปฏิบัติ ประจำปี ๒๕๕๔

ของ พระสาสนโสภณ (พิจิตร วิฑูรโณ ป.ธ.๙, ศน.บ.,MA.)

เจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร และเจ้าคณะภาค ๑๖-๑๗-๑๘ (ธรรมยุต)

- ๒๔-๓๐ ม.ค. อบรมกรรมฐานหลักสูตรขั้นต้น ๗ วัน รุ่นที่ ๑๑๓ วัดโสมนัสวิหาร
- ๗-๑๓ ก.พ. อบรมกรรมฐานหลักสูตรขั้นต้น ๗ วัน รุ่นที่ ๓ วัดเจริญสมณกิจ (หลังศาล) อ.เมือง จ.ภูเก็ต
- ๑๗ ก.พ. บำเพ็ญกุศลวันมรณภาพ เจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต (จับ วิฑูรธมฺมมหาเถร) อดีตเจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร ณ ตึก ๘๐ ปี
- ๑๘ ก.พ. วันมาฆบูชา มีการฟังธรรมในช่วงเช้า ปฏิบัติธรรมในช่วงกลางวัน เวียนเทียนตอนเย็น และแสดงธรรมตลอดคืนยันรุ่ง
- ๒๑-๒๗ ก.พ. อบรมกรรมฐานหลักสูตรขั้นต้น ๗ วัน รุ่นที่ ๗ ณ วัดธรรมประดิษฐ์ (ดอนคันทก) อ.สทิงพระ จ.สงขลา
- ๗-๑๓ มี.ค. อบรมกรรมฐานหลักสูตรขั้นต้น ๗ วัน รุ่นที่ ๔๙ ณ พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย
- ๑๕-๒๐ มี.ค. ไปไหว้พระในประเทศอินเดีย โดยเฉพาะไปทัศนศึกษา พระพุทธศาสนาในแคชเมียร์ ในปัจจุบัน
- ๒๑-๒๕ มี.ค. ตรวจบาลีสนามหลวงประจำปี
- ๑-๑๒ เม.ย. อบรมกรรมฐานหลักสูตร ๑๕ วัน แก่นักศึกษาปริญญาโทและปริญญาเอก มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย ณ วัดเขาบรจบ อ.มะขาม จ.จันทบุรี
- ๑๙-๒๓ เม.ย. ซ้อมสวดพระปาฏิโมกข์ สำหรับพระผู้ทรงปาฏิโมกข์ในเขตภาคการปกครอง ๑๔ จังหวัดของภาคใต้ทั้งหมด ณ วัดโสมนัสวิหาร
- ๘ พ.ค. บำเพ็ญกุศลประจำปีอุทิศโยมบิดามารดา ที่บ้านดอนคันทน ต.คูขุด

- อ.สทิงพระ จ.สงขลา
- ๙-๑๕ พ.ค. อบรมกรรมฐานหลักสูตร ๗ วัน รุ่นที่ ๙ ณ วัดพระมหาธาตุ
วรมหาวิหาร อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช
- ๑๗ พ.ค. **วันวิสาขบูชา มีการปฏิบัติธรรมในช่วงกลางวัน เวียนเทียน
และแสดงธรรมตลอดคืนย่นรุ่ง**
- ๒๓-๒๙ พ.ค. อบรมกรรมฐานหลักสูตรขั้นต้น ๗ วัน รุ่นที่ ๑๑๔ วัดโสมนัสวิหาร
- ๒๕ พ.ค. **วันอัญมัญชา(ถวายพระเพลิงพระพุทธรูป) มีการฟังธรรม
ปฏิบัติธรรมและแสดงธรรมตลอดคืนย่นรุ่ง**
- ๒๔ มิ.ย. ทำบุญวันคล้ายวันเกิด ครบรอบ ๗๕ ปี ที่วัดโสมนัสวิหาร
- ๑๕ ก.ค. **วันอาสาฬหบูชา มีการแสดงธรรมตอนเช้า ปฏิบัติธรรม
ในช่วงกลางวัน เวียนเทียนและแสดงพระธรรมเทศนา ๑
กัณฑ์ ตอนกลางคืน**
- ๑๖ ก.ค. **วันเข้าพรรษา**
- ๑๘-๒๔ ก.ค. อบรมกรรมฐานหลักสูตรขั้นต้น ๗ วัน รุ่นที่ ๑๑๕ วัดโสมนัสวิหาร
- ๑-๗ ส.ค. อบรมกรรมฐานหลักสูตรขั้นต้น ๗ วัน รุ่นที่ ๕ ณ โรงพยาบาลราชวิถี
เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร
- ๘-๑๔ ส.ค. อบรมกรรมฐานหลักสูตรขั้นต้น ๗ วัน รุ่นที่ ๖ ณ วัดดอนรัก อ.เมือง
จ.สงขลา
- ๑๙ ส.ค. ประชุมพระสังฆาธิการและพระนวกะ ภาค ๑๗ จ.ภูเก็ต-พังงา-
กระบี่-ระนอง (ธรรมยุต) ณ วัดราษฎร์โยธี อ.ตะกั่วทุ่ง จ.พังงา
- ๒๐ ส.ค. ประชุมพระสังฆาธิการและพระนวกะ ภาค ๑๖ จ.นครศรีธรรมราช-
สุราษฎร์ธานี (ธรรมยุต) ณ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
จ.นครศรีธรรมราช
- ๒๑ ส.ค. ประชุมพระสังฆาธิการและพระนวกะ ภาค ๑๘ จ.สงขลา-สตูล-
จ.พัทลุง จ.ปัตตานี-ยะลา-นราธิวาส (ธรรมยุต) ณ วัดดอนรัก
อ.เมือง จ.สงขลา
- ๒๓ ส.ค. ประชุมพระสังฆาธิการและพระนวกะ ภาค ๑๖ จ.ชุมพร (ธรรมยุต)
ณ วัดโพธิการาม อ.เมือง จ.ชุมพร

- ๓-๙ ต.ค. อบรมกรรมฐานหลักสูตรขั้นต้น ๗ วัน รุ่นที่ ๕๒ ณ พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย
- ๑๗-๒๓ ต.ค. อบรมกรรมฐานหลักสูตรขั้นต้น ๗ วัน รุ่นที่ ๑๑๖ วัดโสมนัสวิหาร
- ๔ พ.ย. บำเพ็ญกุศลประจำปีอุทิศถวายอดีตเจ้าอาวาส และพระเถร
บูรพาจารย์ วัดโสมนัสวิหาร ณ พระวิหารใหญ่
- ๑๔-๒๐ พ.ย. อบรมกรรมฐานหลักสูตร ๗ วัน รุ่นที่ ๙ ณ โรงแรมภูริมาศบีช แอนด์
สปา อ.บ้านฉาง จ.ระยอง
- ๒๒ พ.ย. ไปนมัสการพระปฐมเจดีย์ จ. นครปฐม
- ๑๕-๒๔ ธ.ค. อบรมกรรมฐานหลักสูตรก้าวหน้า ๑๐ วัน รุ่นที่ ๓๐ ณ วัดอนาลโย
ทิพยาราม อ.เมือง จ.พะเยา

ระเบียบการปฏิบัติตน และกำหนดการฝึกอบรมประจำวัน

วัดโสมนัสวิหารมีการฝึกอบรมกรรมฐาน ซึ่งดำเนินการอบรมตลอดรายการ โดยพระธรรมวิสุทธิกวี เจ้าอาวาส เป็นระยะเวลา ๗ วัน ทั้งนี้หลักสูตรขั้นต้นจะฝึกในกรุงเทพฯ (ที่วัด) โดยมาเข้ากัลป์เย็น เป็นเวลาประมาณ ๖ - ๗ ชั่วโมงต่อวัน (๙.๐๐ - ๑๖.๐๐ น.) เพื่อเปิดโอกาสให้แก่ผู้ที่ไม่อาจจะทิ้งบ้านไปค้างคืนที่วัดได้ อย่างไรก็ตาม ใดๆก็ดี ทางวัดก็มีที่พักค้างคืนให้จำนวนหนึ่ง

ผู้จะเข้าฝึกอบรมกรรมฐานในขั้นนี้ควรปฏิบัติดังนี้

- ๑) ทำตนให้ว่างจากการทำงาน โดยทำธุระให้เสร็จก่อนหรือเลื่อนธุระให้พ้นช่วงจะอบรม เพื่อไม่ให้กังวล
- ๒) ตั้งใจมาทุกวันให้ตรงเวลา อย่าขาดหรือมาสาย เพื่อไม่รบกวนผู้อื่นที่ปฏิบัติ
- ๓) รับประทานอาหารเข้าแต่พอประมาณ
- ๔) ทุกท่านต้องแต่งชุดขาวสุภาพ ไม่ควรใส่เสื้อยืด สำหรับสตรีห้ามนุ่งกระโปรงสั้นหรือกางเกง
- ๕) ตั้งใจรักษาศีล ๕ ให้บริสุทธิ์ ไม่ค่อยขณะปฏิบัติ สรวรมกาย วาจา ใจ ให้มาก

- ๖) หากมีข้อสงสัยให้เรียนถามอาจารย์ได้ตลอดเวลา
- ๗) ควรเตรียมตัวและใจให้พร้อมเพื่อเข้าฝึกอบรมอย่างต่อเนื่อง จริงจัง ตลอด ๗ วัน
- ๘) ไม่ควรใช้นาฬิกาที่มีเสียงปลุกหรือบอกนาฬิกาและชั่วโมง เพราะจะรบกวนผู้นั่งใกล้เคียง
- ๙) สุภาพสตรี หากต้องการพักที่สำนักชีวัดโสมนัสวิหาร ก็ติดต่อได้ไม่เกิน ๕๐ คน โดยการบวชเนกขัมมะ ส่วนสุภาพบุรุษถ้าต้องการพักที่วัด ก็พักได้ไม่เกิน ๑๐ คน เพราะสถานที่จำกัด
- ๑๐) ไม่ควรนำเด็กมาด้วยเพราะจะทำให้เป็นภาระ

กำหนดการฝึกอบรมประจำวัน

เวลา	กำหนดการ
๙.๐๐ - ๙.๒๐ น.	บูชาพระรัตนตรัย สวดมนต์และสมาทานศีล
๙.๒๐ - ๙.๕๐ น.	บรรยายธรรม
๙.๕๐ - ๑๒.๐๐ น.	ฝึกจิตตภาวนา (นั่งสมาธิสลับการเดินจงกรม)
๑๒.๐๐ - ๑๓.๐๐ น.	พักรับประทานอาหารกลางวัน (มีอาหารเลี้ยงโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย ทั้งแบบธรรมดาและมังสวิวัติ)
๑๓.๐๐ - ๑๓.๓๐ น.	บรรยายธรรม
๑๓.๓๐ - ๑๖.๐๐ น.	ฝึกจิตตภาวนา (นั่งสมาธิสลับการเดินจงกรม) มีช่วงพักระยะเวลาประมาณ ๑๕ นาที และช่วงท้ายสุดมีการสวดอุทิศส่วนกุศลและแผ่เมตตาประจำวัน

ศาสนกิจที่ทำติดต่อกันรายเดือนหรือที่ต้องปฏิบัติตลอดปี ๒๕๕๓

๑. อบรมกรรมฐานทุกวันพระตามบัณฑิต เวลา ๑๓.๓๐ น. ถึงเวลา ๑๕.๐๐ น.
๒. พบศิษย์กรรมฐานรุ่นต่างๆ เดือนละ ๒ ครั้ง เพื่อทบทวนและเพิ่มเติมการปฏิบัติทุกวันเสาร์ที่ ๑ และ ๓ ของเดือน เวลา ๑๓.๐๐-๑๖.๐๐ น. ของทุกเดือน
๓. แสดงธรรมในวันธรรมสวนะ (วันพระตามบัณฑิต) ในพระวิหาร วัดโสมนัส

วิหาร ทั้งภาคเช้า (๐๙.๓๐ น.) และภาคบ่าย (๑๕.๐๐ น.) รวม ๑๕ ครั้ง (ตามตารางแสดงพระธรรมเทศนาในวันธรรมสวนะ ประจำปีของวัดโสมฯ)

๔. บรรยายธรรมและนำปฏิบัติกรรมฐานแก่อุบาสกอุบาสิกาและศิษย์กรรมฐาน ที่พระวิหารวัดโสมนัสวิหาร เวลา ๒๐.๐๐ - ๒๑.๐๐ น. ทุกวันพระตามปกติ ตลอดพรรษา

๕. สอนวิชากรรมฐานแก่พระภิกษุนักศึกษาระดับปริญญาโท ที่บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย

๖. สอนวิชากรรมฐานแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยปริญญาโท ที่บัณฑิตวิทยาลัย ภาคเรียนที่ ๒

๗. อบรมสมาธิแก่แพทย์และพยาบาลที่โรงพยาบาลวชิระ ทุกวันพฤหัสบดี เวลา ๑๒.๐๐-๑๓.๐๐ น. ตลอดปี

๘. อบรมสมาธิแก่นักเรียนโรงเรียนราชินี ชั้น ม.๑-๓ รวม ๒๑ ห้องเรียน อาทิตย์ละ ๓ วัน ทั้ง ๒ ภาคการเรียน

๙. ทบทวนกรรมฐานทุกวันพระตามปกติคณนา และทุกวันเสาร์ที่ ๑ และ ๓ ของทุกเดือน

จึงขอแจ้งให้คณะศิษย์และท่านผู้สนใจทราบโดยทั่วกัน

พระศาสนโสภณ

๑ มกราคม ๒๕๕๔

หมายเหตุ

ใน ๒ รายการสุดท้าย ในปัจจุบัน มักจะมอบให้พระที่เป็นศิษย์ไปสอนแทน จะไปให้การอบรมบ้างในบางครั้งเท่านั้น เพราะเวลาไม่มี กำหนดการบางเดือน อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงบ้าง ตามความเหมาะสมแต่โดยมากแล้วไม่มีการเปลี่ยนแปลง

การสมัครเข้ารับการอบรมอบรมกรรมฐาน

สมัครได้ที่วัดโสมนัสวิหาร ก่อนการอบรม ๑๕ วัน

จำนวนผู้เข้าอบรมที่รับสมัคร รุ่งละไม่เกิน ๒๕๐ คน ไม่รับผู้ที่อายุต่ำกว่า ๑๔ ปี

วันเวลาและสถานที่รับสมัคร กรุณาติดต่อที่

๑) กุฎิพระศาสนโสภณ ช้างพระอุโบสถ โทร. ๐๒-๒๘๑-๗๙๔๔ โทรสาร ๐๒-๒๘๒-๖๐๔๒

๒) สำนักชี วัดโสมนัสวิหาร โทร. ๐๒-๒๘๑-๓๐๒๔

กำหนดการในบางเดือนอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงบ้าง แต่โดยมากจะไม่มี
การเปลี่ยนแปลง

ที่มา: วัดโสมนัสวิหาร เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2554

ภาคผนวก ง

โครงการพัฒนาคุณธรรม และสร้างจิตสำนึกความเป็นไทย โรงเรียนวัดโสมนัส

ภาคผนวก ง

โครงการพัฒนาคุณธรรม และสร้างจิตสำนึกความเป็นไทย โรงเรียนวัดโสมนัส

ที่	กิจกรรม	ระยะเวลา ดำเนินการ	ผู้รับผิดชอบ	วิธีการ
1	การปฏิญาณ ตนรักษาศีล 5	ทุกวันเปิดเรียน ตลอดปีการศึกษา	คณะครูทุกคน	ทุกวัน นักเรียนชั้นอนุบาล-ชั้น ประถมศึกษาปีที่ 6 ท่องคำปฏิญาณ ตนพร้อมกันหลังจาก สวดมนต์ ประจำวันหน้าเสาธง
2	การแสดงตน เป็น พุทธมามกะ	เดือนมิถุนายน	คณะครูทุกคน	ปีการศึกษาละ 1 ครั้ง นักเรียนชั้น ประถมศึกษาปีที่ 1- ชั้นประถม ศึกษาปีที่ 6 ทำพิธีกล่าวคำแสดงตน เป็นพุทธมามกะ พร้อมกันในห้อง ประชุม
3	การตักบาตร และฟังธรรม ในวันพระและ วันสำคัญทาง ศาสนา	ทุกวันพระในวัน เปิดเรียนตลอดปี การศึกษา และ วัน สำคัญทางศาสนา	-ครูจตุพร -ครูทิพย์วรรณ -ครูนนทสิทธิ์ -คณะครู ทุกคน	ทุกวันพระที่ตรงกับวันเปิดเรียน เวลา 07.30น. ทางโรงเรียนนิมนต์ พระสงฆ์วัดโสมนัส จำนวน 5 รูป รับ บิณฑบาตนักเรียน ตั้งแต่ชั้น อนุบาล-ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 พร้อมทั้งผู้ปกครองนักเรียน นำ อาหารมาใส่บาตรเวลา 08.20 - 9.20 น. นักเรียนตั้งแต่ชั้นอนุบาล - ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ฟังธรรมวัน พระละ 1 ชั้น - กิจกรรมวันสำคัญพิเศษ พระวิทยา หน่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนา กรมการศาสนาแสดง พระธรรม เทศนา ประถมศึกษาปีที่ 1- ชั้น ประถมศึกษาปีที่ 6 ฟังธรรม

ภาพกิจกรรม

ที่	กิจกรรม	ระยะเวลา ดำเนินการ	ภาพกิจกรรม
1	การปฏิญาณตนรักษา ศีล5	ทุกวันเปิดเรียน ตลอดปีการศึกษา	
2	การแสดงตนเป็นพุทธ มามกะ	เดือนมิถุนายน	
3.	การตักบาตรและฟัง ธรรมในวันพระและวัน สำคัญทางศาสนา	ทุกวันพระในวัน เปิดเรียนตลอดปี การศึกษาและวัน สำคัญทางศาสนา	

ที่	กิจกรรม	ระยะเวลา ดำเนินการ	ภาพกิจกรรม
4.	กิจกรรมวันสำคัญทาง พุทธศาสนา	ตามวาระสำคัญ	
5.	กิจกรรมมารยาทไทย		
6.	กิจกรรมทอดผ้าป่า การศึกษา	สิงหาคม	

ที่	กิจกรรม	ระยะเวลา ดำเนินการ	ภาพกิจกรรม
7.	กิจกรรมวันแม่ แห่งชาติ	สิงหาคม	
8.	กิจกรรมวันเข้าพรรษา		
9.	กิจกรรมค่ายวิถึพุทธ	กันยายน	

ที่มา: โรงเรียนวัดโสมนัส เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2554

รายการอ้างอิง

หนังสือและบทความในหนังสือ

- คู่มือประชาสัมพันธ์เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย. (2553). กรุงเทพฯ: วันไพน์เดย์ จำกัด.
- ชนัญ วงษ์วิภาค และคณะ. (2547). *การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ธนิช เลิศชาญฤทธิ. (2551). *การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ธีระพล อรุณะกสิกร, นิมล เรื่องต้อ, ปุณรัตน์ สันติเมทนีดล, ไพฑูรย์ นาคฉ่ำ, สถาพร ลี้มณี, สุรศักดิ์ วาจาสิทธิ์, และคนอื่นๆ. (2550). *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เด็อนตุลา.
- ธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณโณ). (2550). *แนะนำให้รู้จักวัดโสมนัสราชวรวิหารโดยสังเขปและประวัติ-ผลงานของอดีตเจ้าอาวาส*. กรุงเทพฯ: กองทุนกรรมฐานวัดโสมนัสวิหาร.
- บุญดี บุญยาภิจ และคณะ. (2549). *การจัดการความรู้ จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ*. สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ซีเอ็ดดูเคชั่น จำกัด (มหาชน).
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2549). *พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาราชบัณฑิตยสถาน*. (พิมพ์ครั้งที่3). กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์.
- พนัส พฤษสุนันท์ . (2546). *กระบวนการเรียนรู้การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาเมืองน่าอยู่เทศบาลตำบลปรางมูรี จ.ประจวบคีรีขันธ์*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). งานวิจัย ศูนย์อนามัยที่ 4 ราชบุรี.
- พรธิดา วิเชียรปัญญา. (2547). *การจัดการความรู้พื้นฐานและการประยุกต์ใช้*. กรุงเทพฯ: เอ็กสปอร์ต.
- พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณโณ). (2550). *ประวัติและผลงานสมเด็จพระวันรัต (จ๋บ ฐิตมมหาเถร)*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- วิจารณ์ พานิช. (2548). *การจัดการความรู้ ฉบับนักปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.
- สายันต์ ไพเราะญจิตร. (2550). *การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภณาการพิมพ์.
- อคิน รพีพัฒน์. (2547). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา*. กรุงเทพฯ: ศูนย์การศึกษา นโยบายสาธารณสุข.

อภิญา กังสนารักษ์. (2544). รูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมในองค์กรที่มีประสิทธิผลระดับ
คณะของสถาบันอุดมศึกษา. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิทยานิพนธ์ และงานวิจัย

กนกวรรณ ชูชาญ. (2552). การจัดการความรู้ทางทรัพยากรวัฒนธรรมโดยผู้นำชุมชน
เพื่อการท่องเที่ยวชุมชนบ้านผาหมอน ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, วิทยาลัยนวัตกรรมการ.

จักรกริช เผือกศรี. (2545). ปัจจัยและความพร้อมในการดำเนินงานพัฒนาศูนย์เยาวชนผู้
ศูนย์การศึกษาตามอัธยาศัย: ศึกษาเฉพาะกรณีศูนย์เยาวชนในสังกัด
กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ธัญพร วณิชฤทธา. (2550). การจัดการความรู้ในชุมชน: กรณีศึกษาด้านการจัดการท่องเที่ยว
เชิงนิเวศ โดยชุมชนมีส่วนร่วม จังหวัดสมุทรสงคราม. วิทยานิพนธ์ปริญญา
ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร, บัณฑิตวิทยาลัย,
สาขาเทคโนโลยีการศึกษา.

นันทิภา ชันบุญ. (2553). การจัดการความรู้ทางดนตรีไทย: กรณีศึกษามูลนิธิ หลวงประดิษฐ
ไพเราะ(ศร ศิลปบรรเลง). ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, วิทยาลัยนวัตกรรมการ,
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ประยูร ศรีประสาธน์. (2542). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของ
คณะกรรมการการศึกษาประจำโรงเรียนประถมศึกษา. ปทุมธานี:
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

พิสิฐ เจริญวงศ์. (2542). การจัดการทรัพยากรศิลปะและวัฒนธรรม. [ม.ป.ท.: ม.ป.พ.].
พีระศรี ครั้งที่ 4, 15 กันยายน 2542.

มัธวี วรหาญ. (2545). รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการจัดการศึกษาในโรงเรียน:
ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนเทศบาลบ้านสองนางใย ตำบลตราด อำเภอเมือง จังหวัด
มหาสารคาม. วิทยานิพนธ์ สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต,
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

สายนต์ ไพชาญจิตร์. (2548). กระบวนการโบราณคดีชุมชน: การวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมี
ส่วนร่วมเพื่อการเสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร
วัฒนธรรมจังหวัดน่าน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เข้มทอง ต้นสกุลรุ่งเรือง. (มีนาคม 2554). ชุมชน ชุมชนท้องถิ่น และชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมใน
รัฐธรรมนูญ. *วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*. 40(1), 153-178.

สุชาดา จักรพิสุทธ์. (2547). *การศึกษาทางเลือกของชุมชน*, วารสารศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 27 (4) : 18 – 23. (มิถุนายน – สิงหาคม 2547). สุชาดา
จักรพิสุทธ์. (มิถุนายน - สิงหาคม 2547). การศึกษาทางเลือกของชุมชน, *วารสารศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น*. 27 (4), 18 – 23.

สุจินต์ กัดประสิทธิ์. (2550). *การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ของ
คณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนจังหวัดสมุทรสงคราม*. วิทยานิพนธ์การศึกษา
มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, คณะการบริหารการศึกษา.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

โรแลนด์ วอร์เรน (Roland Warran, 1963). มุลินธิเสียงธรรมเพื่อประชาชน. สืบค้นเมื่อ
วันที่ 5 ธันวาคม 2554, จาก [http://www.siangdham.com/Solar/index.php?
option=com_content&view=article&id=102&Itemid=62](http://www.siangdham.com/Solar/index.php?option=com_content&view=article&id=102&Itemid=62)

สกล เทพภูบาล. (2550). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษาโรงเรียน
จอมศรีพิทยาคาร*. สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอุดรธานี เขต 1. กลุ่มเครือข่าย
พัฒนาชีวิตครูเขตพื้นที่ชุมพร เขต 1. สืบค้นเมื่อ 21 มิถุนายน 2554, จาก
[http://www.kukudee.com/index.php?lay=show&ac=webboard&WBntype=1&
thispage=1](http://www.kukudee.com/index.php?lay=show&ac=webboard&WBntype=1&thispage=1)

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. (2554). *การจัดการความรู้*. สืบค้นเมื่อ 20 มิถุนายน
2554, จาก <http://www.oic.go.th/km/oickm.htm>

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง. (2551). *การมีส่วนร่วมของเครือข่ายวัฒนธรรมและชุมชน ใน
การบริหารจัดการวัฒนธรรม: กรณีศึกษากลุ่มก่องปูที่บ้านวังหม้อ ตำบลต้นธงชัย
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง*. ฐานข้อมูลงานวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต ศูนย์
ลำปาง. สืบค้นเมื่อ 20 มิถุนายน 2554, จาก <http://lampang.dusit.ac.th/research/>

Books

- Alavi, M. & Leidner, D. E. (2001). *Knowledge Management and Knowledge Management System: Conceptual Foundations and Research Issues*. Emory University.
- Cohen, J. M. & Uphoff, N. T. (1981). *Rural Development Participation: Concept and Measures for Project Design Implementation and Evaluation*. Rural Development Committee Center for International Studies: Cornell University.
- Cohen, J. M. & Uphoff, N. T. (1981). *Rural Development Participation: Concept and Measures for Project Design Implementation and Evaluation*. Rural Development Committee Center for International Studies. Cornell University.
- Levinson, D. Ember, M. (Eds.). *Encyclopedia of cultural anthropology* (Vols.1-4). New York, NY: Henry Holt.
- Levinson, D. & Ember, M. (Editor). *Encyclopedia of cultural anthropology* (Vols.1-4). New York: Henry Holt.
- King, Thomas. F. (2005). *Doing Archaeology: A Cultural Resource Management Perspective*. California: Left Coast Press.
- Koufman, H. F. (1949). *Participation Organized Activities in Selected Kentucky Localities*. Agricultural Experiment Station Bulletins. March.
- Koufman, H. F. (1949). *Participation Organized Activities in Selected Kentucky Localities*. Agricultural Experiment Station Bulletins.
- Mckercher, B. & Hilary du Cros. (2002). *Cultural Tourism: The Partnership between Tourism and Cultural Heritage Management*. London: The Haworth Hospitality Press.
- O'Dell, Carla, Grayson, C. Jackson, JR. & Nilly, E (1998). *If Only We Knew we Know: The Transfer of Internal Knowledge and Best Practice*. USA: The Free Press.
- Reeder, W. W. (1974). *Some Aspects of The Information Social Participation of Farm*

Families in New York State. New York: Unpublished Ph.D Dissertation, Cornell University.

Theptida Silapabanleng. (2009). *Transmission and Reproduction of Traditional Thai Music in Contemporary Thai Society: A Case Study of The Foundation of Uang Pradit Pairoah (Sorn Silapabanleng)*. M. A.Thesis, ChulalongKorn University.

Thomas H. Davenport, and Laurence Prusak. (1998). *Working Knowledge*. Boston: Harvard Business School Press.

Goodenough , W. H . (1966). *Cooperation in Change: An Anthropological Approach to Community Development*. United States of America: Russell Sage Foundation.

ประวัติการศึกษา

ชื่อ	นางสาวปรีดา พูลสิน
วันเดือนปีเกิด	23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2519
วุฒิการศึกษา	ศึกษาศาสตร์บัณฑิต วิชาเอกนาฏศิลป์ไทย สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล
ทุนการศึกษา	ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัย โดยกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม
ประสบการณ์ทำงาน	วิทยาลัยนาฏศิลป์พัทลุง โรงเรียนโสมมาภานุสรณ์ ศูนย์เยาวชนมีนบุรี สำนักวัฒนธรรมกีฬา และการท่องเที่ยว ศูนย์เยาวชนบางนา สำนักวัฒนธรรมกีฬา และการท่องเที่ยว ศูนย์เยาวชนวัดโสมนัส สำนักวัฒนธรรมกีฬา และการท่องเที่ยว